

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK ve PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ANNE BABASI BOŞANMIŞ ÇOCUKLARIN GÖZÜNDEN
YAŞADIĞI GÜÇLÜKLER:
FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erol DEMİRCİ

Malatya-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK ve PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ANNE BABASI BOŞANMIŞ ÇOCUKLARIN GÖZÜNDEN
YAŞADIĞI GÜÇLÜKLER:
FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erol DEMİRCİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK

Malatya-2016

T.C.
İnönü Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı

Erol DEMİRCİ tarafından hazırlanan “Anne Babası Boşanmış Çocukların Gözünden Yaşadığı Güçlükler: Fenomenolojik Bir Çalışma” başlıklı bu çalışma, 18.08.2016 tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Unvan Adı SOYADI

Doç. Dr. Şahin KAPIKIRAN

Üye: Unvan Adı SOYADI

Doç. Dr. Taşkın YILDIRIM

Üye: Unvan Adı SOYADI

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK
(Danışman)

O N A Y

19/08/2016

Prof. Dr. Burhanettin DÖNMEZ

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Anne Babası Boşanmış Çocukların Gözünden Yaşadığı Güçlükler: Fenomenolojik Bir Çalışma** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Erol DEMİRCİ

ÖNSÖZ

Bu yoğun süreçte her an desteği, ilgisi ve sevgisi ile bana destek veren, beni cesaretlendiren bana can yoldaşı, hayat arkadaşı olan sevgili EŞİME çok teşekkür ederim. Çalışma masamın yanına gelip dikkat çekmeye çalışarak ilgi bekleyen, dikkatli gözlerle beni izleyerek belki de “acaba babam ne zaman bana bakacak” diye bekleyen sevgili OĞLUMA beni sabırla beklediği için çok teşekkür ederim.

Benim bu konuda çalışmama imkân sağlayarak her an desteğini bana hissettiren hem akademisyen hem de insan olarak çok değer verdiğim ve tez süreci boyunca olumlu ve yapıcı geri dönütleri ile beni besleyen tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK’ a teşekkürü bir borç bilirim.

Akademisyenliği benim ruhumun derinliklerinde hissederek istememi sağlayan, yüksek lisans dönemim boyunca o değerli vakitlerini istediğimde hiç çekinmeden bana ayıran, bana bilgi birikimimin artması noktasında çok yol gösteren, beni yeni adımlar atmam noktasında cesaretlendiren ve bana yeni ufuklar gösteren, akademisyenlik hayatım boyunca örnek alacağım değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Abdullah ATLI’ ya teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisans dönemi boyunca bilgi birikimimin artması noktasında bana katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Mustafa KILIÇ hocama ve Sayın Prof. Dr. Mustafa KUTLU hocama teşekkür ederim.

Yaptığım çalışmalarını takdir ederek bana cesaret veren ve değerli birikimlerini aktararak bilgi birikimimin artmasına katkı sağlayan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Özcan SEZER’ e teşekkür ederim.

Değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Emine DURMUŞ’ a teşekkürü bir borç bilirim.

Değerli vakitlerini ayırıp Tez Jürisinde yer alan Sayın Doç. Dr. Şahin KAPIKIRAN’a ve Doç. Dr. Taşkın YILDIRIM’a çok teşekkür ederim.

Çalışmalarımı telefonda sabırla dinleyip bana destek ve cesaret veren, fikirleri ile bana katkı sağlayan sevgili dostum Müslüm DAMDAM’ a çok teşekkür ederim.

Çalışmamın kapsamında yaşadıklarını içtenlikle ve sabırla bana aktaran sevgili katılımcılara teşekkür ederim.

Malatya'ya gittiğim zamanlarda bana yol arkadaşlığı yapan değerli dostum,
badim Kenan KAYNAR' a teşekkür ederim.

Psikolojik Danışman Erol DEMİRCİ

ÖZET

ANNE BABASI BOŞANMIŞ ÇOCUKLARIN GÖZÜNDEN YAŞADIĞI GÜÇLÜKLER: FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA

DEMİRCİ, Erol

Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK

Ağustos-2016, XIII+102 sayfa

Bu araştırmanın amacı, anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimleri öznel ve çok yönlü olarak tanımlamaktır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma metodu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında anne babasının boşanmasının üzerinden en az 1 yıl geçmiş olan 15 çocuk ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma grubu amaçlı ve kritere dayalı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anne babası boşanmış çocuklarla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan yüz yüze görüşmeler, kişisel bilgi formu ve anne babası boşanmış çocukların görüşme sonrasında çizmiş oldukları boşanmaya ilişkin neler hissettiklerini ifade eden resimler kullanılmıştır. Anne babası boşanmış çocuklarla yapılan yüz yüze görüşmeler katılımcı velilerinin yazılı izinleri ile ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve daha sonra bu ses kayıtları deşifre edilmiştir. Verilerin analizi için nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizi sonucunda anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimler 4 ana kategori ve 16 alt kategori altında toplanmıştır. Aile Yaşamı ana kategorisine dair alt kategoriler şu şekildedir: (1) Yaşam düzeninin değişmesi, (2) Hayatta yol gösterecek birinin olmaması, (3) Otoritenin olmaması, (4) Ebeveynleri tekrar birleştirme isteği. Okul Yaşamı ana kategorisine dair alt kategoriler şu şekildedir: (1) Okul başarısının olumsuz

etkilenmesi, (2) Utanç ve Dışlanma korkusu. Duygusal Yaşamı ana kategorisine dair alt kategoriler şu şekildedir: (1) Öfke, (2) özlem, (3) Üzüntü ve Ağlama, (4) Korku, (5) Kendini değersiz hissetme, (6) Boşanmadan kendini sorumlu tutmak, (7) Agresif davranışlar sergilemek(Hırçınlık), (8) Birisi ile paylaşmanın iyi gelmesi, (9) Ben çocuklarıma bunu yaşatmayacağım. Sosyal Yaşamı ana kategorisine dair alt kategori ise (1) Sosyal hayatını bitirmek şeklindedir.

Araştırma sonuçları boşanma sonrasında çocuğun alışkın olduğu aile ortamının ve yaşam düzeninin değişmesinin çocuğun okul yaşamını, duygusal yaşamını ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Araştırmaya katılanların çoğu okul hayatını, duygusal yaşamını ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkileyecek bir yaşam düzeni değişikliğine uğramıştır. Boşanmanın olumsuz etkileri çocukların okul yaşamı ve ders başarılarında da etkisini göstermektedir. Boşanma sonrasında boşanmanın vermiş olduğu öfke, üzüntü, korku, özlem, değersizlik duygusu, utanç ve dışlanma korkusu gibi duygular çocukların okul derslerine dikkatini vermelerini olumsuz etkilemiş ve ders başarılarında düşmeler ve okula uyum sağlamalarında problemler yaşamışlardır. Anne babası boşanmış çocuklar boşanmaya dair yaşadıklarını birisiyle paylaşmalarının kendilerini rahatlattığını, iyi hissettirdiğini ifade etmişlerdir. Çocuklar anne babalarının boşanmalarından sonra sosyal yaşamlarının bu durumdan olumsuz etkilendiklerini, içine kapandıklarını ve etraflarına duvarlar ördüklerini ifade etmişlerdir. Boşanma sırasında ve boşanma sonrasında yaşanan olumsuz olaylardan etkilenen çocuklar, kendi çocuklarına bunu yaşatmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Anne babası boşanmış çocuklar, boşanma sürecine ilişkin yaşantılar, anne babası boşanmış çocukların okul yaşamı, fenomenolojik araştırma.

ABSTRACT

DIFFICULTIES EXPERIENCED FROM THE PERSPECTIVE OF CHILDREN OF DIVORCED PARENTS: A PHENOMENOLOGICAL STUDY

DEMİRÇİ, Erol

Master Degree, İnönü University, Institute of Educational Sciences,
Psychological Counseling and Guidance Department

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Yüksel ÇIRAK

August, 2016, XIII + 102 pages

The objective of this study is to define the experiences of children of divorced parents as to divorce in a subjective and versatile manner.

Phenomenological research method, one of the qualitative research methods has been utilized in the research. In-depth interviews were carried out with 15 children whose parents were divorced since at least 1 year within the purview of the research. The research group was selected through employment of purposeful and criteria based sampling method. Data collection tools utilized in the research included face-to-face interviews with children whose parents were divorced by usage of semi-structured interview forms, personal information form and pictures parents drawn by children of divorced parents after the interviews expressing how they feel about divorce. Face-to-face interviews conducted with children whose parents were divorced were recorded to voice recorders by written permission of their guardians and subsequently the audio recordings were deciphered. Content analysis, one of the qualitative data analysis methods was employed to analyze the data.

The experiences of children of divorced parents as to divorce were collected under four main categories and 16 subcategories as a result of the content analysis. Subcategories within the family life main category are as follows: (1) Change in life order, (2) Absence of someone to guide in child's life, (3) Lack of authority, (4) Wish of

reuniting divorced parents. Sub-categories within the school life main category are as follows: (1) Negative effects on school achievement, (2) Shame and fear of exclusion. Sub-categories within the emotional life main category are as follows: (1) Anger, (2) Longing (3) Grief and Crying, (4) Fear, (5) Self-worthlessness, (6) One's feeling being responsible from divorce , (7) Exhibition of aggressive behaviors (bad temper), (8) Feeling good when sharing the situation with someone, (9) I will not have my children experience this. Sub-category within the social life main category is as follows: (1) Giving an end to social life.

Research results have revealed the fact that post-divorce change in the child's family environment and life order the child is accustomed to have affected negatively the school life, social life and emotional life of the child. Most of the participants experienced changes in their life order which has affected their school life, emotional life and social life in a negative way. The negative effects of divorce also affect the school life and school success of the children. Feelings such as anger, grief, fear, longing, worthlessness, shame and exclusion subsequent to divorce created a negative impact on children in terms of focusing on their lessons in the school and they have experienced problems such as decrease in achievement in their lessons and adapting to school. Children of divorced parents have mentioned that sharing their experiences on divorce has comforted them and made them feel good. Children have stated that their social lives have been adversely affected from the divorce of their parents after of that this situation, they have become introvert and they have isolated themselves from the society. Children affected by adverse events during and subsequent to divorce have expressed that they would not desire their children to experience this.

Keywords: Children of divorced parents, experiences as to the divorce process, school lives of children of divorced parents, phenomenological research.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
RESİMLER LİSTESİ.....	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1.Problem Durumu	1
1.2.Amaç.....	5
1.3.Önem	6
1.4.Varsayım	7
1.5.Sınırlılıklar.....	7
1.6.Tanımlar.....	8
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	9
2.1. Aile.....	9
2.2. Boşanma	10
2.2.1. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	11
2.2.1.1. Boşanmanın Çocukların Aile Yaşamı Üzerine Etkileri.....	13
2.2.1.2. Boşanmanın Çocukların Okul Yaşamı Üzerine Etkileri.....	15
2.2.1.3. Boşanmanın Çocukların Duygusal Yaşamı Üzerine Etkileri	16
2.2.1.4. Boşanmanın Çocukların Sosyal Yaşamı Üzerine Etkileri.....	18
2.2.1.5. Yaş Gruplarına Göre Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri ..	18
0-5 Yaş	18
6-11 Yaş	20
11-14 Yaş	22
14-18 Yaş	22
2.2.1.6. Cinsiyete Göre Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	23

2.3. Konu İle İlgili Araştırmalar	25
2.3.1. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	25
2.3.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	29
3. YÖNTEM	31
3.1. Araştırmanın Deseni	31
3.2. Araştırmanın Katılımcıları	33
3.3. Verilerin Toplanması	35
3.3.1. Veri Toplama Araçları	36
3.3.1.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	37
3.3.1.2. Kişisel Bilgi Formu	38
3.4. Veri Analizi	38
3.5. Nitel Araştırmalarda Geçerlilik Ve Güvenirlik	40
3.6. Eğitimde Fenomenolojik Araştırmalar	41
4. BULGULAR	44
Şekil 1: Anne Babası Boşanmış Çocuk	44
4.1. Aile Yaşamı	45
4.1.1. Yaşam Düzeninin Değişmesi	45
4.1.2. Hayatta Yol Gösterecek Birinin Olmaması	46
4.1.3. Otoritenin Olmaması, Serbest Olmak	48
4.1.4. Ebeveynleri Tekrar Birleştirme İsteği	49
4.2. Okul Yaşamı	49
4.2.1. Boşanma Sonrası Okul Başarısının Olumsuz Etkilenmesi	49
4.2.1. Utanç Ve Dışlanma Korkusu	52
4.3. Duygusal yaşam	55
4.3.1. Öfke	55
4.3.2. Özlem	58
4.3.3. Üzüntü Ve Ağlama	61
4.3.4. Korku	67
4.3.5. Kendini Değersiz Hissetme	70
4.3.6. Boşanmadan Kendini Sorumlu Tutmak	71

4.3.7. Agresif Davranışlar Sergilemek(Hırçınlık).....	72
4.3.8. Birisi İle Paylaşmanın İyi Gelmesi.....	72
4.3.9. Ben Çocuklarıma Bunu Yaşatmayacağım	74
4.4. Sosyal Yaşam	75
4.4.1. Sosyal Hayatını Bitirmek, Etrafına Duvarlar Örmek.....	75
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	77
5.1.TARTIŞMA	77
5.1.1.Aile Yaşamı	77
5.1.1.1. Yaşam Düzeninin Değişmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	77
5.1.1.2. Hayatta Yol Gösterecek Birinin Olmaması Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	78
5.1.1.3. Otoritenin olmaması Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	78
5.1.1.4. Ebeveynleri Tekrar Birleştirme İsteği Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	79
5.1.2. Okul Yaşamı.....	79
5.1.2.1. Okul Başarısının Olumsuz Etkilenmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	79
5.1.2.2. Utanç Ve Dışlanma Korkusu Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	81
5.1.3. Duygusal Yaşam	82
5.1.3.1. Öfke Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	82
5.1.3.2. Özlem Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	83
5.1.3.3. Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması. 83	
5.1.3.4. Korku Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	84
5.1.3.5. Kendini Değersiz Hissetme Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	84
5.1.3.6. Boşanmadan Kendini Sorumlu Tutmak Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	85
5.1.3.7. Hırçınlık(Agresif Davranışlar Sergilemek) Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	85
5.1.3.8. Birisi İle Paylaşmanın İyi Gelmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	86

5.1.3.9. Ben Çocuklarıma Bunu Yaşatmayacağım Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması	86
5.1.4. Sosyal Yaşam	87
5.1.4.1. Sosyal Hayatını Bitirmek Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması.....	87
5.2. SONUÇ.....	88
5.3. ÖNERİLER	90
5.3.1. Okul Psikolojik Danışmanlarına ve Diğer Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	90
5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	91
KAYNAKÇA	92
EKLER	100
EK 1: KATILIMCI İZİN FORMU	100
EK : ANNE BABASI BOŞANMIŞ ÇOCUKLAR İÇİN GÖRÜŞME SORULARI	101
EK 3: KİŞİSEL BİLGİ FORMU	102

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'deki Evlenme ve Boşanma Oranları	2
Tablo 2: Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri.....	34
Şekil 1: Anne Babası Boşanmış Çocuk	44

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: K-10' un Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim.....	65
Resim 2: K-9' un Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim.....	66
Resim 3: K-6'nın Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim	68
Resim 4: K-8'in Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim	69
Resim 5: E-5'in Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim.....	70

1. GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, sınırlılıkları, varsayımları ve araştırmada geçen kavramların hangi anlamlarda kullanıldığına ilişkin tanımlara yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

Aile, toplumun en küçük birimi diye tanımlanır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan bu toplumsal kurumun belirtilen yasal sorumluluklarının yanında bulunduğu toplumun gelenekleriyle belirlenen birçok işlevi de mevcuttur. Ailenin geleneklerle belirlenen işlevlerinden biri de çocukların beslenip bakılması ve eğitilmesidir. Çocukların yetiştirilmesi en etkili şekilde ailede gerçekleşir. Bu nedenle aile en etkili eğitim kurumudur. Çocuğun kişiliğinin gelişmesi ve toplumun niteliklerine göre yetişmesi önce ailede başlar ve daha sonra okul ve çevre ile devam eder (Yörükoğlu, 2006).

Hızla artan toplumsal değişimler aile yapısını ve eşlerin uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Yörükoğlu, 2006; Şentürk -Aydın, 2014). Çeşitli beklentilerle yapılan evlilikler, bireylere eş rollerinin yanı sıra birçok görev ve sorumluluklar yüklemekte, bu durumda da evlilik bireylerin beklentilerini karşılayamamaktadır. Sonuç olarak; kişiler birçok farklı nedenden dolayı boşanmayı tercih etmektedirler (Şentürk-Aydın, 2014).

Boşanma, hukuki acıdan ele alındığında çeşitli sonuçları beraberinde getiren, ama temelde karı kocalık durumunun son bulması anlamını taşıyan bir olgu şeklinde tanımlamaktadır (Büyükşahin, 2009). Karı kocalık durumunun son bulmasından sonra ailenin bir ferdi olan çocuk için de artık yeni bir terim olan boşanmış aile çocuğu terimi gelişmektedir (Sağlam, 2011). Sosyolojik ve psikolojik acıdan ele alındığında ise; boşanma, sadece eşleri etkilemekle kalmayıp çocuğun gelişiminde en önemli faktör olan tam aileye (anne, baba ve çocuğun/çocukların birlikte aynı evde yaşadığı aileye “tam aile” denmektedir) son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkilerini duyurabilecek bir olaydır (Büyükşahin, 2009).

Boşanma, her yönüyle toplumsal bir olgudur. Toplumu sosyal, psikolojik, ekonomik ve hukuksal yönden etkilemektedir. Günümüzde oldukça sık görülmesi ve

özellikle çocukları etkilemesi nedeniyle pek çok araştırmacıyı bu konuda çalışmalar yapmaya yöneltmektedir. Özellikle 1970’li yıllardan sonra klinik, sosyal bilimler ve psikoloji alanlarında, boşanmanın bireyler üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Çamkuşu -Arifoğlu, 2006).

Boşanma, toplumun en temel birimi olan ailenin yapısını değiştirerek, aile bireylerinin dağılmasına yol açmakta ve özellikle baş etme yetenekleri sınırlı olan çocukları psikolojik yönden etkilemektedir (Çamkuşu -Arifoğlu, 2006).

Boşanma, günümüzde artış gösteren sosyal bir gerçek haline gelmiştir. Boşanmaların çoğu kent ailelerinde görülmektedir (Karakuş, 2003). Ülkemizde boşanma oranının Batı ülkelerinde yüksek olduğu kadar olmasa da gün geçtikçe arttığı istatistiksel verilerden anlaşılmaktadır (Öztürk, 2005).

Tablo 1: Türkiye'deki Evlenme ve Boşanma Oranları

Yıllar	Evlenme Sayısı	Boşanma Sayısı	Kaba Evlenme Hızı(Binde)	Kaba Boşanma Hızı(Binde)
2005	615.357	91.022	8,65	1,28
2006	641.241	95.895	8,9	1,33
2007	636.121	93.489	8,72	1,28
2008	638.311	94.219	9,09	1,34
2009	641.973	99.663	9,03	1,4
2010	591.742	114.162	8,21	1,58
2011	582.715	118.568	7,98	1,62
2012	592.775	120.110	8,02	1,62
2013	603.751	123.325	8,03	1,64
2014	599.704	130.913	7,8	1,7

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) Evlenme Ve Boşanma İstatistikleri 2015

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, evlenen çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre yüzde 0,1 azalarak 2014 yılında 599 bin 704 oldu. Kaba evlenme hızı ise binde 7,8 olarak gerçekleşti. Boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre yüzde 4,5 artarak 130 bin 913'e yükseldi. Kaba boşanma hızı binde 1,7 olarak gerçekleşti. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 2005'te 95 bin 895 olan boşanan çift sayısı 10 yılda yaklaşık yüzde 36 artışla 2014'te 130 bin 913'e yükselmiştir. Evlilikler ise söz konusu dönemde azalan bir seyir izlemiş, 2005'te 641 bin 241 olan evlenen çift sayısı 2014'te 599 bine gerilemiştir (TÜİK, 2015).

Boşanma hiç kuşkusuz, çocukların başına gelebilecek en sarsıcı olaylardan birisi olup, onların gelişmelerini ciddi bir biçimde etkileyecek bir dizi değişikliği de beraberinde getirmektedir (Sağlam, 2011). Boşanma, çocukların alıştıkları yaşam şeklinin değişmesine ve ebeveynlerden biriyle daha az görüşülmesine sebep olduğu için çoğunlukla çocukların stres yaşamasına sebep olmaktadır. Çocuklar doğal olarak bu karışık ortamda kendi durumlarının ne olacağı ile ilgili yoğun bir endişe yaşamaktadırlar (Öztürk, 2005).

Çocuklar boşanma sonrasında terk edilmişlik duyguları yaşayabilirler ve anne babayla ilişkinin devamına olan güvenleri sarsılabilir. Yanında kaldıkları ebeveynin de kendilerinin terk edeceği korkusu ile hırçın davranışlar sergileyebilir ya da içe kapanabilirler (Karakuş, 2003).

Türkaslan'a (2007) göre boşanmadan sonra çocuklarda görülen ortak tepkiler suçluluk, korku, öfke, üzüntü, barışma arzusu, yemek yeme ile ilgili sorunlar, uyku sorunları, reddetme, gerileme, okul sorunları, fiziksel sorunlar ve yalnızlıktır.

Çocuğun boşanmayı algılayışı ve olaya vereceği duygusal tepkiler gelişim düzeyine göre değişmektedir. Okul öncesi dönemde (0-5 yaş) çocuk için boşanma, sadece bedensel bir ayrılış olup geçicidir. İlkokul döneminde çocuk için boşanma artık sonuçları bilinen bir olaydır. Çocuk anne babası arasındaki duygusal bağın koptuğunun farkındadır (Öztürk, 2005). Daha küçük yaştaki çocuklar üzüntülerini sembollerle eşleştirebilirken, okul çağındaki çocuklar başlarına ne geldiğinin farkındadırlar. Bu yüzden uç noktada üzüntü yaşamakta ve gelecekte korkmaktadırlar. Bu yaştaki(ilkokul çağı) çocuklar boşanma olayından utanabilirler ve üzerinde konuşmak istemezler (Verlag, 1994).

Boşanma çocuğun eğitimdeki başarısını da olumsuz yönde etkilemektedir (Amato, 1991; Amato, 1994; Amato ve Sobolewski, 2001; Karakuş, 2003; Öztürk, 2005; Türkaslan, 2007; Amato ve Kane, 2011 Şentürk- Aydın ve Nazlı, 2014; Demirci ve Çırak, 2015). Çünkü çocuk yaşadığı duygusal sorunlardan okula geldiğinde kurtulamamakta ve sınıf içi etkinliklere kendini yeteri kadar verememektedir. Derse olan ilgi ortadan kalktığında ise başarısızlık meydana gelmektedir. Anne babası boşanmış çocuk, anne babasının boşanmasından dolayı yaşadığı utanç duygusu ile sınıf içinde de öne çıkmak istememekte ve kendini hep arka planda tutmaktadır (Karakuş, 2003).

Anne-babanın ayrılması çocuğun okul olan ilgisinde azalmaya neden olabilir. Dikkatini verememe, derslere karşı ilgisizlik ve dalıp gitmeler nedeniyle çocuğun ders başarısı düşer. Arkadaşları ile geçimsizlik, çabuk sinirlenme, ani öfke patlamaları, oyunlara katılamama ve teneffüslerde sınıfta yalnız kalmayı tercih etme gözlenebilir (Özen, 1999).

Çocuğun ayrılığa vereceği tepkilerden biri de öfke ve kızgınlıktır. Bu öfke, ayrılığın kendisine, anneye ve babaya karşıdır. Çocuk, öfkesini her ortamda dışa vurabilir. Evde anne ya da babasına, okulda öğretmen ve arkadaşlarına karşı agresif davranışları dikkat çeker. Bağırır, çağırır, nedensiz öfkelenir ve kavga çıkarır. Aslında öfke çocuğun yeni hayata uyum sürecinde yaşanması gerekli bir duygudur. Çocuğun bu özelliğini bilmeyen anne ya da babalar öfkeye öfke ile cevap verebilirler. Bu durum çocuğun duygusal boşalmasına engel olur ve dışa yansıtılmayan öfke ve kızgınlık, çocuğun içine kapanmasına ve kendini toplumdan tecrit etmesine neden olur (Öztürk, 2005).

Her bireyin boşanmayı deneyimlemesi farklı olmaktadır. Boşanmayı kadınlar, erkekler ve çocuklar farklı biçimde algılayabileceği gibi aynı ailenin farklı üyelerinin algılaması ve boşanmadan etkilenme düzeyi farklı olabilmektedir (Sancaklı, 2014). Bu araştırmada anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimler incelenmiştir. Anne babası boşanmış çocukların okul yaşamı, arkadaşlık ilişkileri, duygusal yaşamı ve sosyal yaşamının boşanmadan nasıl etkilendiği fenomenolojik araştırma yöntemi ile incelenmiştir.

1.2.Amaç

Boşanma toplumun en küçük yapı birimi olarak bilinen aileyi derinden etkileyen toplumsal bir olgudur. Boşanma her yönü ile aileyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir. En temel anlamda ailenin bütün fertlerini etkileyen boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri göz ardı edilemeyecek seviyededir.

Günümüzde hem dünyadaki hem de ülkemizdeki artan boşanma oranları dikkate alındığında ülkemizde bu konu ile alakalı yapılan çalışmaların çok sayıda olduğu görülmektedir. Ancak yapılan araştırmaların genellikle nicel araştırma yöntemleriyle yapıldığı ve boşanmış aile çocuklarının öznel deneyimlerini betimlemekten uzak olduğu söylenebilir. Nüfus içerisindeki artan boşanma oranı ve boşanmış ailelerdeki çocuklar göz önüne alındığında, bu çocukların hayata daha iyi hazırlanmaları, okul yaşamı ve sosyal yaşamlarının bu durumdan en az şekilde etkilenmesi, çocukların yaşadıkları deneyimlerin çok yönlü ve derinlemesine betimlenerek hem okul psikolojik danışmanı hem de psikolog ve psikolojik danışmanlar tarafından gerekli yardımın sunulması gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmaya katılan anne babası boşanmış çocukların yaşadıkları deneyimleri niteliksel araştırma metodu olan fenomenolojik yaklaşımı kullanarak öznel ve çok yönlü olarak tanımlamak temel amaçtır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın sorusu; araştırmaya katılan anne babası boşanmış çocukların bu duruma ilişkin yaşantıları nelerdir ve yaşadıkları bu durumu nasıl anlamlandırmaktadırlar? Araştırmanın alt amaçları şunlardır;

1. Anne-babası boşanmış biri olmak ne anlama gelmektedir?
2. Anne-babası boşanmış öğrencilerin bu duruma ilişkin bilişsel imajları nelerdir?
3. Anne-babası boşanmış öğrencilerin okulla ilgili deneyimleri nelerdir?
4. Anne-babası boşanmış bir öğrencinin okul derslerini nasıl etkilemektedir?
5. Okulda anne-babası boşanmış öğrenci olmak ne gibi problemlere yol açmaktadır?
6. Anne-babası boşanmış öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri nasıldır?
7. Anne-babası boşanmış öğrenciler ile diğer öğrenciler arasında akademik açıdan ne tür farklılıklar deneyimlemektedirler?

1.3.Önem

Bu araştırma anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin deneyimleri, bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları, boşanmanın çocuğun yaşamındaki yeri hakkında bilgi vermektedir.

Aile, kadın ve erkeğin çocuklarla birlikte yaşadığı, düzenlenmiş toplumsal bir sistem olarak tanımlanabileceği gibi; biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne kadar toplumda oluşmuş zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak da tanımlanabilir (Sağlam, 2011). Aile, toplumsal yaşamı düzenleyen, insan neslinin devamını sağlayan, bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsal düzeni sağlayan bir mekanizmadır(Fiyakalı, 2008). Buna karşın hızla artan toplumsal değişimler, aile yapısını ve eşlerin uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Çeşitli beklentilerle yapılan evlilikler, bireyler eş rollerinin yanı sıra birçok görev ve sorumluluklar yüklemekte bu durumda da evlilik bireylerin beklentilerini karşılayamamaktadır. Sonuç olarak kişiler birçok farklı nedenden dolayı boşanmayı tercih etmektedirler (Şentürk -Aydın ve Nazlı, 2014). Amato'ya(2003) göre ruh sağlığını güvence altına alan en önemli etken sıcak bir aile ortamıdır.

Bu denemele anne babadan ayrı olmak çocukların ruh sağlığını bozabilecek bir durumdur (Şentürk -Aydın ve Nazlı, 2014). Boşanma çocuk üzerinde çok yönlü etkisi olan bir durumdur. Çocuğun psikolojik, sosyal, ekonomik ve akademik hayatını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Boşanma oranındaki artış ve boşanmanın sonuçlarından olumsuz bir şekilde etkilenecek çocuklar göz önüne alındığında onlara etkili bir şekilde psikolojik danışma ve rehberlik yapmak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yürütülen araştırma anne babası boşanmış çocukların bu durumu nasıl deneyimlediklerine ilişkin bilgi sunarak anne babası boşanmış çocuklara yönelik yapılacak olan psikolojik danışma ve rehberlik programında danışmanlara anne babası boşanmış çocukların yaşadığı sorunlar ile ilgili bilgi sunmaktadır.

Boşanma oranındaki artış ve çocukların boşanmadan olumsuz yönde etkilenmeleri göz önüne alındığında anne babası boşanmış çocuklara ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmaların çoğunluğunda anket

ve ölçekler kullanılarak tarama yöntemiyle veri toplandığı, çok sınırlı sayıda nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha fazla ve derinlemesine araştırma yapma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Ayrıca yapılan alan yazın taraması sonucunda anne babası boşanmış çocukların boşanmaya dair yaşadıkları deneyimler ve bu durumu nasıl anlamlandırdıklarını fenomenolojik araştırma yöntemiyle ele alan pek az araştırmaya rastlanmıştır. Anne babası boşanmış çocukların yaşadığı deneyimlerin ve bu durumu nasıl anlamlandırdıklarının fenomenolojik yöntem ile araştırıldığı bu araştırmanın alan yazına katkı sağlamasının önemli olduğu düşünülmüştür.

Nitel araştırma yöntemleri sosyal ve beşeri sorun olarak atfedilen bir problemde bireylerin veya grupların amaçlarını keşfetmeye yönelik çalışma olanağı sağladığı (Creswell, 2015) ve derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkân verdiği (Patton, 2014) için anne babası boşanmış çocukların deneyimlerini derinlemesine analiz edebilmek amacıyla araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır.

1.4.Varsayım

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımlarla hareket edilmiştir:

1. Görüşmeler yapılırken öğrencilerin kendilerine yöneltilen sorulara içten cevap verdiği,
2. Araştırmacının görüşmeleri yaparken ve temaları oluştururken kişisel yargılarını araştırmaya dâhil etmediği varsayılmaktadır.
3. Araştırmada anne-babası boşanmış öğrencilerin benzer deneyimler yaşadığı ve anne-babanın boşanmasını benzer şekilde algıladıkları varsayılmaktadır.

1.5.Sınırlılıklar

Araştırma aşağıda belirtilen maddeler ile sınırlıdır:

1. Bu araştırma, 2015-2016 eğitim öğretim yılında, Kahramanmaraş İli'nde bulunan yaş aralıkları 11-14 olan 15 anne babası boşanmış çocuk ile

sınırlıdır. Bu araştırma araştırmaya katılan sınırlı sayıdaki katılımcı, katılımcıların sosyo-ekonomik durumu, yaşı, anne babalarının boşanmaları üzerinden geçen süre gibi farklı demografik özellikleri taşımalarından dolayı bulgularda oluşabilecek tüm sınırlılıkları taşımaktadır.

2. Araştırma yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin ve araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formuna katılımcıların verdiği cevaplardaki tüm sınırlılıkları taşımaktadır.

3.

1.6.Tanımlar

Boşanma, her bireyin hayatında değişimlere yol açan; geçiş ve kriz süreci özelliklerini taşıyan bir yaşantıdır (Sayan-Karahan, 2012). Boşanma; yasal olarak başlayan evlilik birliğinin yine yasal olarak sona ermesidir (Özgüven, 2001).

Fenomenolojik çalışma; birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2015, s. 77). Fenomenoloji hem Husserl ile ilişkili bir yirminci yüzyıl felsefesi hem de bir nitel araştırma çeşididir (Merriam, 2013, s.24). Husserl fenomenoloji ile insanların olayları nasıl betimlediğinin ve duyguları yoluyla onları nasıl tecrübe ettiklerinin araştırılmasını kastetmiştir (Patton, 2014, s.105).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Aile

En küçük toplumsal kurum olarak tanımlanan ve anne, baba ve çocuklardan oluşan aile içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak onun özelliklerini sergiler. Toplumun geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını kısacası kültürünü yansıtır. Bunun yanı sıra aile kurumunun kendine has özel bir yapısı ve işleyişi vardır. Bu özel yapı ve işleyiş içerisinde aile toplum ile sürekli bir alışveriş içerisinde (Yörükoğlu, 2006).

Aile kurumuna görevleri yönünden bakıldığında şu üç madde karşımıza çıkar:

- I. Aile her şeyden önce karı-kocanın duygusal ve cinsel gereksinimlerini karşılayan bir kurumdur.
- II. Aile, ortak amacı, inancı, kültürü olan bir insan topluluğudur.
- III. Aile, çocukların beslenip büyütüldüğü ve eğitildiği bir eğitim ortamıdır.

Yukarıda geçen ailenin sonuncu görevi çocukların bakılıp büyütülmesi ve özellikle de eğitilmesi kuşkusuz en iyi şekilde aile ortamında gerçekleşmektedir. Çocuğun kişiliğinin temelleri aile ortamında atılır ve gelişir. Çocuk toplumun değer yargılarını aile ortamında kazanır ve toplumun kültürünü öğrenir (Yörükoğlu, 2006).

Aile, çocuğun ilk sosyal deneyimini edindiği yerdir (Yavuzer, 2006). Anne baba çocuğu severek, özenli bakım vererek, çocuğa güven ortamı oluşturur. Çocuğun yeteneklerinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine yardım eder. Ona özgürce oynayacağı, hareket edeceği bir çevre oluşturur. Aile çocuğa toplumsal kurallara uymayı ve doğru ile yanlış ayırt etmeyi öğretir. Anneler ve babalar kız ve erkek çocuklarına rol model olarak onların hem kişiliklerinin gelişmesine hem de cinsel kimlik kazanmalarına yardımcı olurlar (Yörükoğlu, 2006).

Aile bir sahne gibidir. Bu sahnede insan ilişkileri sergilenir ve çocuk bu ilişkileri gözlemleyerek toplum içerisinde hangi durumda nasıl hareket etmesi gerektiğini öğrenir. Çocuk evde insan ilişkileri adına anlaşma, uzlaşma, işbirliği gibi olumlu nitelikleri öğrenirken; anlaşmazlık, çatışma ve çekişme gibi olumsuz nitelikleri de öğrenir. Tüm bunların yanında çocuk iyi bir gözlemcidir. Aile içerisinde anne baba ve kardeşlerinin birbirleri ile olan iletişim ve ilişkileri gözlemler, sonuç çıkarır, kendi içinde yorumlar, değerlendirir ve bunlara bir tepki verir. Bu sebeple aile içinde anne

babanın birbirine karşı tutumu aile içi ilişkilerin temelini oluşturur. Anne babanın sevgi ve anlayışla oluşturduğu aile ortamı sıcak bir hava oluşturur ve bu ailenin geneline yayılır. Yine anne babanın oluşturduğu çatışma ve çekişmeli bir aile ortamı da soğuk bir hava oluşturur ve bu da ailenin geneline yayılır. En sağlam ve en dengeli ailelerde bile zaman zaman ailenin geneline sarsacak durumlar yaşanabilir. Aile üyelerinden birinin hastalanması, geçici ya da kalıcı bir rahatsızlığın aile üyelerinden birini ya da birkaçını etkilemesi, aileyi temelden sarsacak doğal afetler ya da aile üyelerinden birinin ya da birkaçının evden uzaklaşması, anne, baba ya da kardeşlerden birinin ölümü, anne baba arasında yaşanan kavgalar ve karı koca ayrılığı yani boşanma aile üyelerinin derinden sarsan durumlardır (Yörükoğlu, 2006).

İnsanlığın var olduğu ilk zamanlardan bu yana insanoğlu zamanla belirlenen sosyal normlar çerçevesinde aile kurumunu oluşturmuş ve günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Zamanla toplumun en önemli kurumu haline gelen aile günümüzde de hala yerini korumakta ve yasalarla aile birliğinin devamının sağlanması teminat altına alınmaktadır. Fakat buna karşın ailenin parçalanması olarak ifade ettiğimiz boşanma olayı son zamanlarda artarak devam etmektedir. Sarsıcı bir olay olan boşanma toplumu derinden etkilemesinin yanında en çok o ailenin üyelerini ve özellikle de çocukları etkilemektedir (Karakuş, 2003).

2.2. Boşanma

Boşanma hukuksal açıdan bakıldığında eşlerin imzaladıkları evlilik sözleşmesinin sonlandırılmasıdır. Ancak psikolojik ve ruhsal açıdan bakıldığında ailenin bölünmesine ya da tamamen dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini derinden etkileyen toplumun karmaşık bir gerçeğidir (Yörükoğlu, 2006).

Amato(2000)'ya göre boşanma bir anlık olup biten ve tek başına değerlendirilebilecek bir olay değildir. Boşanma aylara ve yıllara yayılan bir etkiye sahip olan ve bu süre içerisinde de hayatın birçok alanını etkileyen çeşitli olumsuzlukları içeren yaşamsal bir durumdur.

Boşanma olumsuz bir şekilde toplumu ve bireyleri sayısız yönden etkiler:

- Eğitim: Boşanma, çocuğun öğrenme kapasitesini ve eğitsel kazanımlarını azaltır.

- Ekonomi: Boşanma, aile bütçesini azaltır ve bireysel para kazanma kapasitesini derinden etkiler.
- Yönetim ve İdare: Boşanma, suç oranlarının, tacizin, uyuşturucu kullanımının artmasına neden olur ve hükümetlerin bu suçları kapatmak için harcadıkları maliyetleri artırır.
- Sağlık ve Mutluluk: Boşanma, çocukların psikolojik dayanıklılıklarını ve sağlıklarını zayıflatır. Duygusal, davranışsal, psikiyatrik risk davranışları ve hatta intiharın artmasına neden olur.
- Kültür ve Din: Boşanma, bireylerin sahip olduğu kültürel ve dini değerlere karşı olan bağlılıklarının zayıflamasına neden olur (Fagan ve Churchill, 2012).

Boşanmanın çocukların duygusal, ruhsal ve zihinsel iyi oluşu üzerindeki etkileri hafiften şiddetliye, görünüşte küçük ama etki yönünden büyük olmasına ve uzun dönemden kısa döneme şeklinde değişmektedir. Boşanmadan her ailenin çocuğunun ne derecede etkileneceğini tahmin etmek güçtür. Ancak boşanmanın toplumu nasıl etkileyeceğini tahmin etmek mümkündür. Bu etkiler önemli ve sayısızdır (Fagan ve Churchill, 2012).

Boşanma bir olay değil bir süreçtir. Boşanma sadece iki insan arasındaki yasal bağlılığın kalması değildir. Boşanma strese ve karışıklığa neden olan bir süreçtir (Berger ve Ark., 1989; Öngider, 2011). Boşanma her bireyin hayatında değişimlere yol açan; geçiş ve kriz süreci özelliklerini taşıyan yaşamsal bir durumdur (Sayan-Karahan, 2012). Boşanma sonrasında bu süreçten her birey farklı şekilde etkilenmekte ve bu süreci farklı şekilde yaşamaktadır.

Boşanma, çocuklar üzerinde uzun süreli duygusal sonuçları ve psikolojik zararı olan büyük bir yaşamsal stres kaynağıdır (Hopper, 1997).

2.2.1. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Boşanma bir ailenin dağılmasına yol açan, aile bireylerinin tamamını derinden etkileyen yıpratıcı bir durumdur. Çocuk için en önemli durum olan anne ve babası ile aynı ortamı paylaşması süreci sona ermiş ve artık aile dağılmıştır. Aile içi ilişkilerin bozulması ve anlaşmazlıkların ve tartışmaların artmasında en fazla olumsuz etkiyi

görecek olan kişi çocuktur. Boşanma öncesi, boşanma sırası ve boşanma sonrasında yaşanan olumsuzluklardan çocuğun etkilenmesi kaçınılmazdır (Çelikoğlu, 1997).

Toplumun temelini oluşturan aile yapısı, boşanmadan dolayı daha hızlı bir değişime girmiştir. Bu değişimden en çok etkilenen anne, baba ve çocuklardır. Boşanma sürecinde yaşanan olumsuzluklar öncelikle ebeveynlerin kendi psikolojilerini ve yaşam koşullarını bozmakta daha sonra ise çocuklarda güven duygusunu zedelemekte ve zedelenen güven duygusu kaygıya dönüşerek başarısızlık üzerinde etki etmektedir (Baz-Bilici, 2014).

Çocuğun hayatını derinden etkileyen ve onun hiçbir zaman kabullenemeyeceği anne babasının boşanması çocukta derin duygusal yaralara neden olabilir (Karakuş, 2003; Marta, 1996). Boşanma çocuklar üzerinde davranışsal, duygusal, sosyal ve akademik alanda birçok probleme neden olmaktadır (Amato, 1994; Amato, 2001; Amato ve Kane, 2011).

Çocuğun boşanmanın olumsuz etkilerine uyumunu araştıran bir meta- analiz çalışmasında 92 çalışmayı incelenmiş ve sonuç olarak; boşanmanın çocuğun akademik başarısını olumsuz yönde etkilediği, davranış bozukluklarına neden olduğu, psikolojik uyumunu zorlaştırdığı, benlik saygısını düşürdüğü ve sosyal ilişki anlamında çevresi ile olan ilişkilerinde azalmaya ve probleme neden olduğu saptanmıştır (Stacey ve McCabe, 2001).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği birçok araştırmada, boşanmış ailedeki çocukların boşanmamış ailedeki çocuklara oranla daha fazla davranış problemi sergiledikleri ve okul başarısı yönünden daha geri seviyede oldukları bulunmuştur. Boşanma sonrasında çocuklara daha depresif ve agresif olmakta ve daha fazla davranış problemi sergilemektedirler (Öngider, 2013). Ebeveynler tarafından gerekli tedbirler alınmadığı zaman çocuğun boşanmanın olumsuzluklarından etkilenmesi kaçınılmaz bu durumdur. Bu sebeple ebeveynlerin boşanma öncesinde, boşanma sırasında ve boşanma sonrasında çocuklarına bu süreçte nasıl davranacakları ve kendi psikolojik iyi olma hallerini nasıl en üst seviyede tutabileceklerini öğrenmeleri için uzman desteği almaları şarttır. Bu destek hem ebeveynlerin hem de çocuğun bu süreçten en zararsız şekilde geçmesi noktasında aileye yardımcı olacaktır (Erkal, 2013).

Boşanma çocuğun hayatında bir farklılık meydana getirmekte ve çocuğun hayatını çeşitli açılardan etkilemektedir. Bunlardan bazıları çocuğun aile yaşamı, okul yaşamı, duygusal yaşamı ve sosyal yaşamı şeklinde tanımlanabilir.

2.2.1.1. Boşanmanın Çocukların Aile Yaşamı Üzerine Etkileri

Boşanma sonrasında çocuk açısından ortaya çıkacak ilk değişiklik, çocuğun bundan sonra anne babasından herhangi birisi ile ya da her ikisi ile aynı evi paylaşmayacağıdır. Boşanma sonrasında çocuk artık sadece tek ebeveyni ile yaşayacak ve çoğu zaman yaşadığı evi, okulu ve yaşadığı çevre değişecektir. Velayeti alan ebeveynin yani genellikle annenin psikolojik, maddi, sosyal vb. birçok alanda sorun yaşaması nedeniyle çocuklarına yeterince zaman ve enerji ayıramamaktadırlar (Akt. Öngider, 2013).

Boşanma sonrasında çocuğun velayeti genellikle anneye verilmektedir. Çalışma hayatına yeni atılan anne maddi olarak sıkıntı yaşayabilmekte ve bu durum çocuğun eğitim hayatına olumsuz olarak etki etmektedir (Öngider, 2011).

Anne ve babanın aynı evde yaşadığı iki ebeveynli aile yapısında yetişen çocuğun, boşanma sonrasında tek ebeveynle yaşayan çocuğa oranla daha iyi bir ortamda yetişeceği öngörülmektedir. Bu bakış açısına göre anne babanın her ikisinin çocuk için duygusal destek, pratik yardım, bilgi, rehberlik(yol gösterme) ve denetleme(otorite) gibi alanlarda önemli birer kaynak oldukları vurgulanmaktadır (Amato ve Keith, 1991).

Parçalanmış ailelerde çocuk model eksikliği yaşayarak ya anne modelinden ya baba modelinden ya da hem anne hem de baba modelinden uzak bir şekilde hayatını sürerek model alacağı kişilerden mahrum kalmaktadır (Erkal, 2013).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri bu çocukların yetişkinliklerinde de devam etmektedir. Çocukluk döneminde yaşanan anne babanın boşanması çocuğun yetişkinliğindeki iyi olma halini olumsuz yönde etkilemektedir. Evlilik sürecinde meydana gelen tartışma ve anlaşmazlıkların anne-çocuk ilişkisindeki duygusal bağları olumsuz yönde etkilediği görülürken hem evlilik sürecinde meydana gelen tartışma ve anlaşmazlıkların hem de boşanmanın baba-çocuk ilişkisindeki duygusal bağları olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Anne ve babaları ile olumsuz bir ilişkiye sahip olan çocukların psikolojik olarak strese daha yatkın oldukları ve değişken ev koşullarında

yetişen çocukların yetişkinliklerinde de ilişkilerinin devamlılığını sağlayamadıkları görülmüştür. Boşanmış aileden gelen yetişkinlerin boşanmamış aileden gelen yetişkinlere göre psikolojik iyi olma halleri daha düşüktür. Anne babanın evlilik ile ilgili yaşadığı problemler ve anlaşmazlıklar çocuğun anne babası ile olan ilişkilerini olumsuz olarak etkilemekte ve bu da çocukta düşük özgüven ve genel olarak mutsuzluk yaratmaktadır (Amato ve Sobolewski, 2001).

Ebeveynlerin güven simgesi olan babanın evden uzak kalması, evin ve çocuğun sorumluluğunun tümünü anneye yüklemektedir. Anne çocuklarını daha güvende tutabilmek için baskı altında bir tutum sergileyebilir. Bu durum ise çocuğun özerklik duygusunu zedeler (Erkal, 2013).

Boşanma sonrasında çocukların yaşayacakları değişiklikler en asgaride tutulmalıdır. Boşanma sürecinde şehir veya ev değiştirme, bakıcı değiştirme, yeni bir evlilik vb. yaşam değişikliklerini ertelemek gerekmektedir. Yaşanması zorunlu bazı değişiklikler varsa, bunlara kademeli geçişler yapmaya gayret edilmelidir; çünkü her değişim olumlu da olsa daha fazla caba gerektirir ve çocuklar için hepsine birden uyum sağlamak güç olabilir. Aynı sebeple, boşanma sonrası, çocuk eşlerden hangisiyle kalacaksa, o ve çocuk ailenin boşanmadan önce yaşadığı mekanda yaşamaya devam etmelidir. Çocukların devam ettikleri okul, okuldaki arkadaş çevreleri, anne-babaları dışındaki diğer aile üyeleri, mahalle arkadaşları çocuklar için çok önemlidirler. Ayrılan eşler aynı şehirde oturmaya devam edecekse eğer, çocukların velayetini alarak birlikte oturacak ebeveyn, boşanma öncesi oturulan evde ya da mümkünse aynı semtte oturmaya devam etmelidir (Türkarıslan, 2007).

Amato ve Cheadle'ın (2005) boşanmanın uzun süreli etkilerini inceledikleri araştırmada dedelerin ve ninelerin boşanma durumlarının torunlarının iyi olma hallerini etkilediği görülmüştür. Dedelerin ve ninelerin boşanma durumları torunların daha az eğitim alma, evliliklerinde daha fazla problem yaşama ve anne babaları ile daha zayıf aile bağı kurma durumlarında etkili olmuştur. Aile içerisinde meydana gelen ve sık tekrarlanan kavga ve tartışmaların ve ebeveynlerin boşanmalarının sadece kendi çocuklarını değil çocuklarının çocuklarını da etkilediği görülmüştür.

16 yıllık uzun süreli ve geniş kapsamlı bir araştırmada boşanmanın çocukları üzerindeki uzun süreli ve aile yaşamına etkilerinden bahsedilmiştir. Çalışmada, çocukluklarında anne babaları boşanmış olan yetişkinler ile çocukluklarında anne

babaları bir ve aynı evde yaşayan yetişkinler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde çocukluklarında anne babaları boşanmış olan kadınların çocukluklarında anne babası boşanmamış olan kadınlara göre daha fazla psikolojik sorun yaşadıkları saptanmıştır (Huurre ve Ark., 2006).

2.2.1.2. Boşanmanın Çocukların Okul Yaşamı Üzerine Etkileri

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalara bakıldığında boşanma birçok açıdan çocuğun hayatını olumsuz olarak etkilemektedir. Boşanma çocukların okul başarıları üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir. Boşanmış ailelerdeki çocukların boşanmamış ailelerdeki çocuklara göre okul başarılarının daha düşük olduğu bulunmuştur (Öngider, 2013).

Ailenin parçalanması çocukların duygusal, fiziksel ve bilişsel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Anne babası boşanmış çocukların okullarında ve hayatın diğer alanların yaşadıkları ruhsal uyumsuzluklar önemli davranış bozukluklarıdır. Buna bağlı olarak çocuğun okul hayatında ve diğer yaşam alanlarında başarısızlıkları doğmaktadır (Erkal, 2013).

Boşanma özellikle çocuğun okul derslerindeki etkisini bir an önce hissettirecektir. Yaşadığı derin duygusal sarsıntılar, çocuğun kendini hiçbir şeye değer görmemesi, dışlanmışlık ve itilmişlik hissi, çocuğun geleceğe yönelik planlarının kaybolmasına neden olacak, çocuğun okul derslerine odaklanmasını engelleyecek, öğretmenin anlattıklarını duymaktan çocuğu alıkoyacak, çocuğun sınıf içerisindeki iletişimini engelleyecek ve çocuk sınıf ortamından kendini soyutlayacaktır (Karakuş, 2003).

Çocuğun boşanma sürecinde yaşadığı tüm psikolojik problemler çocuğun okul başarısını da düşürecek olan önemli etkenlerdendir. Çünkü çocuk boşanma olayını okul ve sınıf dışında tutamamakta ve bunu sınıf içerisine ve okula yansıtmaktadır. Okul kurallarına uyma, arkadaşları ve öğretmenleri ile sağlıklı ilişki ve iletişim kurma noktasında problem yaşamaktadır. Tüm bu olumsuzluklar neticesinde çocuk artık arkadaşları ve öğretmenleri tarafından okulda istenmeyen, sevilmeyen öğrenci konumundadır. Artık derslere olan ilgi azaldığı için ders başarısı da düşmüş olan çocuk hem anne babası boşanmış yani terk edilmiş hem de başarısız bir öğrencidir. Artık

hiçbir şey eskisi gibi güzel olmayacak ve çocuğun arkadaşlarından, öğretmenlerinden ve okul idaresinden yemiş olduğu yaramaz çocuk damgası onun peşini bırakmayacaktır (Karakuş, 2003).

2.2.1.3. Boşanmanın Çocukların Duygusal Yaşamı Üzerine Etkileri

Boşanma çocuğun hayatını derinden sarsan, onun hiçbir zaman kabul edemeyeceği ve çocukta derin duygusal yaralanmalara neden olan bir durumdur. Bu derin etkileri nedeniyle çocuğun duyduğu acı onun hayattan her zamanki aldığı zevki alamamasına ve hayattaki hedeflerini bırakmasına neden olacaktır. Kendini dışlanmış, ailesi tarafından terk edilmiş ve değersiz biri olarak gören çocuk, o zamana kadar kendine yakıştırdığı şeyleri artık kendisine yakıştıramayacak ve bu güzel olan şeylere ulaşma noktasındaki gayretlerini bırakacaktır. Çocuk artık sınıf ortamında da derslere fazla katılmayan ve dersleri umursamayan biri olacaktır. Bu durum çocuğun ya içine kapanması ile kendini gösterecek ya da hırçın ve agresif davranışlar sergileyerek kendini gösterecektir. Mesela, çocuk anne babasının boşanma öncesinde, boşanma sırasında ve boşanma sonrasındaki birbirlerine ya da kendine yönelik olumsuz tutum ve davranışlarını kendini arkadaşlık ilişkilerinde model alacak ve kendisi de arkadaşlarına o şekilde davranacaktır. Anne babasından gördüğü saldırgan tavırları arkadaşlarına karşı kullanacaktır. O zamana kadar hiç kavgada adı geçmeyen çocuk kavgalara karışacaktır. Anne babasının boşanması sonrasında çocukta meydana gelen bu tutum ve davranış değişiklikleri çocuğun arkadaş çevresi tarafından dışlanmasına ve geçimsiz, kavgacı biri olarak nitelenmesine sebep olacaktır. Böyle bir durumda da çocuk kendini değersiz ve işe yaramayan birisi olarak görecektir (Karakuş, 2003; Amato, 1995; Hopper, 1997; Amato ve Keith, 1991; Amato ve Kane, 2011).

Çocuğun anne babasının boşanmasına vereceği tepkilerden biri de öfke ve kızgınlıktır. Bu öfke yalnızca boşanmanın kendisine değil çocuğun annesine ve babasına karşı da olan öfkedir. Çocuk bu öfkesini her ortamda dışa vurabilir. Okulda arkadaşları ve öğretmenlerine karşı, evde kardeşlerine ve birlikte kaldığı ebeveynine karşı agresif tavır ve davranışlar sergilerler. Çocuk bağıırır, çağırır, nedensiz öfkelenir ve kavga çıkarır. Aslında öfke çocuğun bu yeni yaşam düzenine uyumu için gerekli olan bir duygudur. Bu konuda bilgisi olmayan anne babalar çocuğun bu öfkesine kendileri de öfke ile karşılık verdiklerinde çocuk daha da öfkelenir ama bu öfkesini dışa vuramadığı

için duygusal boşalım sağlayamaz ve bu durum çocuğun içine kapanmasına ve kendini toplumdan uzaklaştırmasına sebep olur (Büyükşahin, 2009; Öztürk, 2005).

Boşanmaya karşı çocuk birçok duygusal tepki vermektedir. Çocuğun boşanmaya karşı verdiği duygusal tepkilerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- İçine kapanmak,
- Öfke, sinir,
- Üzüntü,
- Korku,
- Kendini değersiz hissetme,
- Suçluluk,
- Güvensizlik,
- Utanma,
- Kıskançlık,
- Özlem,
- Mutsuzluk,
- Yalnızlık, eksiklik,
- Acı,
- Kırgınlık,
- Şaşkınlık (ASAGEM, 2011; Sağlam, 2011; Türkaslan, 2007; Büyükşahin, 2009; Öztürk, 2005; Amato ve Keith, 1991; Karakuş, 2003; Öngider, 2013).

Çocuklar boşanmadan kendilerini bir şekilde sorumlu hissederler. Onlar, eğer kendileri daha farklı davransaydı, okul dersleri daha iyi olsaydı, ağabeyi veya ablası ile daha iyi geçinseydi ya da evde kendine düşen görevleri daha iyi yapsaydı anne babasının boşanmayacağını düşünür ve böyle inanırlar. Hatta boşanma süreci içerisinde anne babalarına artık daha iyi olacakları ve okul notlarını yükselteceklerine söz verebilirler. Böyle bir aile trajedisinden kendini sorumlu tutmak çocuklar için taşınamayacak derecede ağır bir yükür ve bu durum çocuğun benlik saygısını zedeler (Marta, 1996; Phillips, 1982).

2.2.1.4. Boşanmanın Çocukların Sosyal Yaşamı Üzerine Etkileri

Boşanma sonrasında ebeveynlerden birinin çocuktan ayrı yaşamasının çocuğun sosyalleşmesine olumsuz etki etmesi kaçınılmazdır. Evde annesi ve babası ile yaşayan çocuğun anne babasını gözlemleyerek sosyal hayatın gerçeği olan anlaşma, uzlaşma, paylaşma gibi sosyal yetenekleri öğrenir. Evde iki ebeveyninden birinin olmaması çocuğun bunu gözlemleyememesine yol açar (Amato ve Keith, 1991).

Sosyal yetenekleri gelişmeyen çocuk diğer insanlarla başarılı ilişkiler kuramaz ve sosyal gelişmede gecikme ve saldırgan davranışlar görülebilir. Bunun sonucunda meydana gelen sosyal tepkiler bireyin kişiliğini etkiler ve içedönük, bencil bir kişilik oluşmasına neden olur (Yavuzer, 2006).

Boylamsal bir araştırmada çocukluklarında anne babası boşanmış olan yetişkinlerin yetişkinlikte sosyal hayatlarının önemli ölçüde boşanmadan olumsuz yönde etkilendiği bulunmuştur (Wallerstein ve Lewis, 2004).

Boşanmış ailelerde çocuk ya anneden ya babadan ya da her iki ebeveyninden mahrum kalarak hayatlarını model eksikliği içerisinde devam ettirmektedirler. Ailenin güven simgesi olan babanın aileden uzak kalması ailenin tüm sorumluluklarını anneye yüklemektedir. Anne çocuklarını daha güvende tutabilmek için baskıcı bir tutum sergileyebilir. Bu da çocukların özerklik duygularının zedelenmesine sebep olur (Erkal, 2013).

2.2.1.5. Yaş Gruplarına Göre Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

0-5 Yaş

Okul öncesi dönemde boşanma çocuk için sadece bedensel bir ayrılıştır ve geçicidir. Çocuk bu yaşta ebeveynlerinin arasında olup biten duygusal olayları anlayamaz. Boşanma çocukta korkuya ve şaşkınlığa sebep olur. Çocuk neler olup bittiğini anlamlandırmakta zorlanır. Boşanma sonrasında boşanmanın etkilerinden aşırı derecede yıpranmış annelerin çocuklarında anneye karşı aşırı bağlılık ve kazanmış olduğu tuvalet eğitiminde gerilemeler görülebilir (Öztürk, 2005).

Erken yaşta anne babası boşanan çocuklar gelişimsel açıdan bazı davranış problemleri gösterebilirler (Sağlam, 2011).

Boşanma olayını algısal kavrayış ve çocuğun boşanma olayına vereceği tepkiler bireylerin gelişim dönemlerine göre değişiklik göstermektedirler. Okullaşma döneminin öncesindeki çocuklar (0-5 yaş) için boşanma, sadece anne-babanın bedensel olarak ayrılışıdır. Bu dönemdeki çocuklar, anne-babasının boşanma süreçlerinde neler hissettiğini anlayamazlar. Çocuk, korku, kaygı ve şaşkınlık duyguları içindedirler. Yani çocuklar bu duygular içinde ne olup bittiğini anlamak için çaba sarf ederler fakat dönemleri (yaşları) itibariyle başarılı olamazlar. Boşanma sonrası çökkünlük içinde olan annelerin çocuklarında; anneye aşırı bağımlılık, anneden ayrılamama ve kazandığı herhangi bir davranışı kaybetme gibi tutumlar yaşanabilmektedir (Büyükşahin, 2009).

Ev ve aile çocuk için çok önemlidir. Anne babası boşanmış çocuk bu yaşlarda diğer çocukların sahip olduğu bazı şeylerin kendisinde olmadığını, bazı şeylerden yoksun olduğunun farkındadır. Eğer çocuk ebeveynlerine fiziksel ve duygusal olarak ulaşamaz erişemezse, yaşadığı kaygıyı oyun yoluyla yenemeyebilir. Bu yaş çocuklar için bir fantezi yaşıdır ve çocuk bu yaşta kendi düşüncesi ile oluşturduğu hayali şeylere inanır. Onlardan bazıları şu şekildedir:

- Boşanma sonrasında evden ayrılan ebeveyninin kendisi yüzünden gittiğini düşünür.
- Kendi hayal ettiği şeylerden korkar. Eğer kendisiyle beraber kalan ebeveyni de diğeri gibi giderse diye düşünür ve korkar.
- Evden ayrılan ebeveynin tekrar döneceğini hayal eder (Marta, 1996).

Bu yaştaki çocukların anne babalarının boşanmalarından dolayı üzüldüklerini gösteren bazı davranışlar şunlardır: uykusuzluk, davranışlarda gerileme, konuşmak istememe, tokat atma ve tekme atma gibi agresif fiziksel hareketlerde artış, diğer çocukların yaptıklarını bozmak, zorbalık ve artar huzursuzluk davranışı, düzensizlik ve bitmek bilmeyen sevgi ve kabul isteği (Marta, 1996).

Erkek çocukları, cinsel rollerini 0-6 yaş arasında özellikle Freud'un belirttiği dönem olan fallik dönemde kazandıkları için, bu dönemde model aldıkları babanın kaybı, bu dönemi yaşayan çocuklar için büyük bir yıkımdır. Bu dönemdeki erkek

çocuklar evde model olarak yalnız anneyi görecekları için kadınısı özellikler gösterme eğiliminde oldukları gözlenmiştir (Erkal, 2013).

6-11 Yaş

Bu çağda çocuğun kendi özelliklerini fark etmesi ve sosyal farkındalığı önemli ölçüde artmıştır. Bu yaş grubundaki çocuklarda, anneleri ile birlikte iseler baba ile birlikte olamadığı için üzüntü duyma, ana-babayı suçlama, söz dinlememe, içe kapanma, altını ıslatma, derslerinde başarısız olma, arkadaşlarını kıskanma gibi sorunlar görülebilmektedir. Aynı zamanda değersizlik duygusu, depresyon, korku, kaygı, ebeveynlere öfke duyma, saldırgan davranışlar, toplumdaki kaçınma, güvensizlik, aşırı hassasiyet, bas ve karın ağrısı, kusma gibi belirtiler görülmektedir. Okulda bir konu üzerinde odaklanmaları güçleşmekte, ailevi durumunu okulda daha fazla ilgi toplamak için kullanabilmektedir. Öfkesini çatışma yaşadığı öğretmenlerine ve arkadaşlarına yöneltebilirler. Boşanmayla ilgili yaşadıkları güçsüzlük duygusuna karşı, çevresiyle güç savaşına girebilirler ve ebeveynlerine karşı suçlayıcı şekilde davranabilirler. Bu yaş grubundaki çocuklar bu olumsuz duygulardan kurtulmak için “reddetme” ve “karşıt tepki verme” savunma mekanizmalarını kullanabilirler. Aynı zamanda bu çocuklar ebeveynlerini tekrar birleştirme çabası içine girebilirler (Rankin ve Maneker 1985, Akt. Sağlam, 2011).

Boşanma sürecini yaşayan ilkökul dönemindeki çocuklar ise, anne-baba arasındaki bağın koptuğunun farkında olmaktadır. Bu dönemdeki bireyler, ebeveynlerine karşı aynı anda farklı tepkiler, duygular hissedebilirler. Bireyler; bazı durumlarda anne, bazı durumlarda ise babasını suçlayabilmektedirler. İlk başlarda çocuk kendini suçlasa da yaşı ilerledikçe olayı farklı değerlendirmeye başlamaktadır. Çocuğun yaşı ilerledikçe kendilerini suçlamaları azalmakta ve anne, babadan birisini kendine yakın hissetmeye başlamaktadır (Öztürk, 2005).

Yapılan araştırmalar bu yaşta annesi ve babası boşanmış çocukların, öbür aile çocuklarından daha fazla çatışmalı olduklarını göstermektedir. Bu yaştaki çocukların bir kısmının boşanmaya karşı tepkileri sıralanacak olunursa;

- Kendisini aldatılmış hissederek.
- Ebeveyninden gidenin geri geleceğini ümit eder.

- Gidenin artık onu istemediğini düşünür.
- Sürekli üzüntü yaşarlar.
- Gelecekte kaygılıdır.
- Duygularını dışa yansıtmayıp kendinde saklarlar.
- Boşanma ve ayrılık üzerine konuşmak istemezler.
- Boşanma olayına utanç gözüyle bakarlar.
- Okul başarıları düşer.
- Güçlerini daha çok oyuna yöneltirler.
- Daha bağımlı, çekingen, suçlayıcı, dikkatsiz ve ilgisiz olurlar.
- Baş ve karın ağrılarında şikayet ederler.
- Uyku düzenleri bozulur, uyuma güçlüğü yaşarlar.
- Arkadaşlarını görmezlikten gelir ve arkadaşları ile arası gittikçe bozulabilir.
- Etrafa karşı kavgacı ve yıkıcı tutumlar sergilerler.
- Anne ve babasına karşı hırçınlaşırlar (Yavuzer, 2003).

Marta(1996) da benzer şekilde bu yaştaki çocukların boşanmaya karşı vereceği tepkileri şu şekilde sıralamıştır:

- Üzüntü belirgin bir duygudur. Çocuk sık sık ağlar ya da duygularını gizlemeye çalışır.
- Güvensiz aile ortamından dolayı çocuk gelecekte korkar. Çocuk sığınacak bir yerinin olmamasından korkar.
- Çocuk bu korkuları ile başa çıkabilmek için doymak bilmeyen isteklerini kullanır.
- Çocuk kendi hayal dünyasında uzlaşma ile meşgul olur.
- Çocuk okulda ve evde tutarsız davranışlar sergileyebilir.
- Kendi hayatının ilerde ailesinden farklı olacağını bilir ve öyle olmak ister.

11-14 Yaş

Bu yaştaki çocuklar boşanmanın ne olduğunu anlayabilecek durumdadırlar. Bu yüzden bu yaştaki çocuklar üzerinde boşanmanın olumsuz etkileri fazladır. Özellikle kız çocukları annelerinin ya da babalarının başka birisi ile evlenmelerinden çok fazla etkilenmektedirler. Genel itibari ile erkek çocuklarda boşanmanın sonuçlarından etkilenmektedirler. Bu çocuklar genel olarak okulda başarısız, sık sık kavga çıkaran çocuklar olarak tanınmaktadır. Ya içine kapanık ya da tam tersine dışadönük davranış bozukluğu gösteren kişilerdir (Akt. Karakuş, 2003).

Bu yaştaki çocukların boşanmaya karşı tepkilerini genel olarak sıralamak gerekirse aşağıdaki gibi bir sıralama yapılabilir:

- Bu yaştaki baskın tepki kızgınlıktır.
- Bu yaştaki çocuklar boşanmadan utanç duyarlar.
- Anne babalarına bir yandan özlem duyarken bir yandan da kendilerini terk etmelerine ve kendilerine ayrılık acısı yaşatmalarına öfke duyarlar.
- Terk edilmekten ve unutulmaktan korkarlar.
- Ebeveynlerinin fiziksel ve duygusal iyi oluşu hakkında ve ekonomik durumları hakkında endişelenirler.
- Aile yapısındaki değişimler bu yaştaki çocuğun benlik imgesini zedeler.
- Okul notları düşer, dalıp gitmeler ve yaptığı işleri yavaşlatmalar, okula geç kalmalar artar (Marta, 1996).

14-18 Yaş

Ergenlerin boşanmayı algılayışı çok boyutludur. Boşanmaya karşı değişik tepkiler verebilirler. Bazı ergenler boşanmanın yasını tutarken bazıları duygusal olarak desteğe ihtiyaç duymaktadır. Kimisi bağıllık çatışması yaşarken kimisi de ailenin sorumluluğunu üzerine almaktadır (Keskin, 2007).

Ergenler aile içindeki duygusal gerginliklere karşı duyarlıdırlar. Onların duygu durumları çabuk değişir. Olaylara karşı sık sık aşırı tepki gösterirler (Marta, 1996). Ailenin boşanma durumunda ergenler gerekli desteği göremezlerse kendilerinde

akademik başarılarında düşüşler ve duygusal, zihinsel boşluklar oluşabilmektedir (Erkal, 2013).

Boşanma sürecinde ergenlik dönemi içerisinde bulunan birey, boşanma sürecini algılayabilmekte, kavrayabilmektedir. Ergenlik döneminde olan bireyler, geleceklere ve beklentileri ile ilgili endişeler, kaygılar taşırlar. Bu süreci yaşayan ergenler, anne-babalarına karşı farklı duygular hissedebilirler. Ergenler, boşanma olayını her iki ebeveynleri tarafından da değerlendirebilme yeteneğine sahiptirler. Ergenlik döneminde olan birey, boşanma sürecinden sonra rol ve sorumluluk dağılımlarıyla ilgilenirler (Öztürk, 2005).

Bu dönemde ergenler evden uzaklaşmak isterler ama ailelerde sürekli olarak onları kontrol etmek ister. Bu durum ise ergenleri rahatsız eder. Evden ayrılan ebeveynin sürekli olarak onu kontrol etmek istemesi ve birlikte kaldığı ebeveynin yaşadığı vicdani rahatsızlıktan dolayı onu sürekli kontrol etmek istemesi ergeni bunalmaktadır. Anne babasının ayrılmasından dolayı zaten bunalmış olan ergen ebeveynlerinin onu kontrol etme isteğinden de bunalır ve kendini arkadaş çevresine ve dışarıya verir. Bu durumda da ergen çoğu zaman olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu olumsuz etkiler zararlı alışkanlık (sigara, alkol, uyuşturucu, v.b) ve çete grupları olabilmektedir (Erkal, 2013).

Ergenlik döneminde olan kızlar babalarının olmayışından çocukluk döneminde olan kızlardan daha fazla etkilenmektedir. Bu dönemde yaşanan olumsuz durumlar ergenlik dönemindeki kızda daha fazla etkisini göstermekte ve ilişkilerinde olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu dönemdeki kızlar, erkek arkadaşlarına karşı bazen saldırgan, hırçın, agresif ve kırıcı davranışlar sergilerken bazen de çekingen bir davranış sergileyebilmektedir (Erkal, 2013).

2.2.1.6. Cinsiyete Göre Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Boşanmanın cinsiyete bağlı yarattığı etkilere bakıldığında, bu etkilerin kız ve erkek açısından farklılıklar gösterdiği görülmektedir (Fiyakalı, 2008).

Erkek çocuklar daha çok dışa yönelim türü davranış problemleri gösterirken; kız çocukları daha çok içe yönelim türü davranış problemleri göstermektedirler. Boşanmış aile çocukları üzerinde yapılan çalışmada, erkeklerin kızlara oranla daha çok davranış

problemleri gösterdiğini bulmuştur. Bu davranış problemleri erkek çocuklarında yaşa bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İlköğretim döneminde, erkek çocuklarında davranış problemleri gözlemlenirken, ortaöğretimde ilk başlarda davranış problemi gözlemlenmekle birlikte sonraki yıllarda bu etki azalmaktadır. Ergenler üzerinde yapılan araştırmalarda, boşanmanın içe (kaygı, depresyon gibi) ve dışa (saldırganlık gibi) yönelim türü problem davranışlara neden olduğu, özellikle dışa yönelim türü problem davranışların daha çok erkek ergenlerde görüldüğü göze çarpmaktadır (Akt. Büyüksahin, 2009).

Konuyla ilgili olarak yapılan iki yıllık bir izleme çalışması sonucunda, boşanma sonrası, kız çocukların sosyal, duygusal ve akademik yönden düzelmeye gösterdikleri; erkek çocukların ise, bu alanlarda daha da bozulma gösterdikleri belirtilmektedir (Amato 2004).

Erkek çocukları, yaşadıkları olumsuz duyguları doğrudan çevrelerine yansıtırken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıttıkları görülmüştür. Ayrıca, boşanma, genellikle babanın evden ayrılmasıyla sonuçlandığı için, cinsiyete uygun model eksikliği yaratan bu olayın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde daha fazla etkilediği, depresyon, karşı koyma ve dürtüsel hareket etme gibi belirtileri içine alan olumsuz davranışları daha fazla gösterdikleri belirtilmektedir. Aynı şekilde Webster-Stratton, boşanmış anne-babaların erkek çocuklarında davranış problemlerinin, kız çocuklarına göre daha yoğun olduğunu gözlemlemiştir (Akt. Fiyakalı 2008).

Emery, yaptığı çalışmasında boşanmanın, erkek çocuklarda olduğu gibi kızlarda da olumsuz duygulara yol açtığını fakat, kızların duygularını daha çok toplumun beklentilerine uygun olarak yaşamalarından dolayı daha az davranış problemi gösterdiklerini belirtmiştir (Akt. Fiyakalı 2008).

Erkek çocuklar, cinsel rollerini 0-6 yaş aralığında özellikler Freud'un belirttiği dönem olan fallik dönemde kazandıklarından dolayı, çocukların bu dönemde rol model olarak kendilerine seçtikleri babanın kaybı bu dönemi yaşayan çocuklar için bir felakettir. Bu dönemden babadan yoksun olarak yetişen erkek çocuklarının evde yalnız anneyi gözlemleyerek kadınsı bir takım özellikler sergiledikleri gözlemlenmiştir (Erkal, 2013).

Babanın eksikliğinin etkileri incelendiğinde; kız çocuklarının çocukluk çağından daha çok ergenlik döneminde örselenmeler yaşadığı görülmüştür. Bu kızların yoğun olarak yaşadıkları duygusal ve davranışsal bozuklukların bazılarında diğer cinse karşı saldırganlık, bazılarında içe kapanma davranışı fark edilmiştir (Erkal, 2013).

2.3. Konu İle İlgili Araştırmalar

2.3.1. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

İlgili alan yazın incelendiğinde Türkiye’de anne babası boşanmış çocuklarla yapılan sınırlı sayıda araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak görüşme, gözlem ve odak grup görüşmesi tekniğiyle anne babası boşanmış öğrencilerin yaşadıkları problemlerin incelendiği görülmüştür. Yapılan nitel çalışmaların haricinde nicel çalışmalar ile de boşanma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini araştıran çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.

Sancaklı (2014) tarafından yapılan bir araştırmada, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada en az bir yıl önce boşanmış ve çocuklarının velayetine sahip olan 10 anne ve onların yaşları 10 ile 13 arasında değişen ortaokul öğrencisi 10 çocuğu ile yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularada, boşanmış anneler boşanmayı son çare olarak görmekte ve yıllar süren bir çaba sonrasında boşanma kararı almaktadır. Boşanma sürecinde çocukların çoğunluğu, boşanma sürecine ilişkin sorularının anne ve babaları tarafından yeterince yanıtlanmadığını belirtmişlerdir. bu durum ise çocuklarda öfke, üzüntü, utanç ve kopuk anılara neden olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, çocukların boşanma ile birlikte babaları ile olan ilişkilerinin koptuğu ve çocukların sadece boşanma ile değil, babalarının yokluğu ile baş etmek zorunda kaldıkları ortaya konmuştur. Boşanmanın anneler için olan olumlu katkıları, çocuklarda görülmemektedir. Çocukların çoğunluğu, anne ve babasının tekrar bir araya gelmesini istemektedir. Boşanmış annelerin çocuklarının bazı ihtiyaçlarının farkında olmaması ve çocuğuna nasıl yaklaşması gerektiğini bilmemesi bu sıkıntılardan başlıcalarıdır.

Aydınalp (1981) tarafından yapılan araştırmada boşanmış olan bireylerin ve boşanma olayına karışan çocuklarının karşılaştıkları sosyal ve ruhsal sorunlarının

saptanması ve bu sorunlara öneriler getirilmesi amacıyla 72 boşanmış anne ile anket formu ve görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Boşanmadan sonra araştırmaya katılan bireylerin %57.58'i çocuklarında ruhsal yönden değişiklik izlediklerini, çocuklarını sık sık ve nedensiz ağladığını, daha duygusal olduğunu, boşanmayan aile çocuklarına karşı saldırgan bir davranış içine girdiklerini, disiplin güçlüklerinin baş gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Keskin(2007) tarafından yapılan araştırmada 11 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu ile 15'i kadın 10'u erkek olmak üzere toplam 25 kişi ile görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre boşanmanın çocukların okul başarısını olumsuz yönde etkilediği ve terk edilmişlik duygusu v.s. ruhsal sorunlar meydana getirdiği görülmüştür.

Büyükşahin (2009), anne babası boşanmış 11-13 yaş arası çocuklar ile aynı yaştaki anne babası boşanmamış çocukların anne baba tutumlarını algılama biçimlerinin karşılaştırılması ve çocukların sosyal uyum düzeyi ile ilişkisinin araştırılması amacıyla yaptığı çalışmasının örneklemini, 11-13 yaş arasındaki (anne babası boşanmış 29 erkek ve 46 kız, anne babası boşanmamış 41 erkek ve 44 kız) toplam 160 ilköğretim okulu öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmacı sonuçlara bakıldığında; boşanmış ailelerden gelen erkek çocukların, annelerinden daha fazla davranışı yönlendirme tutumu algıladıklarını, evli ailelerden gelen kız çocukların ise annelerinden daha fazla psikolojik kontrol algıladıklarını, babadan algılanan psikolojik kontrolün hem boşanmış hem de evli ailelerde kız çocuklarda erkek çocuklardan daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Deneklerin sosyal uyum düzeyleri karşılaştırıldığında ise, kızların sosyal uyum düzeyleri; erkek deneklere göre, evli aileden gelen deneklerin sosyal uyum düzeyleri; boşanmış aileden gelen gruba göre daha yüksek bulunmuştur.

Çamkuşu-Arifoğlu (2006) , Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın 9-12 yaş boşanmış aile çocuklarına uygulanarak, boşanmaya uyum, kaygı, depresyon, düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla KKTC 'de yaptığı çalışmaya 31 boşanmış aile çocuğu katılmıştır. Araştırmada ÇİBUP'un çocukların boşanmaya uyumunu arttırdığı ve sürekli kaygı düzeyini azalttığı belirtilmiştir.

Fiyakalı (2008), anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve algılanan anne-baba tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı karşılaştırmalı olarak

incelenmiş olduğu çalışmasının örneklemini 383 boşanmış, 453 boşanmamış aileye sahip toplam 836 öğrencin oluşturmuştur. Araştırmacının belirttiğine göre anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları arasında cinsiyete, sınıf düzeyine ve anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı ancak anne-baba tutumlarına göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Anne-baba boşanma durumu ve anne tutum düzeyi ortak etkisinin öğrencilerin sürekli öfke ve öfke kontrol tarzlarında; anne-baba boşanma durumu ve baba tutum düzeyi ortak etkisinin ise, öğrencilerin sürekli öfke ve öfke kontrol tarzlarında anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür.

Karakuş (2003), 117 boşanmış aileye sahip, 127 boşanmamış aile çocuğu üzerinde yaptığı çalışmada boşanmış aileye sahip çocukların depresyon düzeyleri ve bu durumun okul başarılarına yansımalarını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre anne-babası boşanmış çocukların okul başarı puanlarının ve anne babası boşanmamış çocukların okul başarı puanlarından daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Öngider (2006), yaptığı araştırmada anne baba arasındaki çatışmanın hem annelerin hem de babaların çocuklarına karşı daha reddedici davranmalarına yol açtığını aynı zamanda evli iken babaların çocuğun psikolojik uyumu üzerinde en az anneler kadar etkili olduğu; ancak, boşanma sonrasında babaların çocukları üzerindeki bu etkisinin oldukça azaldığı ve çocuğun yaşamına annenin daha fazla damga vurduğunu bulmuştur. Araştırma ile çocukların ruhsal gelişimi için en ideal ortamın anne-baba arasında çatışmanın olmadığı evlilikler olduğunu; bunun dışındaki tüm durumlarda (çatışmalı evlilik, çatışmasız veya çatışmalı boşanma) çocuklar psikolojik açıdan örselendiğini ortaya koymuştur (ASAGEM,2008).

Öngider, (2011) evli veya boşanmış olma, esler arası çatışma ve ebeveyn kabul reddinin, ilköğretim çocuklarının psikolojik uyumu üzerindeki etkileri incelemiştir. Örneklem, anne babası evli 138, boşanmış 124 çocuk ve anneleri olmak üzere toplam 524 kişiden oluşmuştur. Araştırmada, uyum açısından, anne baba kabul reddi ile anne baba arasındaki çatışmanın, evli veya boşanmış olmalarında daha önemli olduğu bulunmuştur. Çatışmalı evliliklerde çocuklar, anne babası anlaşarak boşanmış çocuklara göre daha fazla ebeveyn reddi algılamakta, psikolojik açıdan daha fazla yıpranmaktadır. Anne baba arasındaki çatışma, çocuklarına karşı reddedici davranmalarına yol açmaktadır. Evli ailelerde babalar çocuğun uyumu üzerinde anneler kadar etkilidir;

ancak, boşanma sonrasında etki azalmakta, anne daha etkili olmaktadır. Çocukların ruhsal gelişimi için en ideal ortam çatışmanın olmadığı evliliklerdir; bunun dışında (çatışmalı evlilik, boşanma) çocuklar psikolojik açıdan örselenmektedir.

Öztürk (2006), anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik kavramı ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş olduğu araştırmayı toplam 308 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Sonuçlara bakıldığında anne babası boşanmış çocuklarla, anne babası boşanmamış çocukların kaygı düzeyleri ve anne babası boşanmış çocuklarla, anne babası boşanmamış çocukların benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca anne babası boşanmamış çocukların benlik saygılarıyla yaşları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenen bulgular arasında olduğu belirtilmiştir.

Kuyucu, (2007) boşanmış ailede yetişen ergenlerin bilişsel çarpıtmalarıyla benlik değeri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Örneklem anne babası boşanmış 155 öğrenciden oluşmaktadır. Boşanmış ailede yetişen ergenlerin benlik saygıları yükseldikçe, bilişsel çarpıtmalar azalmakta; eleştiriye duyarlılık, depresif duygulanım, hayalperestlik artmasıyla, bilişsel çarpıtmaları artmaktadır. Başarı, saygı gösterilmesi, fikrinin alınması, aileyle birlikte karar alma, üvey kardeşin olması, anne babanın tekrar bir araya gelmesini isteme, boşanma nedeniyle kendisini öfkeli ve suçlu hissetmesi ile benlik değeri ve bilisel çarpıtmaları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Anne babasının tekrar bir araya gelmesini isteyenlerin kendilik kavramı sürekliliği daha yüksek; eleştiriye duyarlılık, psikosomatik belirtileri daha düşüktür. Boşanma nedeniyle kendilerini öfkeli, suçlu hissedenlerin, hissetmeyenlere göre, benlik değeri, kendilik kavramı daha yüksek; depresif duygulanım daha düşüktür.

Şirvanlı-Özen (1998), Ankara'nın Çankaya ilçesinde gerçekleştirdiği eşler arasındaki çatışmanın ve boşanmanın çocuklardaki davranış ve uyum problemleri ile ilişkisini incelediği araştırmada seçkisiz olarak belirlenen 5, 10, 13 ve 16 yaş grubunda 421 denekten oluşan bir örneklem üzerinde çalışmıştır. Araştırmada çatışmalı ve boşanmış ailelerin çocuklarının, çatışmasız ebeveynlerin çocuklarına göre problem ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu, çatışmalı anne babaların 13 yaşındaki kız çocuklarının depresyon düzeylerinin, çatışmasız anne babaların 13 yaşındaki çocuklarına oranla daha yüksek olduğu, anne baba arasındaki evlilik uyumunun

azalmasıyla çocuklardaki uyum problemlerinin artması arasında ilişki olduğu belirlenmiştir.

Erürker (2007), anne babası boşanmış ve anne babası boşanmamış çocuklar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada okul öncesi dönemde yaşanan boşanmış aile olgusunun bilişsel işlevlerle ilişkisini incelemiştir. Araştırma kapsamında 50 anne babası boşanmış, 50 anne babası boşanmamış çocuğa ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda bilişsel işlevler açısından boşanmamış aileye sahip çocukların lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Anne babası boşanmış çocuklar ile yapılan bir fenomenolojik araştırmada anne babası boşanmış çocukların bu duruma ilişkin bilişsel imajlarının üzüntü, içine kapanıklık, alınganlık(aşırı hassasiyet), hırçınlık(saldırganlık), dikkati toplamada güçlük, ilgiden yoksunluk, imrenme/özlem olduğu ortaya çıkmıştır (Demirci ve Çırak, 2015).

2.3.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Amerika'nın California Eyaleti'nde 60 aileden 131 çocuk üzerinde yapılan "boşanmanın çocukların okul başarısı ve davranışları üzerindeki etkisi" adlı boylamsal çalışmada anne babası boşanmış çocukların üçte birinde öğrenme problemleri, üçte ikisinde de kayda değer seviyede okul davranış problemi yaşadıkları bulunmuştur (Wallerstein ve Kelly, 1980).

Amato (1993)'ün yaptığı meta-analizde incelenen çalışmaların 16'sında çocuk ile velayeti almayan ebeveynin sık görüşmesinin çocuğun iyilik halini arttırdığı bulunmuş, ancak incelenen diğer 16 çalışmada ise, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun sık görüşmesinin çocuğun sorunlarını arttırdığını bulmuştur. Bu konuda yapılan çalışmaların kalitesinin sonuçları etkilemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Boşanma sonrası velayeti almayan ebeveyn ile görüşmenin ebeveynler arası çatışmaya bağlı olduğu söylenmektedir. Eğer eski eşler arasında düşmanlık sürüyorsa bu çocuğa da yansıyor. Velayeti almayan ebeveyn ile görüşmenin çocuğa olumlu etkisinin daha çok eski eşler arasında çatışma azsa görüldüğü ancak bunun tam tersine eski eşler arasında çatışmanın fazla olduğu ailelerde çocuk için olumsuz sonuçları olduğu belirtilmektedir (Amato, 1993). Ayrıca Öngider (2006)'in yaptığı çalışmada görüşmenin

etkililiğinin velayeti almayan ebeveynin psikolojik uyumuna ve çocuk yetiştirme tutumuna bağlı olduğu da belirtilmektedir (Öngider, 2006).

Amato ve Keith (1991), yaptıkları boylamsal çalışmalarda anne babası boşanmış çocuklarla anne babası boşanmamış çocuklar arasında fark olup olmadığını incelemişlerdir. Araştırmalar kapsamında yaklaşık 13.000 öğrenciye ulaşmışlardır. Toplamda 92 çalışma yapılmıştır. Araştırmaların analizleri sonucunda anne babası boşanmış çocukların anne babası boşanmamış çocuklara oranla daha fazla problem yaşadıkları bulunmuştur. Anne babası boşanmış çocukların okulda çeşitli problemler yaşadıkları, davranış sorunu gösterdikleri, akran çatışması ve ebeveynleri ile çatışma yaşadıkları ve kendilerine bakış açılarının olumsuz olduğu bulunmuştur.

3. YÖNTEM

Bu fenomenolojik araştırmanın amacı anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimleri keşfetmektir. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda anne babası boşanmış çocukların deneyimlerini derinlemesine analiz edebilmek amacıyla araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri sosyal ve beşeri sorun olarak atfedilen bir problemde bireylerin veya grupların amaçlarını keşfetmeye yönelik çalışma olanağı sağlamakta (Creswell, 2015) ve derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkân vermektedir (Patton, 2014).

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma modeli kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışma, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2015). Fenomenoloji hem Husserl ile ilişkili bir yirminci yüzyıl felsefesi hem de bir nitel araştırma çeşididir (Merriam, 2013).

1902-1912 yılları arasında Husserl'in *Logos Dergisi*'nde yayınlanan "*Kesin Bilim Olarak Felsefe*" adlı yazısında tüm bilimlerin en yükseği, en kesin olmak isteyen felsefenin henüz bir bilim olamadığını söylemektedir. Felsefenin nesnel geçerli bir biçimde hiçbir şey öğretememesi de bunun kanıtıdır. Husserl'e göre Kant'ın "felsefe değil, ancak felsefe yapmak öğrenilebilir" sözü de bunun bir kanıtı niteliğindedir. O halde felsefe bu en kesin bilim olma savını yeniden yapılandırmak zorundadır. Husserl'e göre bu daha önceki birkaç filozofta olduğu gibi doğa bilimlerini ve matematiği örnek alarak yapılabilecek bir şey değildir. Onların bilim olduklarından kuşku yoktur. Ayrıca onların sahip olduğu türden nesnellik, "sonuçlardan hareketle yapılacak bir eleştiriyle" kazanılamaz; bunun için temellere ve yönteme ilişkin pozitif bir eleştiriye ihtiyaç vardır. Buda her bilginin kaynağına, bilen özneye, bilince tekrar dönülmesini gerektirmektedir. Husserl'in verdiği adla "bilincin fenomenolojik çözümlemesi" her bir bilginin temelini ve bilincin ana yapısının araştırılmasıdır. Yapılması gereken şey budur (Husserl ve Tepe, 2012).

Husserl'e göre temel bilim bilinç fenomenolojisidir. Bilinç fenomenolojisi ise her türlü hazır bilginin bir yana bırakılmasını gerektirir. Çünkü felsefe ve bilimler,

bilmeye ilişkin uydurma kuramlarıyla bilmenin kendisini tanınmaz hale getirmişlerdir. Fenomenoloji bu tutumuyla diğer bilgilerin geçersiz olduğunu savunmaz; yapmak istediği sadece fenomenolojik çözümlemede onları kullanmamaktır (Husserl ve Tepe, 2012).

Fenomenolojinin araştırma alanı saf bilinçtir. Saf ben yani saf bilinç ise her yaşanan yaşantıda bulunan, her düşünenle düşünülen şeye ulaşan, her yaşantıda aynı kalan şeydir. Husserl'e göre fenomen aslında görünüşe gelen demektir. Ancak öncelikle görünenin kendisi, yani öznel fenomen için kullanılır (Husserl ve Tepe, 2012).

Fenomenoloji karşılaştırır, ayırım yapar, bağlar ilişkiye sokar, parçalara böler. Ama her şeyi saf görmeye yapar. Kuramsallaştırmaz, matematikleştirmez. Asıl(orijinal) görüntüyü izlemek, yalnız ondan hareketle çıkarımlar yapmak onun kendi sınırları içinde gösterdiği şeye sadık kalmak, bu her türlü fenomenolojik çalışmanın ilkesi, bir anlamda "ilkelerin ilkesi" sayılmıştır (Husserl ve Tepe, 2012).

Fenomenoloji günlük deneyimlerimizin anlamı veya doğası hakkında derinlemesine bir anlayışın kazanılmasını amaçlar. Araştırmanın odak noktasındaki fenomen, yalnızlık, kıskançlık ve kızgınlık gibi bir duygu olabilir. Fenomen evlilik, iş ya da ilişki olabilir. Fenomen program, örgüt ya da bir kültür olabilir (Patton, 2014). Bu araştırmanın fenomeni anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin deneyimleri ve boşanmaya ilişkin yaşadığı duygularını nasıl anlamlandırdıklarıdır.

Husserl fenomenoloji ile insanların olayları nasıl betimlediğinin ve duyguları yoluyla onları nasıl tecrübe ettiklerinin araştırılmasını kastetmiştir (Patton, 2014). Bu çalışmada anne-babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin deneyimleri ve bu deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayışın kazanılması amaçlanmaktadır.

Fenomenolojinin felsefesi deneyimin kendisine ve bir şeyi deneyimin nasıl bilinçliliğe dönüştürdüğüne vurgu yapar. Fenomenologların görevi, deneyimin temel yapısını ya da cevherini betimlemektir. Sıklıkla bu araştırmalar aşk, öfke, ihanet ve bunun gibi yoğun yaşanan insan deneyimleridir (Merriam, 2013). Bu çalışmada anne babanın boşanması ve çocuğun artık tam aile yapısından ayrılıp parçalanmış bir aileye sahip olması yoğun yaşanan bir durum olarak ele alınmıştır.

Fenomenolojistler, farklı insanlar tarafından deneyimlenen fenomenin çoklu algısını çalışırlar ve bu yolla fenomene bakış açısında ve gösterilen tepkide ortak olan şeylerin neler olduğunu saptamaya çalışırlar (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). Fenomenolojistler, genellikle insanoğlunun benzer deneyimleri algılamalarında ve yorumlamalarında bazı ortak yönler olduğunu varsayarlar (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). Bu araştırmada anne-babası boşanmış öğrencilerin benzer deneyimler yaşadığı ve anne-babanın boşanmasını benzer şekilde algıladıkları varsayılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Katılımcıları

Fenomenolojik araştırmada örneklem seçim stratejileri oldukça dar aralıktadır. Bütün katılımcıların çalışılan fenomene yönelik deneyimlerinin olması şarttır. Bu araştırmada amaçlı ve kritere dayalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem nitel araştırmada kullanılan bir kavramdır. Bu, araştırmacının bireyleri ve mekânları çalışma için seçmesi anlamına gelir. Çünkü bu kişiler çalışma probleminin ve çalışmanın merkezi fenomenin anlaşılmasına yönelik istekli olarak bilgiler vereceklerdir (Creswell, 2015). Kriter temelli örnekleme araştırılan fenomene yönelik deneyimlere sahip kişileri temsil eden bireylerden oluştuğunda oldukça işe yaramaktadır (Creswell, 2015). Bu araştırmada araştırma kapsamında beş erkek, on kız öğrenci ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara E-Okul sistemi üzerinden ulaşılmış ve görüşmeler okul rehberlik servisinde yapılmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin aşağıdaki koşulları sağlamasına dikkat edilmiştir:

- Çocuğun anne babasının hukuken ve fiilen ayrı olması.
- Çocuğun bu anne babasının boşanması hakkında aileden alınan yazılı imzalı izin haricinde kendisinin konuşmaya istekli olması.
- Çocuğun anne babasının boşanmasının üzerinden en az bir yıl geçmiş olması.

Tablo..’da katılımcıların bazı demografik özelliklerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Katılımcıların her birine kodlar (erkekler için E-1’den E-5’e kadar, kızlar için K-1’den K10’a kadar) verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri

Kod	Yaşı	Sınıf düzeyi	Çocuk kimin ile kalıyor?	Anne tekrar evlenmiş mi?	Baba tekrar evlenmiş mi?	Boşanma sonrası il, ilçe, mahalle değiştirilmiş mi?	Anne-baba boşanalı kaç yıl oldu?
E-1	12	5	Anne	Hayır	Evet	Evet	6
E-2	11	5	Anne	Hayır	Evet	Hayır	4
E-3	11	5	Baba	Evet	Evet	Hayır	6
E-4	11	5	Baba	Hayır	Hayır	Hayır	3
E-5	14	8	Anne	Hayır	Hayır	Evet	4
K-1	13	7	Anne	Hayır	Evet	Evet	5
K-2	13	7	Anne	Hayır	Evet	Evet	8
K-3	14	8	Anne	Evet	Evet	Evet	4
K-4	12	6	Anne	Hayır	Evet	Hayır	3
K-5	14	8	Anne	Evet	Evet	Hayır	6
K-6	11	5	Babaanne	Evet	Evet	Hayır	2
K-7	11	5	Dede-nine	Hayır	Evet	Hayır	3
K-8	11	5	Anne	Hayır	Evet	Hayır	3
K-9	11	4	Babaanne	Evet	Evet	Hayır	7
K-10	11	4	Anne	Hayır	Hayır	Evet	3

Katılımcıların yaşları 11 ile 14 yaş aralığında ve yaş ortalamaları 12'dir. Katılımcılardan ikisi 4.sınıfta, sekizi 5.sınıfta, biri 6.sınıfta, ikisi 7.sınıfta ve üçü de 8.sınıfta öğrenim görmektedir. Katılımcıların tamamı devlet okuluna devam etmektedir.

Katılımcıların mevcut aile durumlarına bakıldığında 10 katılımcı annesi ile birlikte yaşamaktadır. Buna karşın iki katılımcı babası ile birlikte, iki katılımcı babaannesi ve dedesi ile birlikte ve bir katılımcı da anneannesi ve dedesi ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcılardan beşinin annesi tekrar evlenmiş, 10 katılımcının annesi ise tekrar evlenmemiştir. Buna karşın katılımcılardan üçünün babası tekrar evlenmemiş, ancak 12'sinin babası tekrar evlenmiştir. Katılımcılardan dokuz tanesi boşanma sonrasında il, ilçe ya da mahallesini ve dolayısı ile de okullarını değiştirmek zorunda kalmış, altı katılımcı ise boşanma sonrasında il, ilçe ya da mahalle değiştirmek zorunda kalmamışlardır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama amacıyla fenomenolojik görüşme ve doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Fenomenoloji insanların bir fenomeni nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, hakkında ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları, nasıl anlamlandırdıkları ve diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına odaklanır. Bu şekilde bir veriyi toplamak için ilgilenilen fenomeni dolaylı olarak deneyimlemiş bireylerin aksine doğrudan deneyimleyen, yani o fenomenle ilgili yaşanmış deneyimlere sahip olan insanlarla derinlemesine mülakatlar yapılmalıdır (Patton, 2014).

Fenomenolojik araştırmada başlıca bilgi edinme sürecini 10 kişiye kadar yapılan derinlemesine mülakatlar içermektedir. Fenomenolojik araştırmalarda önemli olan nokta fenomenle ilgili deneyimi olan az sayıdaki insan için fenomenin anlamını tanımlamadır (Creswell, 2015). Deneyimin anlamının altında yatan temel yapıyı ya da gerçeği elde etmek için fenomenolojik görüşe öncelikli veri toplama metodudur. İlgili fenomen hakkındaki önceki inanışlar fenomenin yapısına müdahale etmemek için rafa kaldırılmış ya da parantez içine alınmıştır. Bu sayede araştırma fenomeni ön yargıdan bağımsız, gerçekte olduğu gibi incelenebilir (Merriam, 2013). Görüşme ve doküman inceleme bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. Görüşme öncesinde araştırmaya katılanlara bilgi verilmiştir. Görüşme yapılacak olan kişiler 18 yaşından küçük öğrenciler olduğu için bu öğrencilerin velileri ile görüşülmüş ve gerekli bilgiler verilerek imzalı yazılı izinleri alınmıştır.

Yazılı onamda öncelikli olarak katılımcı velilerine araştırmanın amacından, içeriğinden, çocuklar ile ne tür bir çalışma yapılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Çocukların çalışmaya katılıp katılmamakta serbest oldukları, istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları bilgisi verilmiştir. Çalışma sırasında ses kayıt cihazı

kullanılacağı ve katılımcıların isteği yönünde ses kayıt cihazının kapatılabileceği ifade edilmiştir. Araştırma sonucunun katılımcılar ve kendileri ile paylaşılacağı ve hiçbir şekilde katılımcıların gerçek isimlerinin çalışmada kullanılmayacağı ifade edilerek katılımcı velilerinin bu yöndeki merakı ve endişesi giderilmeye çalışılmıştır. Yazılı onam her katılımcı velisine iki nüsha olarak imzalatılmış ve bir nüshası katılımcı velisine verilmiştir.

3.3.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu olan “Anne Babası Boşanmış Çocukları İçin Görüşme Formu” (EK-2) ve “Kişisel Bilgi Formu” (EK-3) kullanılmıştır.

Katılımcılara duygu ve düşüncelerini derinlemesine ifade edebilmeleri için gerekli süreler tanınmıştır. Görüşmeler katılımcıların izni ve öğrenci velilerinin izni ile yapılmıştır. Yapılan görüşmeler yine katılımcıların ve katılımcı velilerinin izni ile profesyonel ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Her bir görüşme yaklaşık olarak 20-25 dakika aralığında sürmüştür.

Yapılan ilk görüşme pilot görüşme olarak yapılmış ve bu görüşmeden sonra görüşme soruları gözden geçirilmiş ve katılımcıların anlamakta zorlandığı görüşme soruları formdan çıkarılmış ya da tekrar düzenlenerek forma alınmıştır. Her görüşmeden sonra ses kaydı araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş, bilgisayar ortamına aktarılmış ve deşifre edilmiştir. Deşifreler bilgisayar ortamında şifreli dosyalarda saklanmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan diğer bir materyal ise araştırmacının anne babası boşanmış çocuklarla yaptığı her bir görüşme sonrasında çocuklara çizdirdiği resimlerdir. Resim, psiko- pedagojik açıdan çocuğu bize tanıtmaya ve anlatmaya yarayan bir ölçüttür. Bunun yanında çocuğun zeka, kişilik ve yakın çevre özellikleriyle iç dünyasını yansıtan bir ifade aracı olarak büyük bir öneme sahiptir. Küçük yaşlarda sözcüklerden daha güçlü bir anlatım aracı olan resim, çocuğun iç dünyası ve büyüme süreci hakkında önemli bilgiler verir (Yavuzer, 2003). Anne babası boşanmış çocuklara “Anne-babanızın ayrı olmasının sizde oluşturduğu etkiyi bir resim ile ifade edin lütfen.” denilerek resim çizmeleri istenmiştir. Ancak katılımcıların tamamı resim çizmek

istememiştir. Resim çizen katılımcıların resimleri diğer verileri desteklemek amacı ile kullanılmıştır.

Resim, kolay bir anlatım aracı olması sebebiyle az sayıda sözcük bilgisine sahip olan bir çocuk için, kendisiyle dış dünya arasında iletişim sağlayan bir araçtır. Çocuğun gelişiminin erken dönemlerinde çizim yapmak, kelimelerden çok daha anlamlıdır. Bu nedenle resim, çocuğun iç dünyasını keşfetmek için oldukça ideal bir tekniktir. Resim bize çocuklar hakkında yalnızca bir takım bilgi vermekle kalmaz, onların düşünce yapısı ile kendi aralarında ve yetişkin bireylerle olan ilişkilerindeki problemleri çözme biçimlerini de yansıtır. Parçalanmış aileden gelen çocuklar, resimlerinde içinde buldukları ortamdaki mutsuzlukları, özlemleri ve öfkeyi dile getirmeye çalışırlar (Yavuzer, 2003).

3.3.1.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmada verileri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu olan “Anne Babası Boşanmış Çocukları İçin Görüşme Formu” (EK-2) kullanılmıştır. Görüşme formunda yedi temel soru ve bu temel sorular içerisinde bazı sonda sorular kullanılmıştır. Toplamda görüşme formunda 7 ana soru kullanılmıştır. Görüşme soruları yedi temel başlık altında şu şekilde toplanmıştır:

1. Anne babanın boşandığı zamanı anlatabilir misin?(Nasıl bir ortamdı?, Boşanma öncesinde neler yaşandı?, Boşanma sırasında neler yaşandı?, Boşanma sonrasında neler yaşandı?, Anne babanın boşanmasına şahit oldun. Bu durumda neler hissettin ve neler düşündün?, Anne babanın boşanmasından sonraki ilk günlerde neler hissettin?, Şuanda neler hissediyorsun?)
2. Anne babanın boşanmış olması senin için ne anlam ifade ediyor?(Ailenin dağılması ne anlam ifade ediyor?, Annen/baban evden gittiğinde neler hissettin/ düşündün?)
3. Anne babanın boşanmış olduğu hangi zamanlar aklına geliyor? Aklına geldiği zaman neler hissediyorsun?(Hangi durumlarda anne babanın boşanmış olmasını hatırlıyorsun?)
4. Boşanma sonrası hayatında ne gibi değişiklikler oldu?(Boşanma sonrasında zorluklar yaşadın mı?, Ne gibi zorluklar yaşadın?, Bu zorluklarla karşılaştığında neler hissettin?, Anne babanın boşanmış

olmasını arkadaşlarıyla paylaştın mı? Onlarla paylaşırken neler hissettin?)

5. Anne babanın boşanmış olması okul hayatını nasıl etkilemektedir?(Sınıf içinde bu durumun bilinmesi sana neler hissettiriyor?, Kendini diğer öğrencilerden farklı gördüğün zamanlar oluyor mu? O zamanlar ne hissediyorsun?)
6. Anne babanın boşanmasından dolayı yaşadığın zorlukların üstesinden gelmek için neler yapıyorsun, nasıl mücadele ediyorsun?
7. Anne babanın boşanmış olmasını bir resim ile ifade edebilir misin?

Görüşmeler sırasında açıklamalar ve sonda sorularla katılımcıların soruları daha iyi anlamaları sağlanmıştır.

3.3.1.2. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formunun yanında birde Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunun hazırlanmasındaki amaç katılımcılar hakkındaki temel demografik bilgileri hızlı ve sistematik bir şekilde toplamak ve katılımcıların gerekli kişisel bilgilerine eksiksiz ulaşmaktır.

3.4. Veri Analizi

Veri analizi, nitel araştırmalarda en yoğun çalışma gerektiren aşamalardan biridir. Nitel çalışmalardan veri analizi için en çok tercih edilen yol veri analizinin veri toplama ile eş zamanlı olarak yapılmasıdır. Nitel araştırmanın başlangıcında araştırmacı problemin ne olduğunu bilir ve bu problemi araştırmak için örneklemini seçer. Ancak araştırmacı son ürünün ne olduğunu bilemeyebilir. Son ürün toplanan verilere ve verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan neticeye göre şekillenir (Merriam, 2013). Araştırma verileri görüşmelerle eş zamanlı olarak bir araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Analiz işlemine başlamadan önce veri setleri araştırmacı tarafından birkaç defa okunmuş ve daha sonraki adımda analize geçilmiştir.

Veri analizi yapan araştırmacı araştırma problemiyle ilgili verileri elde ettikten sonra doğrudan veriye(örneğin mülakat dökümleri) gitmekte ve fenomenin nasıl deneyimlendiğini anlamayı sağlayan “önemli açıklamalar”, cümleler ve anlatılar

yapmaktadır. Moustakas bu adımı, anahtar ifadelerin listelenmesi olarak adlandırmaktadır. Bir sonraki adımda araştırmacı bu önemli ifadelerden hareketle temalar içinde anlam kümeleri/grupları geliştirir (Akt. Creswell, 2015). Merriam (2013) ise Moustakas'ın anahtar ifadelerin listelenmesi olarak adlandırdığı kısmı kodlama olarak ifade etmiştir.

Nitel araştırmalarda bir kod görsel ya da sözel bir veri setinin özünü yansıtan, onu çağrıştıran ve onu özetleyen, çoğunlukla bir kelime ya da kısa bir ifadedir (Saldana, 2009).

Kodlama takip edilecek özel bir formülü olmayan sezgisel çözme tekniğidir. Kodlama kesin bir bilim değil yorumlayıcı bir harekettir. Yani veri seti için yapılan kodlama kişiden kişiye değişebilir (Saldana, 2009).

Kodlama yalnızca bir etiketleme değil bir bağ kurmadır. Nitel kodlar kategorilerin gelişmesini ve böylece analizin bağlantılarının güçlenmesini kolaylaştıran, araştırmanın özünü ortaya koyan temel elemanlardır. Kodlama analizin kemikleridir. Bu kemiklerin birleşmesi ile analizin çalışma iskeleti oluşur (Saldana, 2009).

Görüşmelerin ses kayıtları bilgisayar ortamında güvenli bir şekilde deşifre edilmiş ve bu deşifrelerin yazıcıdan çıktısı alınarak kodlamalar el ile yapılmıştır. Çünkü (Saldana, 2009), el ile kodlama yapmanın araştırmacının araştırmasını daha çok sahiplenmesi ve araştırması üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağladığını ifade etmiştir.

Nitel araştırmalar doğrusaldan çok periyodiktir. Yani nitel analiz aşamalı olarak gerçekleşir. Nitel analizde kodlama Birinci Tur Kodlama Yöntemi(First Cycle Coding Method) ve İkinci Tur Kodlama Yöntemi(Second Cycle Coding Method) şeklinde yapılır. Birinci Tur Kodlama Yöntemi(First Cycle Coding Method) oldukça basit bir şekilde ve derine dalmadan direkt olarak veri setindeki kelimelerle yapılır. İkinci Tur Kodlama Yöntemi(Second Cycle Coding Method) ise biraz daha zor ve sınıflandırma, sıralandırma, birleştirme, sentezleme, özetleme, kavramsallaştırma ve teori oluşturma gibi analitik beceri gerektiren aşamaları içerir (Saldana, 2009).

Verilerin analizi aşamasında Birinci Tur Kodlama Yöntemlerinden olan Basit Metotlardan(Elemental Methods) In Vivo Kodlama(In Vivo Coding) ve Duygusal Metotlardan(Affective Methods) Duygu Kodlama(Emotion Coding) yöntemleri

kullanılmıştır. In Vivo Kodlama “kelimesi-kelimesine”, “harfi-harfine” kodlama yöntemidir. In Vivo Kodlama en iyi bilinen kodlama yöntemidir. In Vivo Kodlama nitel araştırmaya yeni başlayanlar için güvenli ve güvenilir bir kodlama yöntemidir (Saldana, 2009). Duygu Kodlama(Emotion Coding) katılımcının ifade ettiği ve deneyimlediği ya da araştırmacının katılımcı hakkında sonuç çıkardığı duyguları sınıflandırmasıdır. Duygu kodlama aslında bütün araştırma yöntemleri için uygundur, fakat özellikle katılımcının içsel ve kişilerarası deneyimlerini ve hareketlerini keşfetmek için yapılan araştırmalarda kullanılır (Saldana, 2009).

Öncelikle görüşme ve dokümanlardan anahtar ifadeler listelenmiş yani kodlamalar yapılmış ve daha sonra da bu anahtar ifadeler 4 ana kategoride 16 alt kategori etrafında birleştirilmiştir. Son adımda ulaşılan 4 ana kategori ve 16 alt kategoriye ulaşılan kadar bazı kategorilerin birkaç kez düzenlenmesi gerekmiştir.

Görüşme devam ederken aynı zamanda veri analizi de yürütülmüştür. Çünkü Creswell’e (2015) göre bir araştırma projesinde, veri toplama, veri analizi ve rapor yazım süreci, süreç içerisinde bağımsız adımlar değil, birbiriyle bağlantılı ve genellikle eş zamanlı devam eden adımlardır. Görüşme transkriptleri yazılırken anahtar ifadeler ve geçici kategoriler oluşturulmuş daha sonra asıl kategoriler oluşturulmuştur. Transkriptlerden kategoriler elde edilirken ve çocuklara çizdirilen resimler incelenirken içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmada bütün veri analizi içerik analizidir çünkü bu aşamada görüşmelerin, alan notlarının, belgelerin içeriği analiz edilir (Merriam, 2013).

3.5. Nitel Araştırmalarda Geçerlilik Ve Güvenirlik

Araştırmada geçerliği sağlamak üzere nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan üçgenleme, araştırmacı önyargılarının açıklanması, üye kontrolü, zengin yoğun betimleme (Creswell, 2013) geçerlik stratejileri kullanılmıştır.

Bir çalışmanın iç geçerliğini arttırmada belki de en çok bilinen ve uygulanan strateji üçgenleme tekniğidir (Merriam, 2013). “Üçgenleme yöntemi çeşitli yöntemleri bir araya getirmek suretiyle araştırmaları güçlendirici bir rol oynar (Patton, 2014).

Üçgenlemede (Triangulation);Araştırmada üçgenleme yöntemlerinden analizci üçgenlemesi kullanılmıştır.

Analizcilerin üçgenlenmesi, bulguları gözden geçiren çoklu analizci kullanımıdır. Yani iki veya daha fazla kişiye aynı nitel verinin bağımsız olarak analiz ettirilmesi ve bulguların karşılaştırılmasıdır (Patton, 2014). Araştırmada görüşme transkriptleri bir alan uzmanı tarafından kodlanmış ve oluşturulan kodlar konusunda ortak sonuca varılmıştır.

Katılımcı doğrulamasında, bulguların araştırmaya katılanlar tarafından gözden geçirilmesini içermektedir. Araştırmacılar ve değerlendirmeciler analizlerde tanımlanan kişilerden verileri yeniden gözden geçirmelerini isteyerek kesinlik, tamlık, yansızlık, katılımcıların ve veri analizlerinin algılanan geçerliği hakkında oldukça fazla bilgi edinebilirler (Patton, 2014). Araştırmacı transkript edilen görüşme metinlerini görüşme yaptığı katılımcıların okumasını sağlamış ve katılımcıların cevaplarının tamlığına ve doğruluğuna ilişkin görüşlerini almıştır.

Zengin, yoğun betimleme araştırmacının bir durumu tanımlarken veya bir tema hakkında yazarken detayları vermesi anlamına gelir. Böylesi detaylı bir betimleme ile araştırmacı okuyucuların bilgileri diğer ortamlara aktarmasını ve bulguların “ortak özellikler sayesinde” transfer edilip edilemeyeceğine karar vermesini sağlar (Creswell, 2015). Görüşme transkriptlerinden alınan aktarmalar katılımcının özellikleri ve görüşme sürecindeki tutumu dikkate alınarak bulgular kısmında yer verilmiştir.

Güvenirlik nitel araştırmalarda pek çok şekilde ele alınabilir. Nitel araştırmalarda güvenilirlik, genellikle veri setinin birden fazla kodlayıcının cevaplarındaki kararlılık anlamına gelmektedir. Eğer araştırmacı detaylı alan notlarını yüksek kalitede bir ses kayıt cihazıyla kaydetmiş ve bunları yazıya aktarmışsa güvenilirlik artırılabilir (Creswell, 2013). Yapılan görüşmelerden hemen sonra ses kayıtları transkript edilmiştir. Araştırmacı yöntem bölümünde verileri toplama ve analiz yöntemlerine yer vermiş ve çıkan temaları bulgular bölümünde sunularak araştırmanın güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3.6. Eğitimde Fenomenolojik Araştırmalar

Fenomenolojik araştırma metodu ile çeşitli alanlarda araştırmalarla karşılaşmak mümkündür. Bu alanlardan birisi de eğitim alanıdır. Eğitim alanında fenomenolojik metot ile yurt içinde ve yurt dışında yapılmış araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar

araştırmacının araştırdığı konu ile ilgili olarak katılımcıların öznel deneyimlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Fenomenolojik yöntem ile yurt içinde ve yurt dışında yapılmış bazı araştırma örnekleri aşağıda sunulmuştur:

“Okul Öncesi Eğitimde Bir Değerlendirme Aracı Olarak Gözlem: Öğretmenlerin Görüşleri Ve Uygulamaları Üzerine Bir Fenomenolojik Durum Çalışması” adlı çalışmada araştırmacı okul öncesi öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerinden biri olan gözlem ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma katılımcıların öznel deneyimlerini ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır (Turupcu, 2014).

Salmona ve Ark. (2015)’nin yaptıkları nitel araştırmada fenomenolojik metot ile öğretmen adaylarının yeni gelişen mesleki becerileri ve kendi ülkeleri dışında eğitim verdikleri zaman kültürel elemanları aktarabilme konusunda ne oranda başarılı oldukları araştırılmıştır. Araştırma bireylerin yaşamış oldukları öznel deneyimleri aktarması açısından önem taşımaktadır (Salmona ve Ark, 2015).

Fenomenolojik yöntem ile yapılan başka bir araştırmada 5 öğretmen adayının bir yurt dışı eğitim programında formatif öğrenmelerini keşfetmek amaçlanmıştır. Araştırmada yurt dışı eğitim programının öğretmenlerin içerik bilgileri, öğretmenlik becerileri ve kültürel yetkinliklerine ne derecede katkıda bulunduğu anlaşılması amaçlanmıştır. Araştırma katılımcıların yaşamış deneyimlerini ve bu deneyimlerin anlamlarını ortaya koyması açısından önemlidir (Vatalaro ve Ark., 2015).

Yurt dışında fenomenolojik metot ile yapılan başka bir araştırmada yüksek öğretim kurumunda Açık ve Uzaktan Öğrenme Programı’nda çevrimiçi öğrenme programı kullanıcılarının yaşadıkları deneyimlerin keşfedilmesi amaçlanmıştır (Mbatı ve Minnaar, 2015).

Yapılan başka bir fenomenolojik araştırmada İran’daki lise öğretmenlerinin sürekli mesleki gelişim algıları araştırılmıştır. Katılımcıların araştırma kapsamındaki fenomen ile ilgili deneyimleri araştırılmış ve bu bireysel deneyimler ortaya konulmuştur (Alibakhshi ve Dehvari, 2015).

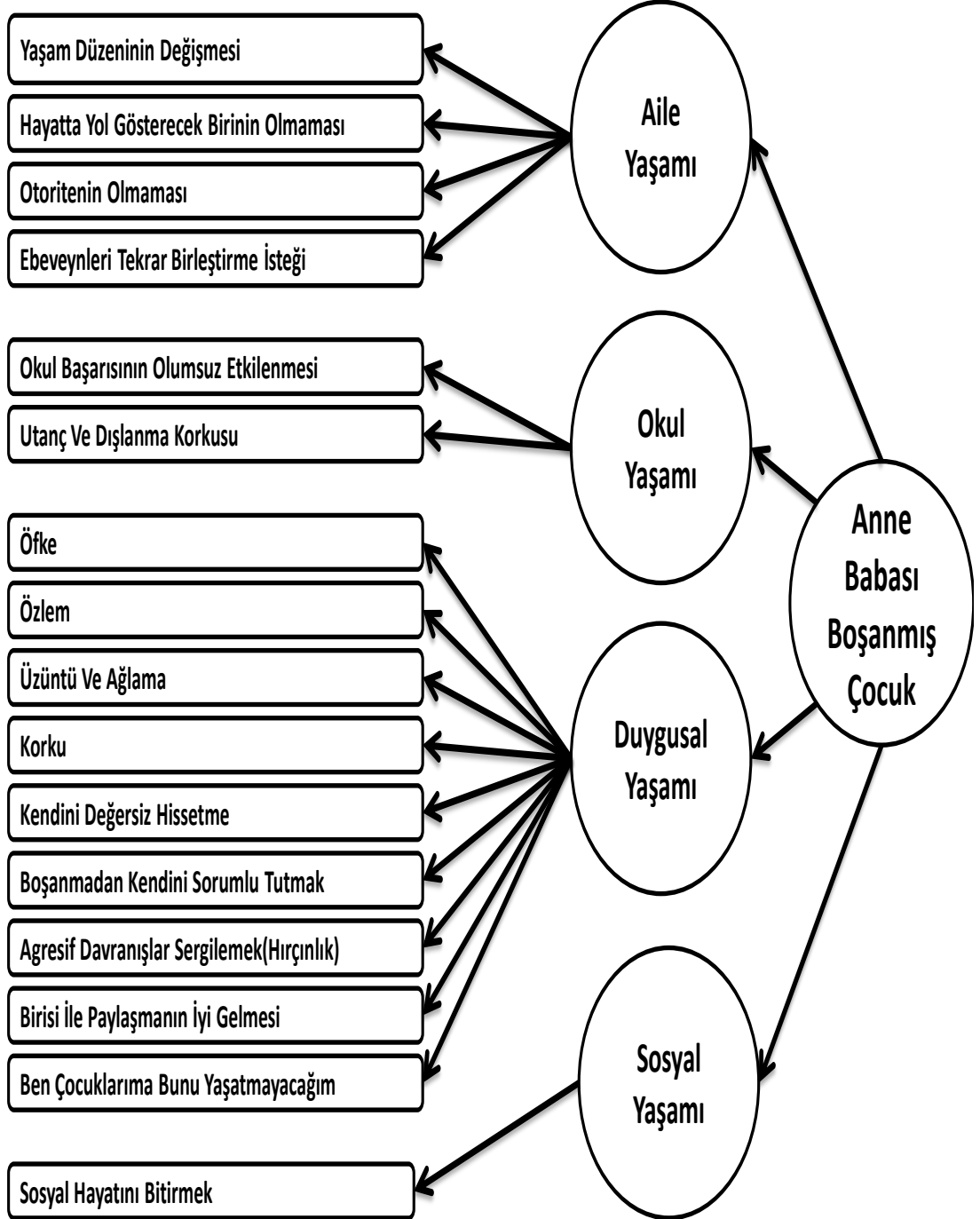
Öğrencilerin matematik problemi çözme becerileri ile onların okuma seviyesi arasındaki ilişkinin incelendiği bir nitel araştırmada da fenomenolojik metot kullanılmıştır. Araştırmaya 3. sınıf düzeyinde 6 öğrenci katılmıştır. araştırma

kapsamında araştırmaya katılan öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve öğrencilerin kişisel deneyimleri alınmıştır (Özsoy ve Ark., 2015).

Bu araştırmalara bakıldığında yurtiçi ve yurtdışındaki eğitim alanında yapılan çalışmalarda fenomenolojik araştırma metodu ile karşılaşmak mümkündür.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya katılan anne babası boşanmış çocukların boşanmaya dair yaşantıları ile ilgili bulgular sunulmuştur. Bu bulgular 4 ana kategori ve 16 alt kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler şu şekilde şemalandırılmıştır:

Şekil 1: Anne Babası Boşanmış Çocuk

4.1. Aile Yaşamı

4.1.1. Yaşam Düzeninin Değişmesi

Anne babası boşanmış çocuklar bu temada boşanmadan sonra yaşam düzeninin bozulmasından bahsetmişlerdir. Çocuklar anne babalarının boşanması sonrasında yaşadıkların evin, mahallenin ve okulun değiştiğini ifade etmişlerdir. Bazı çocuklar anneleri ile birlikte annesinin ailesinin yanına yerleşmek zorunda kalmışlar, bazıları hem anneden hem de babadan ayrılarak babaannenin, anneannenin ya da dayının yanına yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bu düzen değişikliği bazı katılımcılara kendilerini sığıntı gibi hissettirirken bazıları da bu yüzden okulun ve çalışma ortamının değişmesi ile okul başarılarında düşme, farklı bir okula gittiğinde dışlanma gibi olumsuz durumla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Anne babası boşanmış çocuklar boşanma sürecinin başlamasından itibaren bir yaşam düzeni değişikliği yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Anne babanın boşanma sürecinde çocuklarla ilgilenmemesi ya da ilgilenememesi çocukları başta psikolojik olmak üzere ekonomik koşullar, okul hayatı, sosyal ilişkileri açısından da etkilemektedir. K-3(14 Yaş) bu durumu şu şekilde belirtmiştir:

Şimdi biz o sıralar dedemin yanında kalmak zorundaydık. Dedem mecburen bizi kabul etti. Sonra boşanma davasına gittiler. Mahkemeye ilk olarak bizi götürmediler. Ben o zamanlar daha küçüktüm. Bizi babamın bir amcası var oraya bıraktılar. Sonra babam geldi bizi bir araba ile götürdü ama işte gerçekten çok kötüydü o zamanlar.

Boşanma sürecinde yaşanan yaşam düzeninin değişmesi, evden ayrılıp annenin ya da babanın akrabalarından birinin yanına yerleşmek boşanma sonrasında da çocuğun hayatını etkilemeye devam etmektedir. Değişen yaşam koşulları anne babası boşanmış çocukların özellikle okul başarılarında düşme, yeni okula alışamama, arkadaşlık ilişkilerinde problem yaşama, anne babasının boşanmasının sınıf arkadaşları tarafından öğrenileceği ve dışlanacağı endişesi gibi duygular yaşamalarına sebep olmaktadır. K-2(13 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra bu durumun yaşam düzenini nasıl değiştirdiğini ve bu durumun kendisine neler hissettirdiğini aşağıdaki sözleri ile belirtmiştir:

Boşandıktan sonra anneannelerde kalıyorduk. Dayımın çocuklarının anneleri de gitmişti onlarda anneannelerde kalıyorlardı. Ben köye alışamadım. Köyü hiç sevmedim. Okula alışamadım, derslerim düştü. Denemeler olduğunda hep yüksek alıyordum. Antalya'dayken okul birincisiydim. Ama köyde çok düştü derslerim. Zaten 6.sınıfın bitmesine 3-4 hafta kala geldim. Sonra arkadaşlarım beni çok sevmedi. Yani ben köyden geldim diye öyle şey yaptılar.

Benzer şekilde E-5(14 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra yaşam düzeninin değişmesini ve bu durumun okul derslerini olumsuz yönde etkilediğini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Annemle babam boşandıktan sonra anneannelere taşındık. 4 kardeşim ve ben aynı odada kalıyoruz. Bu yüzden ders çalışamıyorum.

K-5(14 Yaş) bu temaya dair yaşadıklarını ifade eden sözlerine başlarken kendisini ailesi olmayan bir insan gibi hissettiğini belirtmiştir. Bu durumu ise aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir.

Ailesi olmayan bir insanım. Çünkü ben babaannemde kalıyorum. Babam yurt dışında annem Adana'da kardeşim de annemin yanında kalıyor. Benim şuan ailem olarak yanımda kimsem yok. Tamam, belki arayıp konuşabiliyorum ama gözüme böyle anne baba figürü olarak gelmiyorlar. Sadece yardım etmeye çalışan insanlar gibi.

4.1.2. Hayatta Yol Gösterecek Birinin Olmaması

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanmadan sonra babalarından ayrılmaları ile kendilerine yol gösterecek birinin olmadığını ifade etmişlerdir. Anne babanın boşanmasından sonra çocuklar genellikle annelerinin yanında kalmaktadırlar. Babalarından ayrı yaşayan çocuklar babalarından uzak kalmaları nedeniyle artık kendilerine hayatta yol gösterecek birinin olmadığını hissetmiş ve bunu ifade etmişlerdir. Bazıları babalarının boşluğunu ağabeyleri ile doldurmaya çalıştığını ancak onların babalarının yerini tutmadığını söylemişlerdir. Katılımcılardan K-1(13 Yaş) ve K-10(11 Yaş) babanın olmamasını evde yol gösteren, danışacak, dayanacak ve büyük birinin olmaması ile ifade etmişlerdir.

Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları ebeveynlerden birinin evde olmamasını bir eksiklik olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu ebeveynin özellikle baba olmasını dayanacak ve yol gösterecek birisinin olmaması olarak ifade etmişlerdir. K-1(13 Yaş) bu temaya dair yaşadıklarını aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Ya tabii eksikliği hissediliyordu da annem hissettirmemeye çalışıyordu bana. Ya hani annem bana niye boşandıklarını anlayabileceğim şekilde anlatıyordu zaten. Ağabeylerimde hissettirmiyordu baba yokluğunu bana. Evet, birkaç defa olmuştu. Çok eksikliğini hissettiğim zaman. Mesela okulun ilk günü annem çalıştığı için ben tek gitmiştim okula. Babam olsaydı mesela annem çalışmazdı. Babam veya annem ya da ikisi ile giderdim. O anda çok fazla hissetmiştim. Ya olsaydı gelip alırlardı. Yani böyle eksik gibi, eksiklik gibi bir şey hissediyordum.

K-1(13 Yaş)' den buradaki eksikliği biraz açması istendiğinde bu durumu aşağıdaki sözleri ile açıklığa kavuşturmuştur:

Ya hani dayanacak biri yok. Arkanda bir baban olmadığını anlıyorsun tabii ki. Bu da kendi ayaklarının üzerine sağlam basmak gerektiği anlamına geliyor. Olgunlaşıyorsun bayağı. Babası olmayan insanları daha iyi anlıyorsun. Empati kurabiliyorsun insanlarla. Ya hani işte baba ne demekse onun eksikliğini sen gidermeye çalışıyorsun. Danışacak birisi olmuyor hayatında. Mesela seni okulda veya başka bir yerde sorgulayan merak eden birisi olmuyor. Yani annemden başka. Okul hayatımda da herhangi bir sorun yaşadığımda böyle baba kız gibi anlatacağım bir durum da olmuyor. Yani biraz sorun oluyor ama üstesinden gelmeye çalışıyorum.

Anne babanın ayrılmasından sonra annenin yanında kalan çocukları ya dayısı, ya dedesi ya da varsa ağabeyini babasının yapması gereken aile reisliğini yapan veya aileyi koruyup kollayan kişi olarak görmektedir. Ancak onlar her ne kadar koruyup kollasalar da babanın yerini tutmadığını ifade etmişlerdir. K-1(13 Yaş) diğer bir konuşmasında bu temaya dair şunları söylemiştir:

Ya hani babam değil de ağabeyim ilgileniyor benimle. Babam yerine her şeyi ona soruyorum. Ya onu baba yerine koyuyorum bazen. Ağabey değil de baba olarak görüyorum. Tabii bu çok kısa bir süre devam ediyor sadece. İşte her şeyi ona soruyorum tabii ki baba olmadığı için.

Bazı anne baba boşanmış ailelerde ise dayı, dede ya da ağabey yoktur. Bunların olmaması çocukların evde büyük birinin olmadığı hissine kapılmalarına sebep olmaktadır. Bu temaya dair K-10(11 Yaş) şunları ifade etmiştir:

Okuldan çıktığımda, annem yemek yaptığımda aklıma geliyor. Yani içerde biri yok, büyük biri.

4.1.3. Otoritenin Olmaması, Serbest Olmak

Anne babası boşanmış çocuklar bu temada anne babalarının boşanmasından sonra kendilerinin daha serbest olduklarını ifade etmişlerdir. Buradaki serbestlik evdeki otoritenin daha esnek olmasını, herhangi bir şey için ebeveynlerden izin almanın daha kolay olmasını, ev içinde veya dışında yapılan aktivitelerde birinin denetiminin olmamasını veya daha az denetim olmasını ifade etmektedir.

Babayı evdeki otorite olarak gören ailelerde yaşayan çocuklar anne babanın boşanmasından sonra evde bir otorite boşluğu yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu otorite boşluğunda çocuklar istediği gibi hareket etmektedirler. K-1(13 Yaş) bu temaya dair hissettiklerini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Ağabeylerim oluyordu zaten ama baba sıfatını taşıyamıyorlar. Ağabey sonuçta. Ne olursa olsun baba gibi olmuyordu. Yani evde de annem ilgileniyordu zaten sürekli benimle. Hem baba hem anne oldu bana. Baba olmayınca böyle serbest gibi oluyorum. Hani annem bir şeye izin verince babama sorma gibi bir durum olmuyor. Serbest olabiliyorum. Ya babam olduğunda mantıklı bir açıklama yapmam gerekiyor kabul edebilmesi için. Ama babam olmadığı için annem çok üzerime düşmüyor. Kötü olmamam için, sorunlarım olmasın diye. Pek de üzerime düşmüyordu. Hani böyle normal yapabileceğim şeyler olduğunda izin veriyordu. Ama baba olunca mantıklı bir şey söylemen gerekiyor. Hani ona mantıklı gelebilecek.

Anne babası boşanmış çocuklardan K-1(13 Yaş) serbest olmayı kendisi açısından kısmen iyi bir durum olarak gördüğünü ifade etmiştir. K-10(11 Yaş) ise, serbest olmasının kendini kötü hissettirdiğini belirtmiş ve bu temaya dair hissettiklerini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Kötü oluyorsun. İstedığın gibi dolaşıyorsun. Hiç kimse şunu yapma demiyor. Annem ara sıra evde olduğunda diyor.

Anne babasının boşanmasından sonra annesi ile yaşamaya başlayan K-10(11 Yaş) diğer bir ifadesinde babasının evde olmamasını evde büyük birinin olmaması olarak ifade etmiştir. Bu ifadeyi içeren sözleri aşağıdaki şekildedir:

Okuldan çıktığımda, annem yemek yaptığımda aklıma geliyor. Yani içeride biri yok, büyük biri.

4.1.4. Ebeveynleri Tekrar Birleştirme İsteği

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanmanın ardından ebeveynlerini tekrar birleştirmek istediklerini ifade etmişlerdir. Anne babası boşanmış çocuklardan K-5(14 Yaş) anne babasının tekrar bir araya gelmesini ve birlikte yaşamasını istediğini belirtmiştir.

Bir defa cesaretlenip babam ve annemle konuşmaya çalıştım ama ikisi de ters tepki verince, “olmaz” deyince ondan sonra vazgeçtim.

K-5(14 Yaş) başka bir açıklamasında anne babasının boşanmasından kendini sorumlu hissettiğini ifade etmiştir. Kendini suçlu hissettiğini ifade eden K-5(14 Yaş) bu durumu telafi etmek için anne babasını tekrar birleştirmeye çalışmıştır.

K-8(11 Yaş) de benzer şekilde anne babasını tekrar birleştirmek için çabaladığını ancak babasının bu duruma kayıtsız kaldığını ifade etmiştir. K-8(11 Yaş) bir açıklamasında şunları söylemiştir:

Kendimi çok yalnız hissettim. Kendimi o anda babam yok gibi zannettim. Herkesin babası var ama benim babam yok zannettim ve istedim annemle babamın birleşmesini.

4.2. Okul Yaşamı

4.2.1. Boşanma Sonrası Okul Başarısının Olumsuz Etkilenmesi

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanmadan sonra okul başarılarının bu durumdan olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Anne babası boşanmış çocuklar

boşanma sonrasında değişen yaşam koşullarının, olumsuz ekonomik koşulların ve değişen ev düzenlerinin okul başarılarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları anne babalarının boşanmasından sonra evde babanın olmamasını kendilerini okul hayatında takip eden, merak eden, kontrol eden ve danışacak birinin olmaması olarak ifade etmişlerdir. K-1(13 Yaş) anne babasının boşanmış olmasının okul hayatını nasıl etkilediğini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Ya danışacak birisi olmuyor hayatında. Mesela seni okulda veya başka bir yerde sorgulayan merak eden birisi olmuyor. Yani annemden başka. Okul hayatımda da herhangi bir sorun yaşadığımda böyle baba kız gibi anlatacağım bir durum da olmuyor. Yani biraz sorun oluyor.

Anne babanın boşanmasından sonra yaşanan okul değişiklikleri çocukların akademik başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuk anne babasının boşanmasından sonra yaşadığı okul değişikliğinde yeni okula, yeni çevreye, yeni arkadaş ortamına ve yeni öğretmenlerine alışmakta zorluk çekmektedir. Anne babasının boşanmasının vermiş olduğu “annemle babamın boşanmış olduğu duyulursa benimle alay ederler, dalga geçerler, bu durum utanç verici bir durum” düşüncesi çocuğun yeni ortamda içine kapanık, fazla derslere katılmayan, çekingen bir tip olmasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda çocuğun akademik başarısını da olumsuz yönde etkilemektedir. Katılımcılardan bazıları bu durumları ifade etmişlerdir. K-2(13 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra hayatında olan değişikliklerin okul başarısının nasıl olumsuz etkilediğini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Okula alışamadım, derslerim düştü. Denemeler olduğunda hep yüksek alıyordum. Antalya'dayken okul birincisiydim. Ama köyde çok düştü derslerim. Alışmadığım için. Çünkü köyde hiç kimse ders çalışmıyordu.

Benzer şekilde K-5(14 Yaş) de anne babasının boşanmasından sonra bu durumun hem derslerini hem de hayatını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. K- 5(14 Yaş) açıklamasının devamında şunları söylemiştir:

Ben 4. Sınıftan önce çok çalışkan bir kızdım. Hala da çalışkanım ama eskisi kadar kafamı veremiyorum. Çalışıyorum ama sanki bir şeyler olmuyor. Boşu boşa çalışıyormuşum gibi geliyor. Eskiden çok daha iyiydim. Sürekli sınıfta birinci olurdum. Ama şimdi öyle değil. Hem derslerimi hem hayatımı.

Anne babanın boşanmasından sonra değişen yaşam koşulları da çocukların okul başarılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Anneden ayrılıp baba ve üvey anne ile yaşamaya başlayan K-3(14 Yaş) üvey annesini ev işlerini kendisine yaptırdığını ve bu durumun kendisinin ders çalışmasını engellediğini ifade etmiştir. K-3(14 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra derslerinin düştüğünü ve derslerden uzaklaştığını, soğuduğunu ifade eden açıklamasında şunları da belirtmiştir:

Artık ders çalışmaktan soğumuştum oradayken. Çünkü genellikle ev işleri yapıyorduk. Mesela ben okula gidip geliyordum ve üvey annem hiçbir iş yapmamış oluyordu. Bütün işleri biz yapıyorduk. O sadece yemeği hazırlıyordu. O işçilere yemek yapıyordu evde. Bizde onun bulaşıklarını filan yıkıyorduk. Ders çalışmak istesem şunu yap bunu yap diyordu. Evet derslerim kötüydü. Şimdi de kötü.

Olumsuz ekonomik koşullar, değişen yaşam düzeni ve çevre düzeninin yanında anne babanın boşanmasından sonra çocuğun bu durumu sürekli olarak aklına getirip bu düşünce ile yaşaması da çocuğun dersleri dinlemesini, çocuğun sınıfta derse odaklanmasını, evde ödevlerini yapmasını ve ders çalışmasını olumsuz yönde etkileyerek çocuğun akademik başarısını düşürmektedir. Anne babasının boşanmasını hatırlayan K-6(11 Yaş);

İşte bazen aklıma gelince derslerden, okul yaşantımdan bir şey anlamıyorum.

Sözleri ile anne babasının boşanmasından dolayı okul hayatının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. E-3(11 Yaş)'te benzer şekilde anne babasının boşanmış olduğunu hatırladığında kendini derse veremediğini, derslere yoğunlaşamadığını ifade etmiştir. E-3(11 Yaş) ilkokul 1.sınıftayken annesinden ayrılmış ve bu ayrılmanın üzerindeki etkilerini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Bir keresinde sınıfta anneme ağlamıştım. Öğretmenim annemi özledim dedim. Bazen aklıma geliyor. Bir keresinde yazı yazarken elimin gücü gitti birden annem aklıma geldi yazamadım.

K-10(11 Yaş) ise “Bazen okul sıkıntıları oluyor.” Sözleri ile bu temaya ilişkin yaşadıklarını ifade etmiştir. E-1(12 Yaş) de aynı şekilde okul başarısının anne babasının boşanmasından nasıl etkilendiğini şu sözleri ile ifade etmiştir:

Babam eve gelmediğinde o kadar üzıldüm ki, sürekli ağlıyordum. Okula gitmek istemiyordum. Beni babam okula bırakırdı. Daha sonra annem ben bırakayım dedi ama istemedim. Sonra mecburen alıştım. Okula babalarının bıraktığı çocukları gördüğümde hemen oradan uzaklaştırdım.

Anne babanın boşanmasından sonra bazen anne ekonomik yetersizliklerden dolayı ya da kendisi ve çocukları için daha güvenli olarak gördüğü babasının evine dönmeyi tercih etmektedir. Bu durumda çocuklar kendi evlerindeki çalışma ortamını bulamadıklarını ifade etmiş ve bu durumun okul derslerine çalışma ve başarılarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. E-5(14 Yaş) okul derslerinin anne-babasının boşanmasından nasıl olumsuz etkilendiğini şu şekilde belirtmiştir:

Genellikle bir iş yapıyorsam bırakıyorum. Ders dinliyorsam dinlemiyorum. Dersleri dinleyemedim çok fazla. Annem, ben ve üç kardeşim daha aynı odada kaldığımız için ders çalışma imkânı eskisinden daha az. Ev kalabalık ve fazla ses var. Ben çalışmaya oturduğum zaman çok bir şey anlayamıyorum.

4.2.1. Utanç Ve Dışlanma Korkusu

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar, anne babalarının boşanmasının kendileri için utanılacak bir durum olduğunu ifade etmiş ve bu duyguyu yaşayarak davrandıklarını belirtmişlerdir. Yaşadıkları bu utanç duygusunun onlarda dışlanma korkusuna sebep olmaktadır. Anne babalarının boşanmasının utanılacak bir durum olduğunu gören çocuklar bu durumlarının toplum içerisinde, sınıfta ve arkadaş ortamında bilinmesinden tedirgin olduklarını ve dışlanma korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çocukları anne babalarının boşanma sürecinde ve boşanma sonrası süreçte bu utanç verici olarak ifade ettikleri duyguyu sık sık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Anne babası boşanmış çocukların yaşadıkları utanç, dışlanma ve alay edilme korkusu onların kendilerini toplumdan soyutlamalarına, kendilerini okuldan uzaklaştırmalarına, akademik başarılarını düşmesine, daha içine kapanık bir hale gelmelerine sebep olmaktadır. Sınıf içerisinde anne babasının boşanmış olduğunun duyulması endişesi çocuğu tedirgin etmekte ve derslere tam olarak odaklanamamasına neden olmaktadır.

Anne babanın boşanmış olmasının sınıf içinde ya da toplum içinde çocukların okul hayatı dışındaki hayatlarında bilinmesi onlar için utanç verici bir durum olarak görülmektedir. Özellikle okulda, okul yeni başladığı zamanda tanışma anında ya da çocuğun boşanma sonrası yaşadığı çevreyi ve buna bağlı olarak da okulunu değiştirmesi sonrasında yeni geldiği okulda kendini tanıtmayı istenmesinde ve anne babası ile ilgili bazı soruların sorulması sırasında çocuklar bu durumları ya gizlemekte ya da utanarak anne babasının boşanmış olduğunu sınıf içerisinde söylemektedir. K-1(13 Yaş) bu duruma ilişkin yaşadığı deneyimlerini aşağıdaki ifadeleri ile anlatmıştır:

Mesela sınıfta tanışma faslı oluyor okulun ilk günlerinde. Herkes söylüyor. Herkesin içinde söylemek bayağı zor oluyor. Söylüyorum herkes farklı bir şekilde bakıyor, farklı bir şekilde konuşuyor. İstemiyorum açıkçası ama söylemek zorunda kalıyorum. Zor durumda kalıyorum bazen. Bilmesini istemediğim insanlara da söyleyince farklı oluyor. Ya söylemeye mecbur bıraktıkları için sinirleniyorum. Birde sınıfta konuşuyoruz bazen soruyorlar hani “sana ne” demek istiyorum ama hoca olduğu için diyemiyorum. Söylüyorum bana farklı bir şekilde bakıyorlar ondan sonra. Onu da istemiyorum, o bakışı. Nefret ediyorum o bakıştan.

Sınıfta bu durumun bilinmesi anne babası boşanmış çocuklara alay edilme ve dışlanma korkusu yaşatmaktadır. Çocukların boşanma sırasında yaşadığı olaylar ve toplumun boşanmaya bakış açısı boşanmayı çocuğa utanılacak ve gizlenecek bir şey olarak göstermiş ve anne babası boşanmış olan çocuk bu durumu genellikle gizlemeye çalışmaktadır. E- 1(12 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı karşılaşacağı dışlanma ve alay edilme duygusunu aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Arkadaşlarım babamın okula gelmediğini görünce annemle babamın ayrı olduğunu anlamışlar zaten. Onların bu durumu öğrendiklerini anladığımda benimle alay edeceklerini düşündüm.

Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları boşanma sonrasında çevrelerindeki insanların boşanmaya karşı gösterdikleri olumsuz tutum ve davranışlardan dolayı alay edilme ve dışlanma korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Anne babası boşanmış çocukların yaşadıkları bu alay edilme ve dışlanma korkusu okul hayatlarını, akademik başarılarını, arkadaşlık ilişkilerini ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. K-4(12 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı annesinin yaşadığı toplumsal

dışlanmayı kendisinin de okulda yaşayabileceği korkusu ile bu durumu arkadaşları ile paylaşmadığını ifade etmiştir. K-4(12 Yaş) bu duruma dair şunları söylemiştir:

Mesela birkaç sene önce ben ilkokula gidiyordum. Annemin bir arkadaşı vardı. Onların arabasına biniyorduk. O annemle beraber aynı yerde çalıştıkları için onlar bırakıyordu bizi. Annem arabasını satmıştı. Annem arabasını satınca bu kadın senin başında bir erkek yok. Sadece kızın ve sen varsın. Biz seni arabamıza almak istemiyoruz dedi. Hem arabasını sattığı için hem de annem tek olduğu için kadın annemle ilişkisini kesti. Annem de zaten çok fazla takmadı bu durumu. O zamanlar bilmiyordum bu durumu. Annem ben biraz daha büyüyünce, özel konularda konuşmaya başlayınca anlattı bunları. Annemin tek başına olmasından dolayı böyle bir şey yapılması beni mutsuz etti. Bir kişi ile paylaştım bu durumu (anne babasının boşanmış olmasını). Anlattığım kişi hiç zorluk çekmiyor musun dedi. Bilmiyorum dedim. Anlatırken birazcık üzuldüm. Hani utanç değil de birinin bilmesi beni birazcık tedirgin eder. Bir arkadaşına anlatırım farklı bir şekilde karşılar. Bütün sınıf farklı bir şekilde karşılayabilir. Annemin hikâyesin de olduğu gibi beni aralarına almayabilirler.

Benzer şekilde K- 5(14 Yaş) de anne babasının boşanmasının utanılacak bir durum olduğu düşüncesiyle ve bu durumdan dolayı arkadaşları arasında dışlanacağını, fazla arkadaş edinemediğini ve sosyal hayatını da bu yönde şekillendirdiğini belirttiği açıklamasında şunları söylemiştir:

Sosyal hayatımda çok değişiklik oldu. Normalde arkadaşlarımla çok fazla dolaşan ve tanınan bir insandım. Ama sonradan sanki etrafıma duvarlar ördüm gibi bir şeyler oldu. Çok fazla dolaşmaz, gezmez oldum. Birde o kadar fazla insanla takılmıyordum. Çok fazla arkadaşım yoktu. Beni dışlarlar diye korktum. Çünkü sonuçta annem ve babam boşanmışlardı. Mesela aile işlerinden filan konu açılıyor. O zamanlar genellikle hatırlıyorum. “Annenle baban ne iş yapıyor” dediklerinde sanki herkes normal de ben normal değilmişim gibi oluyor.

Ortaokul 5.sınıf öğrencisi K-6(11 Yaş) anne babasının boşanmasını hatırladığında bu durumdan dolayı ağlamak istediğini ama ayıp olur düşüncesiyle ağlayamadığını belirtmiştir. Benzer şekilde yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği gibi toplum içerisinde

boşanma olayının utanılacak, ayıp bir durum olarak yansıtılması çocukların kendini toplumdan soyutlamasına, kendilerini anormal hissetmelerine ve içine kapanmalarına sebep olmaktadır.

Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları anne babalarının boşanmış olması durumunu kendilerini daha yakın olarak gördüklerini ifade ettikleri ve kendileri ile aynı durumu sahip olduklarını söyledikleri diğer anne babası boşanmış çocuklarla paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Anne babası boşanmış biri ile bu durumu paylaşmak onlar için daha kolay ve rahatlatıcıdır. E- 5(14 Yaş) ise anne babasını boşanmış olmasını yine kendisi gibi anne babası boşanmış kişilerle paylaştığını içeren ifadesinde şunları söylemiştir:

Anne babası boşanmış kişilerle paylaşıyorum bu durumu. Başkaları ile hiç konuşmam. Sınıf içerisinde annemle babamın boşanmasının bilinmemesini isterim.

4.3. Duygusal yaşam

4.3.1.Öfke

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanmadan dolayı ebeveynlerden anne ya da babaya veya her ikisine ya da boşanmanın getirdiği olumsuz yaşam koşullarına karşı olan öfkelerini dile getirmişlerdir. Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları boşanmanın getirdiği olumsuz yaşam koşullarından, bazıları bir ebeveynin diğerini aldatmasından, bazıları da ebeveynin neden böyle yaptığını anlam veremedikleri için boşanmadan dolayı ebeveynlerine sinirlenmekte ve öfke duymaktadırlar. Çocuklardan K-1(13 Yaş), K-2(13 Yaş), K-3(14 Yaş), K-8(11 Yaş), E-1(12 Yaş) babalarına karşı öfke duymakta; K-6(11 Yaş) annesine karşı öfke duymakta; K-10(11 Yaş) ise boşanmadan dolayı hem annesine hem de babasına karşı öfke duymaktadır.

Anne babası boşanmış çocuklar boşanmanın getirdiği olumsuz yaşam koşullarına ve bu koşullarda yaşamalarına neden olan ebeveynlerine karşı öfke duymaktadırlar. Boşanma sonrasında yaşanan evin ve çevrenin değişmesi, ekonomik olarak daha alt seviyede bir hayat yaşamak zorunda kalmak çocukların öfke duymalarına sebep olmaktadır. Anne babası boşanmış çocuklar ayna zamanda okulda ya da günlük hayatta karşılaştıkları

zorlukların üstesinden tek başına gelemediklerinde ve anne babalarına ihtiyaç duyduklarında anne babalarının onların yanında olmaması çocukların bu duruma öfke duymalarına sebep olmaktadır. Anne babası boşanmış çocukların boşanma sonrasında annelerinin yanında kalma yüzdesi babalarının yanında kalma yüzdesinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumda çocuk ayrı kaldığı ebeveyn olan babaya karşı daha fazla öfke duymaktadır.

Anne babası boşanmış kız çocuklardan K-1(13 Yaş) babasına olan öfkesini şu şekilde anlatmıştır:

Ya sinirleniyorum bazen, kızıyorum hatta nefret de ediyorum bazen ama çok olmazsa olmaz gibi de değil ama yeri geldiği zamanda olması gereken yerlerde tek başıma kaldığımda veya annemle herhangi bir şey yapmakta zorlandığımızda kızıyorum babama.

K-2(13 Yaş) ise anne babasının boşanması ile ilgili olarak bir şey hissetmediğini, hatta boşanmalarının daha iyi olduğunu belirten açıklamasında şunları söylemiştir:

Annemle babam boşandığı için bir şey hissetmiyorum, çünkü çok önemsemiyorum. Yani boşanmadan önce de öylelerdi. Aslında boşanmaları daha iyi oldu. Aslında boşanmasalar daha çok üzülebilirdim. Çünkü babam çok kötüydü. Eve gelmiyordu. Başka kadınların yanında filan. Babamın kötü birisi olduğunu düşünüyordum. Zaten biliyordum ben her şeyin farkındaydım annem anlatmasa bile. İşte kötüydü, hiç eve gelmiyordu. Ben çok sevmiyorum onu. Hala da sevmiyorum.

Benzer şekilde K-3(14 Yaş) babasının kendilerine boşanma sonrasında yaşamak zorunda bıraktığı hayat için ona olan öfkesini şu şekilde anlatmıştır:

Ya doğrusu babamdan ben nefret ediyordum. Hala da nefret ediyorum. Çünkü genellikle babam mahvetti bizim hayatımızı. O zamanlar babamın yanında kalmak zorundaydık. Babam hiçbir yere göndermiyordu bizi. İşte ara sıra geliyordu o köye. Biz köyde yaşıyorduk. Anneannelerde kalıyorduk. Ama sevmiyordum, istemiyordum orada kalmayı. Sonra işte annemin yanına da göndermiyordu yaz tatillerinde. Ya ailem dağıldı ama ben babaya ihtiyaç duymuyorum annem yanımda olduğu sürece. Çünkü annem bizim için elinden geleni yapıyor. Ama babam hiçbir şey yapmadı. O

yüzden babamı sevmiyorum ve ona ihtiyaç duymuyorum artık. Ya kötü, çünkü ben aile sevgisini hiçbir zaman bilmiyorum. Yani düşünüyorum ama aile sevgisini tadamadım. Nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum doğrusu. Babam bizi yanına bile yaklaştırmıyordu oradayken. Aynı odada olmuyordu. Bizimle aynı bardaktan çay içmiyordu. Hatta bazen mutfakta yesinler dediği filan da oluyordu. Yani bizi sevmiyordu herhalde. Facebook'ta filanda görüyorum babamı ama konuşmak istemiyorum. Yorum filan yapıyor babam. Konuşmak istemiyorum. Çünkü babama karşı içimde çok kötü kin gibi bir şey var. Ya ben annemde çok suç bulmuyorum ama üzülüyorum yani ayrıldıkları için. Sadece babama nefretim daha da artıyor.

Anne babanın boşanmasından sonra çocuğun velayetinin annede ya da babada kalması çocuğun anneye karşı mı yoksa babaya karşı mı öfke duyduğunu etkilemektedir. Çocuğun yanında kaldığı ebeveyn ve onun ailesi diğer ebeveyne karşı olumsuz düşüncede olmaları çocuğunda o ebeveyne karşı olumsuz bir şekilde tutum sergilemesi yönünde etkilemektedir. Diğer anne babası boşanmış çocukların aksine K-6(11 Yaş) annesine karşı öfkeli olduğunu belirtmiştir. K-6(11 Yaş) babaannesi ile birlikte yaşamaktadır. K-6(11 Yaş) ile görüşme yapmak için öncelikle babaannesi ile görüşme yapılmış ve ondan izin alınmıştır. Bu görüşme sırasında babaannenin söyledikleri ile K-6(11 Yaş)'nın annesi hakkında söyledikleri benzer şeylerdir. K-6'nın açıklaması aşağıdaki şekildedir:

Melek'e(annesi) karşı öfke hissettim. Kötü hissettim, hakim beni Melek'e(annesi) verecek diye.

Boşanma sırasında ebeveynlerin çocuklarına boşanmalarının sebeplerini onların anlayacağı şekilde anlatmamaları çocuklarda öfkeye neden olmaktadır. Anne babası boşanmış çocuk bir sabah kalktıklarında ebeveynlerden birinin evden gitmesine anlam veremediği zaman bu duruma öfke duymaktadır. Anne babalar boşanma ile ilgili gerektiği kadar bilgiyi çocuklarının anlayacağı şekilde onlarla paylaşmamaları çocuklarda bir belirsizlik ve öfke durumu oluşturmaktadır. K-8(11 Yaş) babasının kendilerini neden bıraktığına anlam veremeyerek şunları söylemiştir:

Babam o gün bize bağırdı. Annem babama sen neden çocuklara bağıırıyorsun, çocuklar sana bir şey mi yaptı dedi. Ama kendisi hep içiyordu. Sarhoştı. Geldi anneme vurdu, ağabeyime vurdu, bana vurdu. Sonra ben

dayıma haber verdim. Sonra dayım geldi. Dövüştüler ve ayrıldılar. Çok kötü hissediyorum ve üzgünüm, kırgınım babama. Niye büyük ailemizi bıraktı, istemedi, bizi niye istemedi anlamadım.

Görüşme yapılan erkek öğrencilerden E-1(12 Yaş) annesinin babasından dolayı çektiği sıkıntıları dile getirerek ve babasının neden böyle yaptığına anlam veremeyerek şunları söylemiştir:

Annemle babamın boşanmış olması aklıma geldiği zaman üzüliyorum annem bu kadar çile çekti diye. Sonra babama sinirleniyorum.

K-10(11 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı her iki ebeveyne de olan öfkesini “İkisi(annesi ve babası) de dövüşüyorlarmış. İkisine de biraz öfkeliyim.” sözleriyle belirtmiştir.

4.3.2. Özlem

Anne-babası boşanmış çocuklar bu temada boşanma sonrası ayrı kaldıkları ebeveyne ya da ebeveynlere duydukları özlemi belirtmişlerdir. Bu temadaki özlem hem ebeveynlere hem de parçalanmamış bir aileye olan özlemi ifade etmektedir. Katılımcılardan K-3(14 Yaş), K-4(12 Yaş), K-5(14 Yaş), K-8(11 Yaş), K-10(11 Yaş), E-1(12 Yaş), E-2(11 Yaş), E-3(11 Yaş) evden ayrılan ebeveyne özlem duyduklarını ifade etmişlerdir. K-7(11 Yaş) ve E-4(11 Yaş) ise parçalanmamış bir aileye özlem duyduklarını dile getirmişlerdir

Hem anne hem baba özlemi çekmiş olan K- 3(14 Yaş) öncelikle annesinden uzak kalmış ve ona duyduğu özlemi dile getirmiştir. Daha sonra ise babasından ayrılmış ve hala da babasından ayrı yaşamaktadır. K-3(14 Yaş)’ün bu temaya dair yaşadığı duygular şu şekildedir:

Biz anneme sarıldık ağladık. Babam bizi koparmak istedi. O sıralar kış mevsimiydi. Ben daha çok küçüktüm, çok bir şey anlamıyordum ama annemden ayrıldığım için çok kötü hissediyordum kendimi.

Anne babası boşanmış çocuk boşanmadan dolayı ebeveynlerden birini ya da her ikisini suçlasa ve ona karşı öfke duysa dahi o ebeveyne özlem duymaktadır. K-3(14 Yaş) boşanma sürecinde ve boşanmadan sonra belli bir süre babası ile yaşamış annesinden ayrı kalmıştır. Boşanma sonrasında babası ile kalırken üvey annesi de aynı evde

yaşamaktadır. Üvey annesi kendisine ve kardeşlerine çok kötü davranmış ve onları dışlamıştır. Üvey annesi ile birlikte kaldığı süre içerisinde annesinden uzak kalmış ve onu özlemiştir. Daha sonra babasının izin vermesiyle kardeşleri ile beraber annesine dönmüş ve annesi ile birlikte yaşamaya başlamışlardır. Tüm bunları kendisine yaşatan babasına çok öfkeli olduğunu belirtmesine rağmen onu hala özlediğini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Kendimi çok küçük düşürülmüş gibi hissediyorum çünkü babaları geliyor ama benim babam gelemiyor. Geçen hafta da mesela arkadaşım yanımda babasına sarıldı ama ben çok kötü hissediyorum. Ne kadar nefret etsem de özliyorum.

Anne babası boşanmış çocuklar okulda ve sınıfta arkadaşlarının anne babaları ile olan ilişkilerini gördükçe, onların yaşadığı güzel anlara şahit oldukça kendilerinin anne babaları boşanmadan önce birlikte yaptıkları etkinlikleri hatırlamakta ve o günleri özlemine çekmektedirler. Sadece okulda ya da sınıftaki arkadaşlarının anne babaları ile yaptığı etkinlikleri gördüklerinde değil, anne babaları boşanmadan önce kendilerini anne babaları ile yaşadıkları güzel anıları hatırladıklarında da anne, baba ya da o günlerin özlemine çekmektedirler. K- 5(14 Yaş) babasının doğum günlerine katılmasını özlediğini, onu görmeyi özlediğini şu sözleri ile anlatmıştır:

Korkuyordum. Babam çoğu zaman hiç gelmiyordu eve. Genellikle şehir dışında çalışıyordu. Çoğu zaman gelmiyordu. Çocukken hatırladığım kadarıyla sadece annem vardı. Babamla yaptığımı hatırladığım şeyler çok azdı. Babam sadece doğum gününe gelirdi. Birde ara sıra yılda bir iki defa gelirdi. Çok sevirdim babam geldiğinde. Çok özliyordum.

Benzer şekilde K-4(12 Yaş)'te ayrı yaşadığı babasına karşı olan özlemine şu sözleri ile dile getirmiştir:

Bazen üzülüyorum babam olmadığı için. Her zaman onu görmediğim için üzülüyorum. Ya ders veya okul yönünden kendimi diğer arkadaşlardan farklı hissettiğim çok fazla olmuyor da arkadaşlarımla oturup konuştuğumda birlikte o zaman birazcık oluyor. Mesela bir arkadaşım babası onu çok seviyor. Hastalandığında yanında duruyor. Hep mutlu etmeye çalışıyor onu. Tabii ki mutlu olsun ben ona bir şey demiyorum ama

benim de babam hep yanımda olsa, beni hep mutlu etse, hastalandığım zaman yanıma gelse bende onun kadar mutlu olurum. Özlem çekiyorum.

K-5(14 Yaş) diğer bir konuşmasında ise çektiği özlemle beraber yaşadığı kıskançlığı da şu sözleri ile ifade etmiştir:

Genellikle benim arkadaşlarımı babaları bırakıyordu okula. Bende çok istiyordum babamın bırakmasını. Açıkçası biraz kıskanıyordum.

Anne babası boşanmış çocuklar ayrı yaşadıkları anne ya da babalarına duydukları özlemin yanında parçalanmamış tam bir aileye de özlem duyduklarını dile getirmişlerdir. K-7(11 Yaş) bu duruma dair duygularını aşağıdaki sözleri ile dile getirmiştir:

Bir gün arkadaşım annesiyle babasıyla gelmişti. Babası da arabada oturuyordu. O zaman keşke annemle babam boşanmasaydı dedim.

K-8(11 Yaş) bu temaya dair hissettiklerini aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir ve babasına olan özlemini dile getirmiştir:

Kendimi çok yalnız hissettim. Kendimi o anda babam yok gibi zannettim. Herkesin babası var ama benim babam yok zannettim ve istedim.

Anne babası boşanmış çocuklar akrabalarındaki parçalanmamış aileleri, kuzenlerini gördükleri zaman hem onları kıskanmakta hem de anne, baba ya da parçalanmamış aile özlemi duymaktadırlar. Etraflarındaki parçalanmamış aileler ve bu ailelerin çocukları burada hatırlatıcı bir unsur olarak görev yapmaktadır. K-10(11 Yaş) bu duruma dair yaşadıklarını ve hissettiklerini şu sözleri ile ifade etmişlerdir:

Dayımlarda aklıma geliyor bu durum. Kuzenlerimin babası var. Benim babam niye gelmiyor diyorum. Bir defasında babamla çarşıya gitmiştik. O zaman hatırladım. Babamla gezdim. Güzeldi o gün

E-1(12 Yaş) de babası ile yaşadığı günlerin özlemini aşağıdaki sözleri ile dile getirmiştir:

Babam eve geldiğinde o kadar üzuldüm ki sürekli ağlıyordum. Okula gitmek istemiyordum. Beni babam okula bırakırdı. Daha sonra annem ben bırakayım dedi, ama ben istemedim. Sonra mecburen alıştım. Okula babasının bıraktığı çocukları gördüğümde oradan hemen uzaklaştırdım.

Aynı şekilde E-2(11 Yaş) de ise anne-babasının birlikte olmasına duyduğu özlemi ifade eden sözlerinde şunlara yer vermiştir:

Annemle babamın boşanmış olduğunu hatırladığım zaman keşke annemle babam ayrılmasaydı diyorum. Çarşıda gezerken veya okul çıkışı arkadaşlarım babalarının elinden tutmuş gidiyor. Keşke bende babamın elinden tutabilseydim diyorum.

E-3(11 Yaş) ise bu temaya dair yaşadığı duyguları şu sözleri ile ifade etmiştir:

Keşke annemle babam bir olsaydı dedim. Bir keresinde sınıfta anneme ağlamıştım. “Öğretmenim annemi özledim.” dedim. Öğretmenim de “Tamam.” dedi.

E-4(11 Yaş) “Annemle babamın boşanmasını istemiyordum.” sözleri ile özlemini ifade etmiştir.

4.3.3. Üzüntü Ve Ağlama

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar anne babalarının boşanmalarından dolayı hissettikleri üzüntüyü dile getirmişlerdir. Çocuklar boşanma sırasında yaşanan olumsuzlulardan dolayı üzüntü duymaktadırlar. Boşanma sonrasındaki olumsuzluklar da çocukların üzülmelerine neden olan başka bir durumdur. Boşanma sonrasında çocuklar anne babasının boşanmasını hatırlatan bir durum ile karşılaştıklarında ve arkadaşları arasında geçen “Biz annemle ve babamla bu hafta şu etkinliği yaptık, gezmeye gittik.” gibi diyalogları duydukları zaman da üzülmetedirler. Boşanma sonrasında çocukların üzüntü duymalarına neden olan diğer bir durum arkadaşları arasında anne babalarının boşanmış olması kullanılarak kendilerini dışlanmış hissetmeleridir. Çocuklar anne babalarından birine ya her ikisine özlem duyduklarında fakat bu özlemlerini gideremediklerinde de üzülmetedirler.

Boşanma sırasında aile içerisinde ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışları ailenin birer ferdi olan çocukları doğrudan ve dolaylı olarak birçok şekilde etkilemektedir. Anne babası boşanmış çocuklar boşanma sürecinde ebeveynleri arasında yaşanan tartışmalardan ve kavgalardan dolayı üzüntü duyduklarını ifade etmişlerdir. Yaşanan bu tartışma ve kavgalardan dolayı boşanma aşamasına gelindiğinin farkında olan bazı çocuklar babalarını ya da annelerini bir daha görememekten dolayı üzöldüklerini ve

ağladıklarını ifade etmişlerdir. Anne babası boşanmış çocuklardan E-5(14 Yaş) bu durumu şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Yatak odasından kavga sesleri geliyordu. Bunları duydukça üzüliyordum. Çok üzüliyordum. Babamın bizimle bağlantıyı koparacağını düşünmüştüm. Şuan hala üzüliyorum.”

Boşanma sırasında ebeveynlerin çocuklarının bu durumdan nasıl etkileneceğini düşünmeden hareket etmesi çocukların birçok olumsuz duyguyu bir arada yaşamalarına sebep olmaktadır. K-8(11 Yaş) boşanma sürecinde aile içerisinde yaşanan kavga ve tartışmalardan dolayı olumsuz etkilendiğini ve bayıldığını söylemiştir. K-8(11 Yaş) boşanma sürecini şu şekilde özetlemiştir:

Babam eskiden bize hiç bakmazdı. Cenazeye gitmişti. Sonra da 2 yıl bizi aramadı sormadı. Sonra da annem aradı babamı. Babam anneme “ ben artık seni sevmiyorum, konuşmak istemiyorum” dedi. Sonra da dedem duydu bunu. Dedem de “ayrılın artık” dedi. Sonra da kavga çıktı. Bayıldım ben çok kötü bayıldım. Sonra beni hastaneye kaldırdılar. Sonra babam İstanbul’dan geldi. Ben babama “aile hakkında kötü bir şey olsun istemiyorum” dedim. Konuştuk babamla ama barışmadılar. Kendimi çok kötü hissettim. Ağladım ben.

Benzer şekilde K-7(11 Yaş) anne babasının boşanma öncesinde ve sürecinde babasının annesine şiddet uyguladığını ve bu duruma karşı kendisinin neler hissettiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Kötüydü. Annemi babam bazen dövüyordu içki içip geldiğinde. Ondan sonra annemde bıkmıştı. Böyle annemin her tarafında izler vardı. Ondan bizde anneannelere gittik ve boşandılar. Kötüydü. Üzüldüm.

K-5(14 Yaş) de anne babasının boşanması sırasında yaşananlara üzüldüğünü ve ağladığını “Birde küçük kardeşim vardı ve o sürekli ağlıyordu. Genellikle beraber ağlıyorduk. Üzüliyorum” sözleri ile ifade etmiştir.

K-3(14 Yaş) boşanma sonrasında babasının kendilerini annelerinden ayırma anında yaşadığı üzüntüyü “Biz anneme sarıldık ağladık. Babam bizi koparmak istedi. Hatırladıkça çok kötü oluyorum.” sözleri ile ifade etmiştir. Anne babasının boşanması sırasında yaşanan olayları hatırlayan çocuklar boşanma sırasında yaşadığı üzüntüyü aynı

şekilde daha sonra bu yaşananları hatırladığında da yaşadığını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde E-1(12 Yaş) ve E-2(11 Yaş) de anne babalarının boşanmaları sırasında üzüldüklerini ifade etmiştir.

Anne babası boşanmış çocuklar arkadaşlarından anne babası ayrılmamış olan çocukları anne babası ile birlikte gördüğünde, arkadaşlarının anne babaları ile olan eğlenceli etkinliklerini gördüklerinde, arkadaşlarının annelerine ya da babalarına sarıldıklarını gördüklerinde kendilerinin neden aynı durumu yaşayamadıklarını sorgulayarak bu duruma üzüntü duyduklarını ifade etmişleridir. K-3(14 Yaş) bu duruma ilişkin “*Arkadaşımın annesi okula geldiğinde de üzgün hissediyorum.*” demiştir.

Okulda ve sınıf içerisinde yapılan etkinliklerde anne- baba veya aile ile ilgili konu açıldığında, babanın ve annenin mesleği ile ilgili konuşulduğunda, aile konulu etkinlikler yapıldığında anne babası boşanmış çocuklar anne babalarının boşanmış olduğunu hatırladıklarını ve üzüldüklerini belirtmişlerdir. K-1(13 Yaş) 5. sınıfta baba ile ilgili kompozisyon yazacağı sırada yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Evet birkaç defa annemle babamın boşanmış olduğunu düşünüp ağlamıştım. Çok eksikliğini hissettiğim zaman. O zamanlar 5. Sınıftaydım. Ya böyle kompozisyon yazacaktım baba ile alakalı. Herkes okuyordu sınıfta, ama ben yazmamıştım. Tanımıyordum çünkü onu. O zamanlarda bayağı duygulanıp ağlamıştım.

Anne babası boşanmış çocuklardan bazıları oyun oynarken, bazıları ders dinlerken anne babalarının boşanmış olduğunu hatırladıklarını ve hatırladıklarında da üzüldüklerini ifade etmişleridir. K-8(11 Yaş) “*Oyun oynarken aklıma geliyor. Annem kötü olmasın, ölmesin istiyorum. Ağlıyorum.*” sözleri ile anne babasının boşanmasından dolayı annesinin içine düştüğü duruma üzüldüğünü dile getirmiştir.

Anne babası boşanmış bir ailenin çocuğu olmak okul ortamında ve sınıfta bazen diğer öğrenciler tarafında alay geçilecek ve küçük düşürülecek bir durum olarak algılanarak anne babası boşanmış öğrencilere karşı kullanılmaktadır. Sınıf içerisinde bu duruma maruz kalan öğrenciler bu durum karşısında kendilerini kötü hissetmekte ve üzüntü duymaktadırlar. K-6(11 Yaş)’da anne babasının boşanmış olmasından dolayı arkadaşlarını kendisi ile dalga geçtiğini ve kendini çok kötü hissettiğini belirttiği açıklamasında şunları söylemiştir:

Evvelki gün Mehtap da benim üstüme gitti. “senin annenle baban ayrıldı ya” diye bana hava atıyor. O benim gözüme yumruk attı Ela onun verdiği sapı yere attı diye. Sonra saçımı çekti. Sonra da benimle dalga geçti “senin annenle baban ayrıldı yaa!” diye dalga geçti. Çok kötü düşündüm, ağladım.

Anne babası boşanmış çocuklar anne babası boşanmamış çocukların aileleri ile yaşadıklarını duyduklarında onların yaşadıklarını kıskanmakta ve kendi durumlarına üzülmeakteler. Parçalanmış aile çocukları anne babası birlikte yaşayan çocukların anne babaları ile yaptıkları etkinlikleri duyduklarında onlar gibi olmak istediklerini, onların konuştuklarını duydukça üzüldüklerini belirtmeakteler. Kuzenleri, yakın çevresindeki arkadaşları ya da sınıftaki arkadaşları anne babası boşanmış çocukların bu durumunu kullanarak onlarla dalga geçtiklerinde de anne babası boşanmış çocuklar üzülmekte. E-3(11 Yaş) anne babasının boşanmış olduğunu hatırladıkça “*Keşke annemle babam bir olsaydı dedim. Üzüldüm.*” sözleriyle yaşadıklarını ifade etmiştir.

E-5(14 Yaş) “*Bir anne babanın birbirinden ayrılması çok üzücü bir durum. Ben de üzülmüyorum.*” diyerek duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir.

K-10(11 Yaş) “*Annemle babamın boşanmış olmasını bilmek beni üzüyor.*” sözleriyle anne babasının boşanmasından dolayı yaşadığı üzüntüyü ifade etmiştir.

K-10(11 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı duyduğu üzüntüyü çizmiş olduğu şu resimle ifade etmiştir:

Resim 1: K-10(11 Yaş)' un Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim

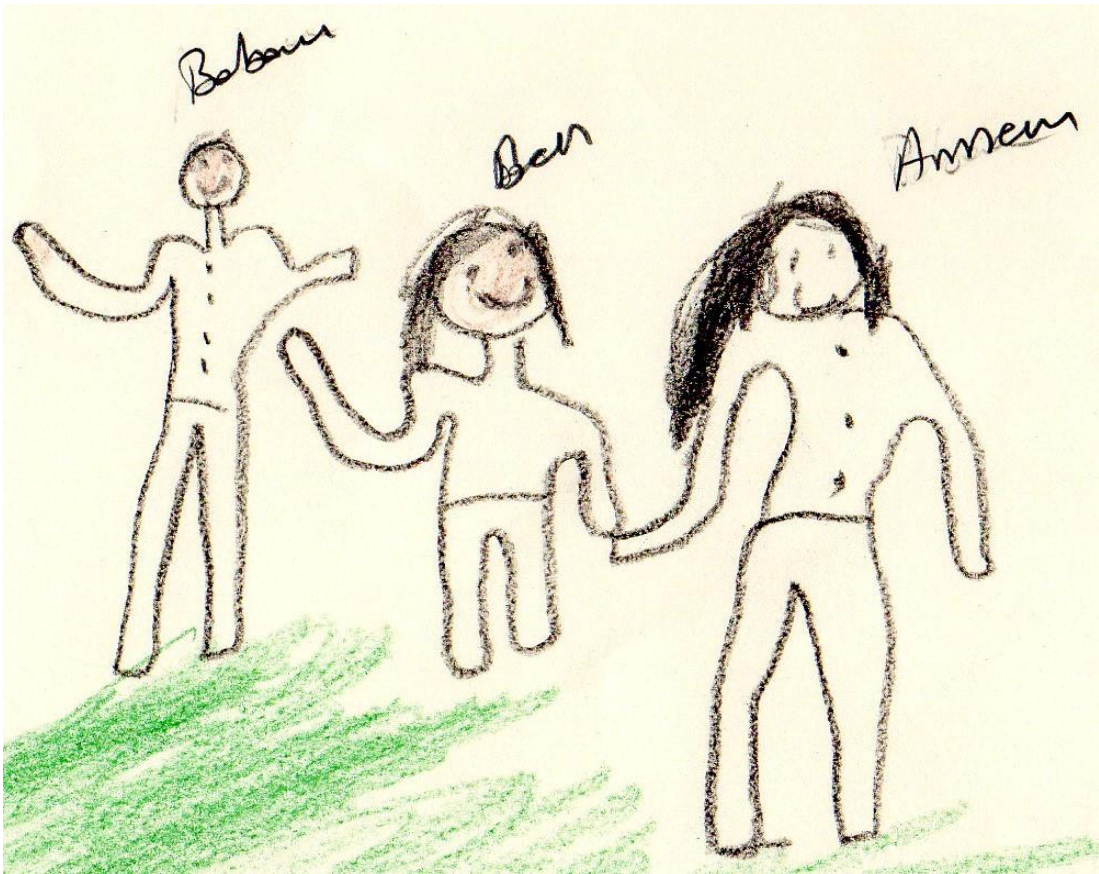
K-10(11 Yaş)'a yöneltilen “Anne babanın boşanmasının sende oluşturduğu etkiyi bir resim ile ifade eder misin lütfen?” sorusunun neticesinde K-10(11 Yaş) bu resmi çizmiştir. Resimde ilk göze çarpan anne ve baba arasında kalmışlıktır. Anne ve babasının arasında kalan K-10(11 Yaş)'un gözünden akan yaşlar üzüntü ve ağlama kategorisini temsil etmektedir.

K-9(11 Yaş) ise yaşadığı üzüntü, acı ve hüznü şu sözleri ile ifade etmiştir:

Öğretmenimiz bir sefer, Karamanlıyım ben Karamanlıdan gelmişim, orda öğretmenimiz birkaç sefer demişti ki “çocuklar anne babanızın fotoğrafını getirin” demişti. Oradaki arkadaşlarımdan birkaç kişi biliyordu benim durumumu da, öğretmenim bana bir baktı ki ben ağladım. O gün ağladım ben. Ben lavaboya gittim, arkadaşlarımdan birini göndermiş öğretmenimiz. Ne oldu K-9 filan dediler, bende hiçbir şey olmadı duygulandım sadece dedim. Öğretmenimiz mesela annemizi babamızı filan soruyor. Mesela arkadaşlarım diyor ki benim annem babam var. Yani onlarla ilgili bir konu açıldığı zaman acı hissediyorum. Hüzün hissediyorum.

K-9(11 Yaş) boşanmanın kendisinde oluşturduğu etkiyi ifade eden resmi ise aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

Resim 2: K-9(11 Yaş)' un Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim

4.3.4. Korku

Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanma sonrasında yaşananlardan ve boşanma olayından duydukları korkuyu dile getirmişlerdir. Bu temadaki korku hem ailenin parçalanmasına duyulan korku, hem boşanma sırasında yaşanan şiddetten kaynaklanan korku, hem de ebeveynlerden birini ya da her ikisini görememekte kaynaklanan korkudur.

Anne babası boşanmış çocuklar bazen boşanma sırasında yaşanan kavga ve tartışmalara şahit olmaktadır. Çocukların bu korku ve tartışmalara şahit olması onlarda korkuya sebep olmaktadır. Bu korku sadece yaşanan şiddet olaylarından kaynaklanan korku değil çocuğun anne ya da babayı bir daha görememe korkusudur. K-5(14 Yaş) anne babasının boşanması sürecinde yaşanan olaylardan duyduğu korkuyu şu şekilde ifade etmiştir:

Ya o zamanlar ben biraz küçüktüm. Sürekli annemle babam kavga ediyordu. Zordu yani. Genelde geceleri uyuyamıyordum. Çok fazla uyku problemim vardı. Birde küçük kardeşim vardı ve o sürekli ağlıyordu. Genellikle beraber ağlıyorduk. Korkuyordum. Babam çoğu zaman hiç gelmiyordu eve. Genellikle şehir dışında çalışıyordu. Çoğu zaman gelmiyordu. Çocukken hatırladığım kadarıyla sadece annem vardı. Babamla yaptığımı hatırladığım şeyler çok azdı. Babam sadece doğum gününe gelirdi. Birde ara sıra yılda bir iki defa gelirdi.

Boşanma sürecinde anne baba arasında yaşanan tartışmalardan çocuklar olumsuz yönde etkilendiklerini ve korktuklarını ifade etmişlerdir. K-6(11 Yaş) sadece anne babası arasında yaşanan tartışmalara şahit olmakla kalmayıp babasının elindeki bıçağı annesinin boğazına dayaması sonucunda babasının ellerine sarılarak ona yapmaması noktasında telkinde bulunduğunu ifade ettiği açıklaması onun bu korkuyu nasıl yaşadığını ifade etmektedir. K-6(11 Yaş) anne babasının boşanmasına sebep olan olay sırasında yaşanan şiddetten kaynaklanan korkusunu aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Babam akşam saat 12 de eve gelmişti. Annem ile öbür sevdiği de yatıyorlardı. Uyuya kalmıştı gidememişti. Sonra babamda gelmişti, bende babamın yanına yatmışım. Sonra babam uyandı annemle öbür sevdiği yatıyorlardı. Babam bir uyandı. Bu arada dayımlar geldi, diğerini uslandırmaya çalıştılar aşağıda sokakta. Sonra babamda bıçağı meleğin

şurasına(boğazına) koydu. “Baba dur yapma!” dedim. O zaman babaannemler geldi. Babaannemler annemi aşağıda yakaladılar. Onlar annemi uslandırmaya çalışıyorlardı, ben de yukarda babamı uslandırmaya çalışıyordum. Korktum babam annemi şurasından kesecek diye. Hapse atacaklar babamı diye korktum.

K-6(11 Yaş) boşanmanın kendisinde oluşturduğu korkuyu aşağıdaki resim ile ifade etmiştir:

Resim 3: K-6(11 Yaş)’nın Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim

K-6(11 Yaş) resimde annesi ile babasının boşanma sürecinin başlangıcını oluşturan gecede yaşanan olayı resmetmiştir. Babası annesini başka bir erkekle evde yakalamış ve annesinin boğazına bıçağı dayamış. Bu görüntüyü unutamadığını ifade eden K-6(11

Yaş) boşanmanın kendisinde korku oluşturduğu ifade etmiş ve bu korkuyu resimle ifade etmiştir.

K-8(11 Yaş) de boşanma sürecinde yaşanan olayda kendisinin korktuğunu ifade etmiş ve bunu aşağıdaki şekilde resmetmiştir:

Resim 4: K-8(11 Yaş)'in Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim

Benzer şekilde E-1(12 Yaş) de anne babasının boşanması sürecinde yaşananlardan dolayı yaşadığı korkuyu aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Bir keresinde babam çok şiddet uyguladı anneme. O yüzden annem beni de alıp çalışma odasına girmişti. Kapının arkasına mobilyaları filan çekmişti. Babam kapıyı açmaya çalıştı ama girememişti. Korkmuştum.

E-5(14 Yaş) ise bu temaya dair yaşadıklarını şu sözleri ile ifade etmiştir:

Başlarda babam eve biraz geç geliyordu. Bazen hiç göremiyorduk. Sonra bir ara odadan kavgaya sesleri gelmeye başladı. Sesler geliyordu ama görmedim hiç. Korkuyordum.

E-4(11 Yaş) de anne babasının boşanması sırasında yaşanan olaylardan korktuğunu ifade etmiş ve bunu çizdiği resim ile de göstermiştir:

Resim 5: E-4(11 Yaş)'in Korku Alt Kategorisine Dair Çizdiği Resim

4.3.5. Kendini Değersiz Hissetme

Anne-babası boşanmış çocuklardan bazıları bu temada anne-babalarının boşanmasından dolayı kendilerini “küçük düşürülmüş”, “çöpe atılmış” gibi hissettiklerini söyleyerek kendilerini değersiz hissetme ifadeleri kullanmışlardır. Bu temada utanç duygusu çocukların değersiz hissetmelerine etki eden bir duygudur. Çocuklar anne-babalarının boşanmasından dolayı kendilerinde bir utanç duygusu hissetmekte ya da çevreleri tarafından bu duygu hissettirilmektedir. Bu utanç duygusunu hisseden çocuk neden ben böyleyim, bende bir sorun mu var, benim neden bir ailem yok düşünceleri ile kendini değersiz biri olarak görmektedir.

Anne babanın boşanmış olması çocuk için toplum içerisinde utanç verici bir durum olarak görülmektedir. Çocuğun etrafındaki arkadaşlarının anne babaları ile yaşadığı

sıcak aile ortamı anne babası boşanmış olan çocuğu “neden ben böyle bir ortama sahip değilim” düşüncesine sürüklemekte ve kendini diğer arkadaşları ile kıyasladığında sanki kendisini küçük düşürülmüş gibi hissetmektedir. Anne babasının bir olmamasını, kendisinin parçalanmamış bir aileye sahip olmamasını diğer arkadaşları ile kıyasladığında kendini eksik olarak görmektedir. K-3(14 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı kendini diğer arkadaşlarının yanında küçük düşürülmüş gibi hissettiğini belirttiği açıklamasında şunları söylemiştir:

Kendimi çok küçük düşürülmüş gibi hissediyorum çünkü babaları geliyor ama benim babam gelemiyor. Geçen hafta da mesela arkadaşım yanımda babasına sarıldı ama ben çok kötü hissediyorum.

Tüm aile üyelerinden ayrı yaşayan ve diğer aile üyelerinin her birinin de birbirinden ayrı yaşadığını ifade eden K-5(14 Yaş) de benzer şekilde değersizlik hissi yaşadığını ifade etmiş ve açıklamasının devamında şunları söylemiştir:

Üzülüyorum. Kendimi şanssız hissediyorum her yönden. Sanki öyle çöpe atılmış bir insan gibi. Ailesi olmayan bir insan. Çünkü ben babaannemde kalıyorum. Babam yurt dışında, annem Adana’da, kardeşimde annemin yanında. Benim şuan ailem olarak yanımda kimsem yok. Tamam, belki arayıp konuşabiliyorum ama gözüme böyle anne baba figürü olarak gelmiyorlar. Sadece yardım etmeye çalışan insanlar gibi. Yani kendime biraz acıyorum.

4.3.6. Boşanmadan Kendini Sorumlu Tutmak

Bu tema çocuğun boşanma olayından kendisini sorumlu tutması ile ilgilidir. Çocuk burada anne babasının boşanmasının sorumlusunu kendisi olarak görmektedir. Bu durumu ifade eden çocuk K-5(14 Yaş)’tir.

K-5(14 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı bu temaya dair yaşadığı duyguları şu şekilde ifade etmiştir:

Biraz utanç. Kendimi sorunlu gibi hissediyorum. Bilmiyorum ben öyle hissediyorum. Babam söylüyor “Bunu çok kafana takıyorsun, büyütecek bir şey yok.” diye. Sanki tüm sorumlusu benmişim gibi.

4.3.7. Agresif Davranışlar Sergilemek(Hırçınlık)

Bu temada anne babası boşanmış çocukların sergiledikleri sinirli ve agresif davranışlardan bahsedilmektedir. Agresif davranış sergileyen çocuklar boşanmadan sonra daha sinirli ve kendilerini kontrol edemez hale geldiklerini ifade etmişlerdir.

Anne babası boşanmış çocuklar boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında yaşadıkları olumsuz durumları birileri ile paylaşmayıp içine attıkları zaman bu durumun belli bir süre sonra saldırgan bir davranış olarak dışarıya yansıdığını ifade etmişlerdir. Boşanma öncesinde sakin ve uyumlu olan çocuklar boşanma sürecinden sonra sinirli bir hal aldıklarını ifade etmişlerdir. K-5(14 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra daha agresif olduğunu ve birden sinir patlaması yaşadığını ifade etmiştir. K-5(14 Yaş)'in bu temaya dair söyledikleri şu şekildedir:

Hem derslerimi hem hayatımı. Bir de annemle babam boşanmadan ben bu kadar agresif ve atarlı değildim. 4.sınıftan sonra sürekli kavga etmeye başladım. Ne zaman bir kız sinirimi bozsa onu dövüyordum. bir anda bir patlama yaşıyordum. Sanki bir anda her şey üzerime geliyormuş gibi hissedip yapışıyordum saçlarına. Hala da var ama o kadar çok değil. Az çok farkına varıyorum olacakların.

K-8(11 Yaş) de anne babasının boşanmış olduğunu hatırladığında ağladığını ve sinirlendiğini ifade etmiştir. Boşanma öncesinde yaşanan kavgalardan biri esnasında sinir krizi geçirip bayıldığını ifade eden K-8(11 Yaş) zaman zaman anne babasının boşanmış olduğunu hatırladığında sinirlendiğini söylemiştir. Benzer şekilde K-9(11 Yaş) da bu duruma dair yaşadıklarını ve duyguları şu şekilde ifade etmiştir:

Ne bileyim. Değişik duygular sergiliyorum. Sanki sinirliymişim gibi. Bir duruyorum ve düşünüyorum “ben sinirli miyim, yoksa kötü bir insan mıyım?” diye düşünüyorum.

4.3.8. Birisi İle Paylaşmanın İyi Gelmesi

Anne-babası boşanmış çocuklar bu temada anne-babalarının boşanmış olmasını kendilerine yakın hissettikleri birisi ile aylaşmanın kendilerini rahatlattığını, ferahlattığını, içindeki sıkıntıların gittiğini ve paylaşmanın kendilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar anne babalarının boşanmış olmasını her zaman birine

anlatamadıklarını ve zaman zaman uygun ortam olduğunda biriyle paylaşmanın onları rahatlattığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları ise bu paylaştıkları kişilerin kendileri gibi anne babası boşanmış çocuklar olduğunu etmişlerdir.

Anne babası boşanmış çocuklar anne babalarının boşanmış olduğunu arkadaşları arasında dışlanma ve farklı görünme endişesi ile paylaşmaktan kaçınmakta ve bu durumlarını saklamaktadırlar. Çok güvendikleri birileri olmadığı müddetçe bu durumlarını isteyerek birisi ile paylaşmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Paylaştıkları kişilerinde en yakın arkadaşları olduklarını ya da çok güvendikleri kimseler olduğunu belirtmişlerdir. K-2(13 Yaş) bu temaya dair hissettiği duygularını aşağıdaki sözleri ile belirtmiştir:

En yakın arkadaşım ile paylaşmıştım. Daha çok ferahladım ona anlatırken.

K-3(14 Yaş) anne-babasının boşanmış olmasını güvendiği bir arkadaşına anlattığını belirtmiştir. K-3(14 Yaş) paylaştığı arkadaşının da babasının öldüğünü ve üvey babası olduğunu ifade etmiştir. Onunla paylaşmak K-3(14 Yaş)'ü rahatlatmış, ferahlatmıştır. K-3(14 Yaş) bu temaya dair yaşadıklarını aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Canan diye bir arkadaşım vardı. Sadece o biliyordu bunları. Sadece ona anlatıyordum, güvendiğim sadece o vardı. Ona anlatırken içim rahatlıyordu. Çünkü o hiç kimseye söylemiyordu. Ona rahatlıkla anlatabiliyordum yani ne olup bittiğini. O da bana kafana takma filan diyordu. Onun babası ölmüştü. Kaptandı onun babası. Onun annesi de başka bir adamla evlenmişti. Ama onun babası kötü birisi değildi. Hep anlatıyordu o da bana. O bana anlatıyordu, ben ona anlatıyordum. Şimdi bunları konuşmak rahatlatı açıkçası. Yani içimdeki sıkıntılar gitti anlatınca.

Anne babası boşanmış çocuklar anne babalarının boşanmış olduğunu yeni gittikleri ortamlarda ya da buldukları ortamlarda sürekli olarak gizlediklerini ifade etmişlerdir. Uygun ortam ve kişi bulduklarında paylaşmanın kendilerini rahatlattığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğu araştırma dolayısı ile yapılan görüşme sırasında da paylaşmanın kendilerini rahatlattığını ve ferahladıklarını ifade etmişlerdir. K- 4(12 Yaş) bu temaya dair yaşadığı duyguları aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Sevdiğim bir arkadaşım. O bana sırlarını anlatıyordu ben ona sırlarımı anlatıyordum. Aramızda hiç gizli saklı bir şey olmazdı. O da benimle her şeyi paylaşırdı. Bende o yüzden anlattım. Sır çıkmayacağını düşündüm ondan. Anlatırken biriyle paylaştığım için mutlu oldum içimdekileri söyledim. Ne bileyim hani farklı bir duygu hissettim. Ya iyi geldi. Uzun zamandır kimseye anlatmıyordum. İyi geldi bunları paylaşmak.

E-5(14 Yaş) ile yapılan görüşmenin sonunda kendisine yöneltilen “Şuan ne hissediyorsun? Bu konuşmalarımızdan, anne-babanın boşanmasına dair yaşadığın duygu ve düşünceleri benimle paylaştıktan sonra ne hissediyorsun?” sorusuna “Biriyle paylaşmak beni rahatlatıyor.” diyerek bu temaya dair hislerini belirtmiştir.

4.3.9. Ben Çocuklarıma Bunu Yaşatmayacağım

Anne babası boşanmış çocuklar kendilerini yaşadıkları üzüntü, öfke, alay edilme korkusu, dışlanma ve utanç duygusu, kendini çöpe atılmış gibi hissetme, değersizlik duygusu, ekonomik sıkıntılar, hayatta yol gösterecek birinin olmaması gibi problemleri yaşam olaylarını ve duygularını çocuklarına yaşatmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Çocuklar hem kendi yaşadıklarının bilincinde hem de ilerde kendileri ebeveyn olduklarında bu durumları kendi çocuklarına yaşatmak istemediklerinin bilincindedirler. Bu temada anne babası boşanmış çocuklar boşanma sonrası yaşadıkları üzüntü, utanç-dışlanma korkusu gibi duygularından dolayı bu yaşadıklarını ilerde ebeveyn olduklarında bunu kendi çocuklarına yaşatmak istemediklerini belirtmişlerdir. Kendilerinin duyduğu acıyı çocuklarında görmek, onların bu tür duygular yaşamalarını istememektedirler.

K-5(14 Yaş) anne babasının boşanmasından dolayı yaşadığı duyguların kendini nasıl etkilediğini ve hayatını nasıl değiştirdiğini söyledikten sonra kendisinin bunu çocuklarına yaşatmak istemediğini şu sözleri ile ifade etmiştir:

Ailesi olmayan bir insan. Çünkü ben babaannemde kalıyorum. Babam yurt dışında, annem Adana'da, kardeşimde annemin yanında. Benim şuan ailem olarak yanımda kimsem yok. Tamam, belki arayıp konuşabiliyorum ama gözüme böyle anne baba figürü olarak gelmiyorlar. Sadece yardım etmeye

çalışan insanlar gibi. Yani kendime biraz acıyorum. Birde ben çocuklarıma bunu yaşatmayacağım.

Benzer şekilde E-1(12 Yaş) de babasının kendisine ve annesine yaşattıklarını ifade ettikten sonra kendisinin babası gibi olmayacağını söylemiştir:

Bir keresinde babam çok şiddet uyguladı anneme. O yüzden annem beni de alıp çalışma odasına girmişti. Kapının arkasına mobilyaları filan çekmişti. Babam kapıyı açmaya çalıştı ama girememişti. Korkmuştum. Boşanırken beni ninem getirdi. Annemle babam eşit düşmüşler. Sonra beni mahkemeye çağırdılar. Nerde kalacaksın dedi hakim. Bende annemle dedim. Ondan sonra biz yaşadığımız şehirden ayrıldık ve anneannelerim yanına geldik. Sonra babam tekrar evlenmiş. Üç tane çocuğu olmuş. Biraz üzüntü gibi garip bir şey hissettim. İlerde ben böyle olmak istemiyorum diye düşündüm.

4.4. Sosyal Yaşam

4.4.1. Sosyal Hayatını Bitirmek, Etrafına Duvarlar Örmek

Anne babası boşanmış çocuklar bu temada anne babalarının boşanmasından sonra sosyal yaşamlarında meydana gelen olumsuz değişimlerden bahsetmişlerdir. Anne babaları boşanmadan önce arkadaşları ile dışarıya çıkıp gezen, sinemaya giden, arkadaşları ile iyi derecede iletişimi olan çocuklar anne babalarının boşanmasından sonra artık çok fazla gezmeyen, arkadaşları ile takılmayan, top oynamayan ve etrafına duvarlar örmüş kişiler olduklarını belirtmişlerdir. Anne babası boşanmış bu durumun yaşanmasına diğer temalarda bahsettiğimiz utanma ve dışlanma korkusunun etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Anne babalarının boşanmasının ardından çocuklar daha içine kapanık ve kabuğuna çekilmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Boşanmaya şahit olan çocuklar boşanma sırasında yaşananlardan etkilenmektedirler. Anne babasının boşanmasını tam olarak hatırlamayan, kendileri daha küçük yaşta iken anne babaları ayrılmış olan çocuklar da çevreden aldıkları tepkilerden, arkadaşları ile kendilerini kıyaslamalarından sonra boşanma durumunu kavradıklarında bu durum onların içine kapanmalarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte çocuğun çevresindeki arkadaşları ve akrabalarından gördüğü “anne babası boşanmış çocuk” tepkisi onların toplum içerisinde, sınıfta ve

günlük yaşamda daha da içine kapanık hale gelmelerine neden olmaktadır. Çocukların diğer arkadaşları tarafından dışlanma ve alay edilme korkusu da onların içine kapanık, sosyal yönden fazla ilişkiye ve iletişime giremeyen bireyler olmalarına neden olan durumlardır. K-5(14 Yaş) boşanma sonrasında sosyal hayatında ne gibi değişikliklerin olduğunu aşağıdaki sözleri ile ifade etmiştir:

Sosyal hayatımda çok değişiklik oldu. Normalde arkadaşlarımla çok fazla dolaşan ve tanınan bir insandım. Ama sonradan sanki etrafıma duvarlar ördüm gibi bir şeyler oldu. Evet, çok fazla dolaşmaz, gezmez oldum. Birde o kadar fazla insanla takılmıyordum. Çok fazla arkadaşım yoktu. Beni dışlarlar diye korktum. Çünkü sonuçta annem ve babam boşanmışlardı. Ve boşanmanın üzerine o kadar şey yaşamıştım. Aslında hiçbir şey yapmıyordum. Genellikle odama kapanıp ağlamayı tercih ediyordum.

Benzer şekilde E- 5(14 Yaş) anne babasının boşanmasından sonra hayatının değiştiğini ve artık eskisi gibi olmayacağını belirtmiştir. E-5(14 Yaş)'in bu temaya dair sözleri aşağıda sunulmuştur:

Çoğu şeyi etkiledi. Eskiden çok fazla dışarıya çıkardım, ama şimdi evden hiç dışarıya çıkmaz oldum. Bazen arkadaşlarımla çıkarım. O da çok sık değil yani. Dışarıya çıkarsam da bir tek babamın yanına gidiyorum. Artık eskisi gibi olamayacağımı düşünüyorum. Eskiden mesela top oynardım. Ama şimdi hiç öyle olacağını zannetmiyorum. Artık eskisi gibi eğlenmek, gülmek istemiyorum.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.TARTIŞMA

Anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin deneyimlerinin ve anne babanın boşanmasının çocuğun okul yaşamı, arkadaşlık ilişkileri, duygusal yaşamı ve sosyal yaşamına olan etkilerinin derinlemesine incelendiği bu çalışmada boşanmanın onu deneyimleyen her birey için özgün bir deneyim olduğu görülmüştür. Anne babası boşanmış çocukların boşanmadan nasıl etkilendikleri noktasında farklılıklar olsa da benzer yönlerinin de olduğu görülmüştür. Araştırma neticesinde ortaya çıkan bu farklılık ve benzerliklerin boşanma neticesinde ortaya çıkan olumsuzluklardan etkilenen çocuklarla çalışan öğretmenler, okul psikolojik danışmanları, okul yöneticileri ve çocuğun eğitimi ile ilgilenen diğer kurum ve kişiler için anne babası boşanmış çocukların yaşadıklarını ve yaşantılarını anlamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.1.1.Aile Yaşamı

5.1.1.1. Yaşam Düzeninin Değişmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların

Tartışılması

Anne babası boşanmış çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmeler analiz edildiğinde, boşanma sonrasında çocukların yaşam düzenlerinin değiştiği, ekonomik olarak daha kötü bir yaşam düzenine uyum sağlamak zorunda kaldıkları, yaşadıkları mahalleden, okuldan hatta ilden uzaklaşmak zorunda kaldıkları ve bu değişikliklerin çocukların okul derslerinde, arkadaşlık ilişkilerinde birçok olumsuzluğa neden olduğu görülmüştür. Eski okullarında ders başarıları yüksek olan çocuklar anne babalarının boşanmasının ardından okul değiştirmek zorunda kalmış ve yeni okuluna uyum sürecinde yaşamış olduğu zorluklar ders başarılarının düşmesine neden olmuştur. Araştırmaya katılan anne babası boşanmış çocuklardan K-2(13 Yaş) yaşadığı ilin değişmesinden dolayı okul başarısının ve okula uyumunun düştüğünü ifade etmiştir. Sancaklı (2014), yaptığı nitel araştırmada anne babası boşanmış çocukların boşanma sonrasında yaşadığı güçlüklerden birini de boşanma sonrasında meydana gelen yaşam düzeninin değişmesi olarak bulmuştur. Elde edilen bu bulgu bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

5.1.1.2. Hayatta Yol Gösterecek Birinin Olmaması Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Katılımcıların çoğu anne babalarının ayrılmasından sonra babaları ile aynı ortamda kalmamaktadırlar. Katılımcılar bu durumu kendilerine yol gösterecek birinin olmaması olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları ailede babanın olmamasını bir sorun olarak gören, annesinin ya da ağabeylerinin bu eksikliği hissettirmemeye çalıştıklarını ancak yine de babanın yerinin doldurulamadığını ve bunu kendilerinin bir eksiklik olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Evde baba yol gösterecek ve danışacak biri olarak görülmekte ve babanın olmaması çocukların okulla ilgili yaşadıkları bir problemi danışmada ya da başka bir durumla ilgili kafalarına takılan bir problemi danışmada problem yaşamalarına neden olmaktadır. Hatta katılımcılardan annesi ile yaşayan K-10(11 Yaş) babasının evde olmamasını evde büyük birinin olmaması olarak ifade etmiştir. Bu durum babanın aile içerisinde büyük bir yerinin olduğunu ve babanın eksik olmasının çocukların hayatında büyük bir eksiklik olduğunu göstermektedir. Nitekim, Bulut (1983) araştırmasında babanın çocuğun hayatında önemli bir yerinin olduğunu ve babanın eksikliğinin çocuğun hayatında önemli bir eksiklik oluşturduğunu bulmuştur. Dolayısıyla Bulut (1983)' un araştırma bulguları bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

5.1.1.3. Otoritenin olmaması Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizi sonucunda katılımcıların anne babalarının ayrılmasından sonra babanın evde olmamasının kendileri için bir serbestlik ve daha rahat hareket etme anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları baba evde olmadığı için annenin ev dışındaki aktivitelere izin verme konusunda daha esnek davrandığını, arkadaşları ile vakit geçirdikten sonra eve dönüşlerde geç kalındığında ebeveynlerden bu konuda herhangi bir problem yaşamadıklarını, babanın evde olmamasının kendileri için istedikleri gibi hareket edecekleri manasına geldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, boşanma sonrasında babanın evden gitmesi durumunda ailenin ekonomik geçimi tamamen annenin üzerinde olmakta ve çalışma hayatındaki yoğunluktan dolayı anne çocuğu ile yeteri kadar ilgilenememektedir. Anne gün boyunca çalışıyorsa çocuk okuldan sonra annesi eve gelene kadar veya öğleci devrede okula

gidiyorsa öğlen okul başlayana kadar ebeveyn denetiminden uzakta evde yalnız ya da bir akrabanın yanında kalmaktadır. Bu durum çocuğun hem ebeveyn denetiminden uzak kalmasına hem de çocuğun derslerine çalışma konusunda birilerinin yardımından mahrum kalmasına neden olmaktadır. Bu durum çocuğun okul başarısının da düşmesine neden olmaktadır. Bazı katılımcılar bu durumun kendileri için iyi bir şey olduğunu ifade etseler de bazıları bu durumdan şikâyetçi olmaktadır. Bulut (1983) ve Aydınalp (1981)' in araştırma sonuçları da babanın evde olmamasının bir otorite boşluğu oluşturduğunu ve bu durumun çocuğun okul hayatının takibinde bir eksiklik meydana getirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu araştırmaların sonuçları bizim araştırma sonucumuz ile benzerlik göstermektedir.

5.1.1.4. Ebeveynleri Tekrar Birleştirme İsteği Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Yapılan analizler neticesinden katılımcılardan bazılarının anne babalarının tekrar bir araya gelmelerini istedikleri, hatta bazılarının anne babalarını tekrar bir araya getirmeye çalıştıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Katılımcılardan birisi anne babasının boşanmasından kendini sorumlu tuttuğunu ve suçlu hissettiğini ifade etmiştir. Katılımcı yaşadığı bu suçluluk duygusu ile hareket ederek anne babasını tekrar bir araya getirmeye çalışmış ve tekrar birlikte yaşamaları için çaba harcamıştır. Ancak ebeveynlerinin bu duruma karşı çıkmaları nedeni ile bu çabasından vazgeçmiştir. Diğer bir katılımcı ise babasının evden ayrılmasından sonra babasının hiç olmadığını zannettiğini ifade etmiş ve tekrar bir araya gelmelerini istemiştir. Kuyucu (2007)'nun araştırma bulguları da çocuklarının boşanmadan sonra anne babalarının tekrar bir araya gelmelerini istemeleri yönündedir. Dolayısı ile bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

5.1.2. Okul Yaşamı

5.1.2.1. Okul Başarısının Olumsuz Etkilenmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Yapılan derinlemesine görüşmelerin analiz sonuçlarına bakıldığında anne babası boşanmış çocukların çoğunluğu (%60) anne babalarının boşanmasının okul hayatını ve ders başarılarını olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Anne babanın boşanmasından

sonra çocuğun hayatında birçok değişiklik meydana gelmektedir. Boşanma sonrasında çocuğun yaşadığı çevre ve gittiği okul, ailesinin ekonomik durumu, arkadaş çevresi ve ev düzeni değişebilmektedir. Çocuğun hayatında meydana gelen bu değişimler beraberinde bir uyum sürecini getirmektedir. Yaşadığı çevresi değişen çocuk yaşadığı yeni çevreye uyum sürecine girmektedir. Devam ettiği okulu değişen çocuk devam edeceği yeni okuluna, sınıfına, öğretmenlerine, okul kurallarına, okul idaresine, okulun kültürüne uyum sürecine girmektedir. Anne babası birlikte iken yaşadığı ailesinin ekonomik koşulları değişen çocuk boşanma sonrasında değişen ekonomik koşullara uyum sağlama sürecine girmektedir. Eski okulundaki arkadaş çevresi değişen çocuk yeni okulundaki arkadaş çevresine uyum sağlama sürecine girmektedir. Değişen tüm bu çevreye uyum sürecine giren çocuk çoğu zaman bu uyum sürecini sağlıklı bir şekilde atlatamamakta ve bu durum akademik başarılarının düşmesine neden olmaktadır.

Boşanma sırasında ebeveynler boşanma aşamasının verdiği stresli koşullarla mücadele ederken çocuklarına yeteri kadar ilgi gösterememekte ve okul dersleri ile ilgilenememektedirler. Boşanma sırasında ebeveynleri yaşadığı tartışmalar ve kavgalardan bazılarına çocuklar şahit olmaktadır. Bu kavga ve tartışmalara şahit olan çocuklar bu durumdan korku duymakta ve çekingen, içine kapanık bir birey haline gelmektedir. Bu durum çocuğun derslerine yeteri kadar ilgi gösterememesine ve okulda derslere katılamamasına neden olmaktadır.

Ailenin değişen ekonomik koşulları da çocuğun okul ders başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Anne babası boşanmadan önce özel öğretmen desteği ile ders alabilen, okul saatleri dışında etüt merkezine devam edebilen, okuldan verilen ders materyallerinin dışında ek materyaller alabilen çocuk boşanma sonrasında olumsuz yönde değişen ekonomik koşulların etkisi ile bu tür imkânlardan yararlanamamakta ve okul ders başarısı bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Anne babalarının ayrılması sonucunda değişen ev koşulları da çocuğun okul derslerini olumsuz yönde etkilemektedir. Boşanma sonrasında annesi ile kalan çocuk dedenin ya da dayının yanına yerleşmekte ve dayılarının çocukları ile ya da dedesi ve ninesi ile aynı evi paylaşmakta ve kendi evinde var olan çalışma ortamını burada bulamamakta ve okuldan eve geldiğinde derslerine çalışamamakta ve ev ödevlerini yapamamaktadır. Bu durum çocuğun okul ders notlarının düşmesine neden olmaktadır.

Değişen ev koşullarının çocuğun okul ders notlarının olumsuz yönde etkilemesi boşanma sonrasında annesinden ayrılıp üvey anne ile yaşamaya başlanılan durumlarda

da görülmektedir. Üvey anne eve yeni gelmiş olan çocuğa özellikle de kız çocuklarına ev işlerini yaptırmakta ve çocuğun okul dersleri ile ilgilenmesine zaman ayırmamaktadır. Yine bu durum da çocuğun okul derslerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Boşanmanın çocuğun okul derslerini olumsuz yönde etkilemesinin başka bir nedeni de boşanma sonrasında çocuğun bu durumu okulda ve sınıf ortamında düşünerek derslere kendini verememesi ve odaklanamamasıdır. Çocuk anne babasının boşanmasını, boşanma sırasında yaşanan kavgaları, okulunun ve yaşadığı çevrenin değişmesini düşünmekte ve derslere yeteri kadar kendisini verememektedir.

Tüm bu açılardan bakıldığında boşanma çocuğun okul ders başarısını olumsuz olarak etkilemekte ve okula kendisini verememesine neden olmaktadır. Literatüre bakıldığında Sancaklı (2014), Esen (2010), Çamkuşu-Arifoğlu (2006), Bulut (1983), Erürker (2007), Altuntaş (2012), Demo ve Acock (1996), Arıkan (1996), Richardson ve P.Mccabe (2001), Amato ve Keith (1991b) çalışmalarının sonuçlarında da anne babanın boşanmasının çocuğun okul hayatını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu çalışmanın ve literatürde bu çalışmanın sonucunu destekleyen çalışmaların aksine Karakuş (2003), anne babası boşanmış çocukların okul puanlarının anne babası boşanmamış çocukların okul puanlarından daha yüksek olduğunu bulmuştur.

5.1.2.2. Utanç Ve Dışlanma Korkusu Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Boşanma sonrasında yaşadığı çevreyi ve okulu değiştirmek zorunda kalan çocuk yeni gittiği okulda anne babasının boşanmış olmasının duyulması ve arkadaşları tarafından farklı karşılanarak kendini dışlayacakları korkusu ile derslere fazla katılmamakta ve içine kapanık bir hale gelmektedirler. Anne babasının boşanmış olmasını utanç verici bir durum olarak gören çocuk, bu durumun duyulması sonrasında arkadaşlarının kendisi ile alay edecekleri korkusu ve kaygısı ile yaşamaktadır. Bu durum da okul ders başarısının düşmesine neden olmaktadır. Literatüre bakıldığında Sancaklı (2014) ve Bulut (1983) da boşanma sonrasında çocuğun bu durumdan utanç duyduğunu ve dışlanma korkusu yaşadığını bulmuşlardır. Dolayısıyla bu araştırmaların bulguları bizim araştırma bulgularımız ile benzerlik göstermektedir. Demirci ve Çırak(2015) 'in araştırmasında anne babası boşanmış çocukların yalnız kalmak

istediklerine ve içine kapandıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun da boşanmanın vermiş olduğu utanç ve dışlanma korkusunda meydana geldiği söylenebilir.

Boşanma sonrasında okulunu değiştirmek zorunda kalan çocuklar yeni okullarına gittiklerinde sınıf içerisinde tanışma sırasında kendilerini ve ailesi tanıtırken kendisi ile alay edecekleri ve kendisini dışlayacakları korkusu ile tanışmak istememekte ya da daha okulun ilk gününden okula karşı negatif duygular hissetmektedir. Sınıfta herkesin içerisinde anne babasının boşanmış olduğunu söylemek çocuk için zor bir durumdur. Katılımcılardan K-1(13 Yaş) bu durumu şu sözleri ile ifade etmiştir:

Mesela sınıfta tanışma faslı oluyor okulun ilk günlerinde. Herkes söylüyor. Herkesin içinde söylemek bayağı zor oluyor. Söylüyorum herkes farklı bir şekilde bakıyor, farklı bir şekilde konuşuyor. İstemiyorum açıkçası ama söylemek zorunda kalıyorum.

5.1.3. Duygusal Yaşam

5.1.3.1. Öfke Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde boşanmanın çocuklarda öfkeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu öfke boşanma olayının kendisine veya ebeveynlerden birine karşı olabilmektedir. Boşanma neticesinde çocuklar çoğunlukla babaya karşı öfke duymaktadır. Bu çocuklara bakıldığında bu çocuklar anneleri ile yaşayan çocuklardır. Çocuk boşanma sonrasında yaşamak zorunda kaldığı olumsuz yaşam koşullarından, olumsuz ekonomik koşullardan, okulunun ve yaşadığı çevrenin değişmesinden dolayı boşanma olayının kendisine ve bu durumu yaşamasına sebep olan ebeveyne karşı öfke duymaktadır. Ebeveynlerden de özellikle babaya karşı öfkeli olması boşanmaya babanın sebep olması, boşanma sonrasında çocuğun annesi ile kalmaya devam etmesi etkili olmuştur. Velayetin annede veya anneannede ya da babada veya babaannede olması çocuğun öfkesini birlikte kalmadığı ebeveyne karşı yönlendirmesinde etkileyici bir unsur olmuştur. Anne babasının boşanmasından sonra babası ve babaannesi ile yaşamaya başlayan ve velayeti babada olan K-6 annesine karşı öfke duyarken velayeti annede olan ve annesi ile birlikte kalan K-3 babasına karşı öfke duymaktadır. Nitekim Aydınalp (1981), Sancaklı (2014), Çamkuşu-Arifoğlu (2006), Altuntaş (2012), Fiyakalı (2008), Kuyucu (2007) de boşanma sonrasında çocuklarda öfke meydana geldiğini ifade eden bulgulara rastlanmıştır.

5.1.3.2. Özlem Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Anne babanın boşanmasından sonra çocukların yaşadığı en yoğun duygulardan biri de özlemdir. Boşanma sonrasında çocuk ayrılmak zorunda kaldığı ebeveynlerden birine ya da her ikisine karşı özlem duymaktadır. Anne babası boşanmış çocuk okula geldiğinde arkadaşları ile bir araya geldiğinde onların anne ya da babaları ile beraber vakit geçirmeleri, piknik yapmaları, alışverişe gitmeleri gibi etkinlikleri duyduğu zaman kendisi de bu gibi etkinliklere özenmekte ve annesine veya babasına ya da parçalanmamış bir aileye sahip olmaya özlem duymaktadırlar. Anne babası boşanmış çocukların yaşadığı özlem zaman zaman onların üzülmelerine de sebep olmaktadır. Ebeveyne duyduğu özlemi gideremediği zaman çocukta üzüntü meydana gelmektedir. Özlem ve üzüntü ise çocukların okula adapte olamamalarına ve kendilerini derse verememelerine sebep olmaktadır. Çocuk annesini düşünerek derste dalıp gitmekte ve derse katılım sağlayamamaktadır. Yapılan literatür taramasında Sancaklı (2014), Demirci ve Çırak(2015) ve Bulut (1983)' un da boşanma sonrası çocuklarda özlem duygusu oluştuğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

5.1.3.3. Üzüntü Ve Ağlama Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Boşanma sonrasında çocukları derinden etkileyen duyguların başında üzüntü gelmektedir. Çocukların yaşadığı üzüntü anne babalarının boşanması sırasında yaşanan olumsuzluklar ve kavgalar, boşanma sonrasında anne babası boşanmış çocuk damgası yemek ve bunun verdiği dışlanma, alay edilme korkusu, boşanmayı kendilerine hatırlatan herhangi bir olay, durum veya konuşma, anne babaya duyulan özlem gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Çocukların yaşadığı yaşamsal değişiklikler, ekonomik durumun değişmesi de çocuklara üzüntü veren durumlar arasındadır. Ortaokul seviyesindeki bir çocuğun annesini bir daha görememe ya da babasını bir daha görememe düşüncesi de çocuklarda üzüntüye sebep olan durumlar arasındadır. Sınıf içerisinde ders işlendiği sırada aile ile ilgili bir konunun açılması ya da derste bu konunun işlenmesi de çocukların boşanmayı hatırlayarak üzülmelerine sebep olmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda Aydınalp (1981), Sancaklı (2014), Çamkuşu-Arifoglu (2006), Uzun (2013), Arıkan (1996), Kuyucu (2007), Sağlam (2011)

boşanma sonrasında çocukların bu duruma karşı üzüntü duydukları sonucuna ulaşmışlardır.

5.1.3.4. Korku Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Boşanmanın çocukların duygusal yaşamında sebep olduğu diğer bir olumsuzluk korkudur. Burada ifade edilen korku boşanma sırasında ve sonrasında ebeveynlerin kendi aralarında yaşadıkları kavga ve tartışmalara çocukların şahit olması sonrasında kaynaklanan korku ve çocukların ebeveynlerden herhangi birini ya da ikisini bir daha görememekten kaynaklanan korkudur. Boşanmanın çocuklar üzerinde oluşturduğu bu korku çocukların geleceğe umutla bakmalarını, uyku düzenlerini, genel iyi olma hallerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca anne baba arasındaki kavga ve tartışmalara şahit olan çocuk hem bu durumdan korkmakta hem de annesine ya da babasına karşı olan sevgisi azalmaktadır. Bulut (1983) de boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuzluklarından birini çocuklarda korku meydana getirmesi olarak bulmuştur. Dolayısı ile bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

5.1.3.5. Kendini Değersiz Hissetme Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Boşanma sonrasında çocuklar gerek ebeveynlerinin kendisinin görmezden gelmesi ve kendisi ile ilgilenmemesi gerekse yaşadığı toplum içerisinde ya da okuldaki arkadaş çevresinde boşanmaya ve boşanmış aile çocuklarına karşı oluşmuş olan olumsuz tutum neticesinde kendisini değersiz ve çöpe atılmış biri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. K-5(14 Yaş) kendinin yaşadığı değersizlik hissini “*Kendimi şanssız hissediyorum her yönden. Sanki öyle çöpe atılmış bir insan gibi. Ailesi olmayan bir insan. Çünkü ben babaannemde kalıyorum. Babam yurt dışında, annem Adana’da, kardeşimde annemin yanında.*” sözleriyle ifade etmiştir. Okulda ve arkadaş ortamında tam aile ile ilgili güzellikleri duydukça neden kendisinin de böyle bir ortama sahip olmadığı düşüncesine kapılan çocukta değersizlik hissi meydana gelmektedir. Boşanmanın vermiş olduğu bu değersizlik hissi ile boğuşan çocuk okul derslerine kendini verememekte ve sosyal aktivitelerde de diğer arkadaşlarına katılmakta

zorlanmaktadır. Çocuğun yaşamış olduğu bu duygu aynı zamanda çocuğun içine kapanık bir tip olmasına neden olmaktadır. Richardson ve P.Mccabe (2001) ve Amato ve Keith (1991b)'in de yaptıkları araştırma bulguları da boşanma sonrasında çocukların boşanmadan kaynaklanan değersizlik hissi yaşadıklarını ifade etmiştir.

5.1.3.6. Boşanmadan Kendini Sorumlu Tutmak Alt Kategorisine Dair

Bulguların Tartışılması

Boşanma sonrasında çocuğun yaşadığı diğer bir duygusal durum da çocuğun kendini boşanmanın sebebi olarak görmesi ve bu durumdan dolayı kendine kızması, kendini suçlu hissetmesidir. Ebeveynlerin boşanmaya karar verdiklerinde eğer çocuk anlayabilecek yaş seviyesindeyse boşanmadan kendinin sorumlu olmadığını ve boşanmanın kendisi ile bir alakasının olmadığını çocuklara söylememeleri çocukların boşanmanın sebebi olarak kendilerini görmelerine sebep olmaktadır. K-5(15 Yaş) bu durumu *“Babam söylüyor “Bunu çok kafana takıyorsun, büyütecek bir şey yok.” diye. Sanki tüm sorumlusu benmişim gibi.”* sözleri ile ifade etmiştir. Ebeveyn için basit olan bir konu çocukların hayatında önemli bir yere sahip olabilir ve bu durum çocuğu derinden etkileyebilir. Nitekim Sancaklı (2014), Kuyucu (2007) ve Aydınalp (1981)' in çalışma bulguları da bu araştırma bulguları ile benzer şekilde boşanma sonrasında çocukların boşanmadan kendini sorumlu hissettikleri sonucuna ulaşmıştır.

5.1.3.7. Hırçınlık(Agresif Davranışlar Sergilemek) Alt Kategorisine Dair

Bulguların Tartışılması

Boşanmanın çocuklar üzerindeki temel etkilerden biri de bu durumun çocukların davranışlarına yansımalarıdır. Anne babasının boşanmasının ardından bu duruma alışamayan, anlam veremeyen, üzölen ve sinirlenen, anne babasının özlemini çeken çocuk bu duruma dair yaşadıklarını birisi ile paylaşamadığında ya da kendisini bu durumdan sorumlu hissettiğinde içinde yaşadığı bu duyguları dışarıya hırçın ve agresif davranışlar sergileyerek aktarma yoluna gitmekte ve zaman zaman dikkat çekmek istemektedir. Çocukların yaşadıkları anne babalarından ayrılma olayı onların derin üzüntü yaşamalarına ve beraberinde ağlama ile sinir krizleri geçirmesine neden olabilmektedir. Çocukların kendilerini kimsenin anlamadığı düşünerek dikkat çekmek istemesi de bu hırçınlığın sebepleri arasında sayılabilir. Çocukların anne babasının

boşanması sırasında yaşananları hatırlaması da onların hırçınlaşmasına ve sinirlenmesine neden olmaktadır. Araştırmanın bu bulguları Aydınalp (1981), Çamkuşu Arifoğlu (2006), Bulut (1983), Şirvanlı-Özen (1999), Arıkan (1996), Pırtık (2013) tarafından yapılan araştırmalarla da benzer şekilde boşanmanın çocuklarda agresif davranışlara sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.3.8. Birisi İle Paylaşmanın İyi Gelmesi Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Çocuklar anne babasının boşanma durumunun arkadaş ortamında veya okul ortamında bilinmesini istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun bilinmesini istememeleri arkadaşlarının kendilerine farklı gözle bakacakları ve kendilerini dışlayacakları düşüncesidir. Çocukların yaşadığı bazı olaylar bu düşüncelerini destekler niteliktedir. Anne babasının boşanmış olduğundan dolayı sınıf ortamında farklı karşılanmış ve kendisini rahatsız edici bir yaklaşımla arkadaşları yaklaşmıştır. Ancak bu durum her zaman böyle olmamaktadır. Çocuklar uygun ortam ve güvenebilecekleri, kendilerini açabilecekleri bir arkadaş ya da bir öğretmenini bulduğunda anne babasının boşanmış olmasını ve bu duruma dair yaşadıklarını paylaşması çocukları rahatlatmış ve kendilerini iyi hissettirmiştir. Çocuklar boşanma sürecinde yaşadıklarını birisi ile paylaşmadığı zaman içinde yaşadığı duygu ve düşünceler bir süre sonra davranışlarına yansımakta ve çocuk hırçınlaşmaktadır. Çocuğun bu durumu yakın bir arkadaş ya da güvendiği başka biri ile paylaşması sonucu o kişinin çocuğu dinlemesi çocuğa kendini değerli hissettirmekte ve çocukta bir rahatlama hissi oluşturmaktadır. Sancaklı (2014)'nin yaptığı araştırmada da çocukların boşanma durumunu birileri ile paylaşması onlarda rahatlama hissi uyandırmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

5.1.3.9. Ben Çocuklarıma Bunu Yaşatmayacağım Alt Kategorisine Dair Bulguların Tartışılması

Boşanma sırasında yaşana kavgalara ve stresli yaşam olaylarına şahit olan, boşanma sonrasında yaşadığı çevreyi ve okulu değiştirmek zorunda kalan, daha düşük ekonomik koşullarda yaşamak zorunda kalan, annesine veya babasına ya da hem annesine hem de babasına özlem duyan, ağlayan, korkan, kendini değersiz hisseden,

boşanmadan dolayı kendini dışlanmış hisseden, sınıfta arkadaşlarının anne babasının boşanmış olmasını duymaları korkusu ile yaşayan, boşanmadan dolayı kendini suçlu hisseden çocuk kendinin yaşamış olduğu bu olumsuzlukları çocuklarının da yaşamasını istememekte ve kendisinin bunu çocuklarına yaşatmayacağını ifade etmektedir. Kendinin babası ya da annesi gibi olmak istemediğini ve onların yaptığı hataları kendisinin yapmak istemediğini ifade etmiştir. Bu da çocukların boşanma sırasında ve sonrasında yaşanan olayları çocukların ne kadar iyi bir şekilde anladıklarını göstermektedir.

5.1.4. Sosyal Yaşam

5.1.4.1. Sosyal Hayatını Bitirmek Alt Kategorisine Dair Bulguların

Tartışılması

Boşanma çocukların okul yaşamını, aile yaşamını ve duygusal yaşamını etkilemesinin yanında çocukların sosyal yaşamını da olumsuz yönde etkilemiştir. Boşanmanın vermiş olduğu “*arkadaşlarım duyarsa ne düşünürler, benimle alay ederler mi?*” düşüncesi çocukların kendilerini sosyal çevrelerinden uzaklaştırmış ve içine kapanık hale gelmelerine neden olmuştur. Anne babası boşanmadan önce arkadaşları ile sinemaya giden, halı saha maçına giden, kafeye giden, sosyal paylaşım sitelerine girerek arkadaşları ile iletişimde olan çocuk anne babasının boşanması sonrasında bu aktivitelerden uzaklaşmış ve kendi dünyasında yaşamaya başlamıştır. Boşanmanın vermiş olduğu üzüntü, ağlama, öfke, hırçınlık, utanç çocukların sosyal ortamlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Boşanma sonrasında çocuğun akrabaları, arkadaşları ve yaşadığı çevre tarafından görmüş olduğu “boşanmış aile çocuğu” tepkisi çocuğun kabuğuna çekilmesine neden olmaktadır. Günlük hayatta, sınıfta ve arkadaşları arasında neşeli ve sosyal bir kişiliğe sahip olan çocuk boşanma sonrasında içine kapanık bir kişiliğe bürünebilmektedir. Aydınalp (1981), Biçer (2009), Richardson ve P.Mccabe (2001), Amato ve Keith (1991b) de boşanmanın çocuğun sosyal hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsederek bu çalışmanın bulgularını destekler ifadeler kullanmıştır.

5.2. SONUÇ

Anne babası boşanmış çocukların boşanmaya dair yaşantılarının incelendiği bu araştırmada, boşanmış bir aile çocuğunun bu durum ile ilgili yaşadıkları ve bu durumun hayatının hangi alanlarını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların yaşadıklarının öznel yaşantılar olduğu sonucuna ulaşılmakla beraber, anne babası boşanmış bir çocuğun yaşayabileceği genel sonuçlara da ulaşılmıştır.

Boşanmanın katılımcıların yaşamına etkisi 4 ana kategoride şekillenmiş ve her bir ana kategori belirli alt kategorilere ayrılarak toplam 16 alt kategoriden meydana gelmiştir. Ana kategoriler aile yaşamı, okul yaşamı, duygusal yaşam ve sosyal yaşam olarak şekillenmiştir.

Boşanmanın çocukların aile yaşamı üzerinde ne gibi değişikliklere sebep olduğu ve aile yaşamına ne gibi etkilerinin olduğu ana kategorisi altında yaşam düzeninin değişmesi, hayatta yol gösterecek birinin olmaması, otoritenin olmaması ve ebeveynleri tekrar birleştirme isteği şeklinde alt kategorilere ulaşılmıştır. Boşanmanın çocuğun aile yaşamına olan etkisi boşanma süreci ile başlayarak boşanma sonrasında da etkisini sürdürmektedir. Boşanma sonrasında çocuğun yaşam düzeni ikamet edilen evin, mahallenin, ilçenin ve ilin değişmesi, çocuğun devam ettiği okulun ve neticesinde arkadaşlarının, öğretmenlerinin değişmesi, ekonomik şart ve imkânların değişmesi gibi değişikliklere uğramaktadır. Tüm bu değişiklikler çocuğun hayatının tamamını ve genel iyi oluş halini olumsuz olarak etkilemektedir. Araştırmaya katılan bireylerin tamamına yakını yaşam düzeni noktasında hayatını olumsuz olarak etkileyecek bir düzen değişikliğine uğramıştır. Bu değişiklikler çocukların okul yaşamını, duygusal yaşamını ve sosyal yaşamını da olumsuz olarak etkilemektedir.

Boşanmanın çocukların hayatı üzerinde etki ettiği temel alanlardan biri de okul yaşamıdır. Araştırmaya katılanlardan hiçbir katılımcı okul hayatında olumlu bir değişimin yaşandığını ifade etmemiştir. Çocukların hayatında meydana gelen düzen değişiklikleri ve anne babasının boşanmasının vermiş olduğu negatif duygu durumu okul yaşamına hem okul dersleri hem de okuldaki ilişkiler açısından olumsuz etki etmiştir. Boşanmanın neden olduğu üzüntü, öfke, özlem, suçluluk, korku, değersizlik hisleri çocuğun okul yaşamında pasifleşmesine, dersleri dinlememesine ve neticesinde ders notlarının düşmesine, çocuğun okuldaki öğretmenleri ve arkadaşları ile olan

iletişiminin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur. Anne babanın boşanmış olmasının utanılacak, alay edilecek bir durum olduğu düşüncesinde olan çocuklar okulda bu noktada da problem yaşadığı paylaşımında bulunmuşlardır.

Katılımcıların tamamı boşanmanın duygusal yaşamları üzerindeki etkilerinden bahsetmişlerdir. Bir alt kategoride katılımcılar kendi yaşadıkları olumsuzlukları ileri hayatlarında kendi çocuklarına yaşatmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Boşanma duygusal anlamda çocuklarda öfke, anne babaya ya da tam aileye özlem, üzüntü, korku, değersizlik, suçluluk meydana getirmiş ve bu olumsuz duygusal durum katılımcıların sosyal yaşam ve okul yaşamı üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Boşanma sırasında ve sonrasında çocuklar yaşadıkları tüm bu olumsuz yaşam koşullarını ve duygusal durumları kendilerine yakın hissettikleri birisi ile paylaştıklarında rahatladıklarını ve paylaşmanın kendilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar boşanma ve boşanmanın kendileri üzerindeki olumsuz etkilerinin sosyal yaşamlarını da olumsuz etkilediği ifade etmişlerdir. Boşanmanın vermiş olduğu utanç ve suçluluk duygusu çocukların sosyal çevrelerinden uzaklaşmasına ve arkadaşlarını ile iletişime geçmelerinde bir engel teşkil ederken boşanmanın çocuklar üzerinde neden olduğu öfke, üzüntü, özlem, korku, değersizlik hissi de çocukların içine kapanmasına, kabuğuna çekilmesine ve kendi dünyasında yaşamasına sebep olmaktadır.

Araştırma bulgularına bir bütün olarak bakıldığında boşanma çocuklar üzerinde genel olarak olumsuz etkileri olan toplumsal bir olaydır. Bireyin sadece bir yönünü değil bir bütün olarak kişiyi etkileyen ve o kişinin içinde bulunduğu toplumun tamamına etkisi yayılan bir olaydır. Bu etkiler bir anda ortaya çıkmayabilir ancak zamanlar bu olumsuzlukların birikmesi toplumda önüne geçilemeyecek değer kayıplarına ve toplumsal kalkınmaya zararı olabilecek olumsuzluklara neden olabilir. Bu noktada eğitim politikacılarından bilim insanlarına, eğitimcilerden ebeveynlere pek çok görev ve sorumluluk düşmektedir.

5.3. ÖNERİLER

5.3.1. Okul Psikolojik Danışmanlarına ve Diğer Uygulayıcılara Yönelik

Öneriler

1. Boşanma sonrasında okul değiştirmek zorunda kalan çocukların yaşadıklarını ifade ettikleri en büyük zorluklardan biri yeni sınıf ortamında tanışma sırasında anne ve babası ile ilgili bilgilerin sorularak kendini tanıtmalarının istenmesidir. Çocuklar yeni okullarına geldiklerinde kayıt işlemlerinden sonra okul psikolojik danışmanı ile bir oryantasyon çalışmasına katılabilir ve okul psikolojik danışmanı öğrencinin dersine girecek öğretmenler ile bu duruma yönelik bir görüşme ve bilgilendirme yapabilir.
2. Çocuklar boşanma sonrasında yaşadıklarını çevresinde olan herkes ile paylaşamayıp kendisine yakın hissettiği kişilerle paylaşmakta ve paylaştığında ise kendisinde bir rahatlama hissi uyanmaktadır. Bu paylaşımı sağlamaları için okul psikolojik danışmanlarının okulda paylaşım grubu kurmaları çocukların kendilerini iyi hissetmelerine yardımcı olması açısından yararlı olabilir.
3. Boşanmanın getirmiş olduğu olumsuz yaşam koşulları ile baş etmede okul psikolojik danışmanları okulda bulunan anne babası boşanmış öğrencileri bireysel psikolojik danışma ya da bireysel görüşmeler yapabilirler. Bu görüşmeler sırasında boşanmanın çocukların aile yaşamı, okul yaşamı, duygusal yaşam ve sosyal yaşamı üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak yapılması daha da yararlı olabilir. Bu görüşmeler sırasında özellikle çocuklara boşanmanın utanılacak bir şey olmadığını vurgulanması çocukların kendilerini açmalarına yardımcı olacağı düşünülebilir.
4. Boşanmanın çocuklar üzerindeki çok yönlü olumsuz etkileri göz önüne alındığında boşanma sürecinde olan ve boşanma süreci bitmiş olan ebeveynlere boşanmanın çocuklar üzerindeki çok yönlü olumsuz etkileri ile ilgili psiko-eğitim çalışmaları ve eğitici seminerler okul psikolojik danışmanları tarafından düzenlenebilir.
5. Okul psikolojik danışmanları tarafından okul idarecilerine ve okuldaki öğretmenler yönelik boşanmış aile çocukları ile ilgili bilgilendirme seminerleri düzenlenerek sınıf ortamında boşanma ve aile ile ilgili konular geçtiğinde bu

konuların hassasiyetle işlenmesi ve anne babası boşanmış olan çocukları rahatsız edici paylaşımlardan kaçınılması gerektiği ile ilgili bilgi verilebilir.

6. Okul psikolojik danışmanı ya da rehberlik servisi anne babası boşanmış çocukların yaşantıları, onların hissettiği duygular ile ilgili her eğitim döneminin başında yapılan seminer çalışmaları sırasında okuldaki tüm öğretmenler ve idarecilerle ya da en azından sınıf rehber öğretmenleri ve idarecilerle bir seminer programı düzenleyebilir.

5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Araştırma Kahramanmaraş ilinde yaşayan anne babası boşanmış çocuklar ile sınırlıdır. Farklı illerde ve illerin merkezlerinde ve kırsal kesimlerinde de yapılarak sonuçlar genişletilebilir.
2. Anne babası boşanmış çocukların boşanmaya dair yaşantılarının incelendiği bu araştırma nitel araştırma deseniyle yapılmıştır. Araştırma sonuçlarının daha da genele yayılabilmesi ve daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılabilmesi için araştırma karma desenli araştırma yöntemiyle çalışılabilir.
3. Anne babası boşanmış çocukların boşanmaya dair yaşantılarını inceleyen nitel araştırma ülkemizde az sayıdadır. Anne babası boşanmış çocukların yaşadıkları problemlerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve bu sürece ilişkin yaşanan olumsuzlukları en aza indirebilmek için nitel araştırmaların sayısı arttırılabilir.
4. Araştırma anne babanın boşanmış bireyler üzerinde yapılmıştır. Anne babanın boşanma süreci devam ederken yapılan araştırmalar bu sürece ilişkin çocukların yaşadıklarına dair aydınlatıcı bilgi sunarak boşanma sürecinde olan ebeveynlerin çocuklarına uzman yardımlarının yapılmasına imkân sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2005) *Psikiyatrik Yardım Talebi Olanlar İle Yardım Talebi Olmayan ve Boşanma Aşamasında Olan Çiftlerde; Çift Uyumu ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*, Uzmanlık Tezi, TC Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 12. Psikiyatri Birimi, İstanbul.
- Akyüz, E. (1978). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, , Cilt 11, Sayı 1–2, s. 1-6.
- Alibakhshi, G. and Dehviri, N. (2015). EFL Teachers' Perceptions of Continuing Professional Development: A Case of Iranian High School Teachers. *Universidad Nacional de Colombia, Facultad de Ciencias Humanas, Departamento de Lenguas Extranjeras*, 17, 29-42.
- Altuntaş, G. (2012). Boşanmış Ebeveynler İle Boşanmamış Ebeveynlerin Lise Birinci, İkinci, Üçüncü Sınıflarında Okuyan Çocuklarının Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzı, Benlik Saygısı Ve Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Amato, P.R. (1986). Marital Conflict, The parent-child relationship and child self-esteem. *National Council on Family Relations*, 35, 403-410
- Amato, P. R. and Keith, B. (1991a) Parental divorce and adult well-being: A meta analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43-58.
- Amato, P. R. And Keith, B. (1991b). Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1): 26-46.
- Amato, P.R. (1993). Children's Adjustment To Divorce: Theories, Hypotheses and Empirical Support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 23-38.
- Amato, P. R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce. *The Future of Children, Children and Divorce*, 4, 143-164.
- Amato, Paul R. (1995). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce. *The Future of Children Children And Divorce*, (Sayı:4), 151.
- Amato, Paul R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

- Amato, Paul R. & Sobolewski, Juliana M. (2001). The Effects of divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*. 66: 6, 900-921.
- Amato, P.R.(2003), Reconciling divergent perspectives: Judith Wallerstein, quantitative family research and children of divorce, *Family Relations*, 52(4), 332-339.
- Amato, P.R. 2004. The consequences of divorce for adults and children, *Journal of Marriage and the Family*, 62, (4), 1269-1287.
- Amato, Paul R. and Cheadle, Jacob (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being across Three Generations. *Sociology Department, Faculty Publications*. Paper 25.
- Amato, P.R., Kane, J.B., James, Spencer. (2011). Reconsidering The "Good Divorce". *Family Relations*, 60, 511-524.
- Arıkan, Çiğdem (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- ASAGEM (2011). Boşanma Nedenleri Araştırması, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Baz Bilici, A.(2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79-110.
- Berger, S. R., Shoul, R. A., Warschauer, S. (1989). Children Of Divorce: With An In-Workshop. *National education Association*.
- Bıçer, E. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Atılganlık ve Sosyal Yetkinlik Beklenti Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Booth, Alan & Amato, Paul R. (2004). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage and Family*. 63: 1, 197-212.
- Bulut, I. (1983). Parçalanmış aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma, *Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 1(2-3), 79-109.
- Bulut-Serin, N. ve Öztürk, S.(2007), Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların

Benlik Saygısı Ve Kaygı Düzeyleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 8(2), 117-12.

Butler I, Scanlan L, Robinson M, Douglas G, Murch M. Children's involvement in their parents' divorce: implications for practice. *Child Soc* 2002; 16: 89-102.

Büyükşahin, G. (2009). Boşanmış ve boşanmamış (tam) ailelerden gelen 11-13 yaş arası çocukların anne baba tutumlarını algılama biçimlerinin sosyal uyum düzeyleri ile ilişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal.

Çamkuşu Arifoğlu, B.(2006). Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı'nın Çocukların Boşanmaya Uyum, kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Çelikoğlu, C. (1997). *Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Demirci, E., Çırak, Y. (2015, 7-9 Ekim). Anne Babası Boşanmış Çocukların Bilişsel İmajları: Fenomenolojik Bir Çalışma, *XIII. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi*, Mersin.

Demo, D. H. and Acock, A. C. (1996). Family structure, family process, and adolescent well-being. *Journal of Research on Adolescence*, 6, 457-488.

Er, G. (2009). *Ailesi Parçalanmış Olan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Akademik Sağlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Yordanması*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, İzmir.

Erkal, C. (2013). *Ailesi Parçalanmış Olan İlkokul, Ortaokul Ve Lise Öğrencilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre Okul Başarı Düzeylerinin İncelenmesi (Kocaeli İli Körfez İlçesi Örneği.)* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, Sakarya.

- Erürker, B. (2007). *Aileye ve Parçalanmış Aileye Sahip 5–6 Yaş Çocuklarının Bilişsel İşlevlerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji, İnsan Bilimleri ve Felsefe Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Esen, H. (2010). *Akyurt İlköğretim Okulunda Okuyan Parçalanmış Ve Tam Aileden Gelen Öğrencilerin Aile içi Durumları Ve Okul Başarı Durumlarına İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fagan, P., Churchill, A. (2012). The Effects of Divorce on Children. *Marriage And Religion Institute*.
- Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Fraenkel, A., Hyun, H.H. ve Wallen, N.E. (2012). *How to design and evaluate research in education*. (8. Baskı) New York: Mc. Graw Hill.
- Harland P, Reijneveld SA, Brugman E.(2002). Family Factors and Life Events as Risk Factors for Behavioural and Emotional Problems in Children. *European Child & Adolescent Psychiatry* 2002; 11:176-84.
- Hopper, J.A. (1997). The Effects Of Divorce On Children: A Review Of The Literature. ERIC.
- Hurre T, Junkkari H, Aro H. (2006). Long-term psychosocial effects of parental divorce a follow-up study from adolescence to adulthood. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci* 2006; 256:256-263.
- Husserl, E., ve Tepe, H. (2012). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*.(Giriş ve Çev.H. Tepe). Ankara: BilgeSu.
- Karakuş, S. (2003). *Anne Babası Boşanmış Ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi Ve Okul Başarılarına Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Keskin, I. (2007). *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.
- Kuyucu, Y. (2007). *Boşanmış Ailede yetişen Ergenlerin Bilişsel Çarpıtmalarıyla Benlik Değeri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Marta, S. Y. (1996). When Death or Divorce Occur: Helping Children Cope with Loss, *Annual Convention and Exposition of the National Catholic Educational Association*. 402-023.
- Mbati, L. And Minnaar, A. (2015). Guidelines Towards the Facilitation of Interactive Online Learning Programmes in Higher Education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16 (2), 272-287
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.
- Öngider, N. (2006). *Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öngider, N. (2011). Anksiyete Düzeyleri Açısından Boşanmış ve Evli Anneler İle Çocuklarının İncelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48, 66-70.
- Öngider, Nilgün (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatrida Güncel Yaklaşımlar*, 5:2, 140-161.
- Özağı, A. (2007). *Depresyon Düzeyi Yüksek Parçalanmış Aile Çocuklarıyla Yapılan Eğitsel Grup Oyunlarının Depresyon Düzeylerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özen, Ş., D. (1998). “Eşler arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri 2: Sosyal Destek” *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6(2) s. 83-88.
- Özen, Ş., D. (1999). “Eşler arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri 1: Davranış ve Tutum Problemleri” *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6(1) s. 19-29.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.

- Özsoy, G., Kuruyer, H. G., Çakıroğlu, A., (2015). Evaluation of Students' Mathematical Problem Solving Skills in Relation to Their Reading Levels. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 8 (1), 113-132.
- Öztürk, M., (2005). "Boşanma ve Boşanmış Aile Çocukları", *Popüler Psikiyatri Dergisi*, Sayı: 25, s. 10-13.
- Öztürk, M., (2005). "Boşanma Sonrası Çocuğun Gösterebileceği Tepkiler", *Popüler Psikiyatri Dergisi*, Sayı: 26, s. 20-23.
- Öztürk, S. (2006). *Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaslarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı Ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Öztürk, M. (2008). 99 Sayfada Boşanmış Ailelerde Çocuk. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.Ed) Ankara: Pegem.
- Pırtık, Ş. (2013). *Boşanmış Ve Tam Aileden Gelen Okul Öncesi Çocukların Sosyal Beceri Ve Akran Tepkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Phillips, S. (1982). The Child in the Divorcing Family, *Unit For Child Studies Number* 22. 250-090.
- Rankin, R. P. and Maneker J. S. (1985). The Duration of Marriage in a Divorcing Population: The Impact of Children. *Journal of marriage and the Family*, 47, 43-51.
- Richardson, S. and McCabe, M. P. (2001). Parental Divorce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood. *Adolescence*, 36(143), 467-489.
- Sağlam, M. (2011). *Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının ve Sorunlarının Resimler Aracılığı İle incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi(Çocuk Gelişimi) Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Saldana, J. (2009). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. (1. Baskı) SAGE

- Salmona, M., Partlo, M., Kaczynski, D., Leonard, S. N. (2015). Developing Culturally Competent Teachers: An International Student Teaching Field Experience. *Australian Journal of Teacher Education*, 40 (4), 34-53.
- Sancaklı, D. (2014). *Boşanmış Annelerin Ve Çocukların Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayan-Karahan, A. (2012). *Boşanma Sonrası Yaşama Uyum*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Stacey, R., McCabe, MP.(2001). Parental divorce during adolescence and adjustment in early adulthood. *Adolescence* 2001; 36:467-489.
- Susan E. Jacquet and Catherine A. Surra, “Parental Divorce and Premarital Couples: Commitment and Other Relationship Characteristics,” *Journal of Marriage and Family* 63 (2001): 635.
- Şentürk Aydın, R., Nazlı S. (2014). “Yaşam Becerileri Eğitim Programı’nın Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi” *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33 s. 128-153.
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Malatya.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Erişim tarihi: 05 Eylül 2013, http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/eskisite/files/kutuphane_56_Bosanma_Nedenleri_Arastirmasi.pdf
- Turupcu, A. (2014). *Okul Öncesi Eğitimde Bir Değerlendirme Aracı Olarak Gözlem: Öğretmenlerin Görüşleri Ve Uygulamaları Üzerine Bir Fenomenolojik Durum Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- TÜİK, (2015). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>
- Türkaslan, N. 2007. Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99-107.

- Uzun, Ç. (2013). *Anne-Babası Boşanmış Ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon Ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vatalaro, A., Szente, J., Levin, J. (2015). Transformative learning of pre-Service teachers during study abroad in Reggio Emilia, Italy: A case study, *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 15(2) , 42 -55.
- Verlag, F., Çeviren: Reyhan Ateş. (1994). “Boşanma Etkilerinin Çocukların Yaş Ve Cinsiyetlerine Göre Farklılıkları”, Yetişkinlik Psikolojisi Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü.
- Yavuzer, H. (2006). Çocuk psikolojisi, 29. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2003). Resimleriyle Çocuk, 10. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9.Baskı)Ankara: Seçkin.
- Yörükoğlu, A. (2006). Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuğun Kişilik Gelişimi, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları, 28. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Walczak, Y. and Burns, S. (2004). *Boşanma Ve Çocuk Üzerine Etkileri* (çev. İ. Erseverim). İstanbul:Özgür Yayınları
- Wallerstein, J.S. and Kelly, J.B. (1980). *Surviving The Brake Up: How Children and Parents Cope With Divorce*. New York, Basic Books.
- Wallerstein, J. S. and Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25 Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21(3), 353-370.

EKLER

EK 1: KATILIMCI İZİN FORMU

Değerli katılımcı velisi.

Burada sunulan bilgiler bu çalışmaya çocuğunuzun katılıp katılmayacağınıza karar vermenizi sağlamak için hazırlanmıştır. Çalışmaya katılmamasına karar vermede veya istediğiniz zaman ayrılmasını istemekte serbest olduğunuzun farkında olunuz.

Bu çalışmanın amacı, anne-babası boşanmış öğrencilerin bu durumu nasıl deneyimledikleri, bu durum hakkındaki bilişsel imajları ve bu durumun okul ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerini keşfetmektir. Çalışmada fenomenolojik araştırma deseni kullanılacaktır. Araştırma kapsamında anne-babası boşanmış öğrenciler ile belirlenen saatlerde yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılacaktır. Veri toplama; görüşmeleri(yapılan görüşmelerin transkripsiyonu) kapsamaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce veya çalışma süresince araştırmayla ilgili aklınıza gelen herhangi bir soruyu sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma tamamlandıktan sonra sizinle sonuçlar paylaşılacaktır. Araştırmada çocuğunuzun ve sizin isminize yer verilmeyecek çocuğunuzla ilgili kısımlarda kod isimler kullanılacaktır. Çocuğunuzun ismi herhangi bir şekilde araştırma sonuçlarında yer almayacaktır.

Bu çalışmaya çocuğunuzun katılmasına yönelik bilinen herhangi bir risk veya rahatsız edici bir durum bulunmamaktadır. Bu çalışmaya çocuğunuzun katılmasıyla birlikte elde edeceği kazanımları; nitel araştırmaya yönelik deneyimler elde etme ve nitel bir araştırmaya katılma fırsatı bulmaktır.

Lütfen izin formunu her şeyi, prosedürlerin amacını ve doğasını bilerek imzalayınız. Formun bir kopyası sizde kalması için verilecektir.

Erol DEMİRCİ

Tarih:.....

Katılımcı Velisinin Adı-Soyadı:.....

Katılımcının Adı- Soyadı:.....

Katılımcı Velisinin İmzası:.....

EK 2: ANNE BABASI BOŞANMIŞ ÇOCUKLAR İÇİN GÖRÜŞME SORULARI

- 1) Anne babanın boşandığı zamanı anlatabilir misin?**
 - ❖ Nasıl bir ortamdı?
 - ❖ Boşanma öncesinde neler yaşandı?
 - ❖ Boşanma sırasında neler yaşandı?
 - ❖ Boşanma sonrasında neler yaşandı?
 - ❖ Anne babanın boşanmasına şahit oldun. Bu durumda neler hissettin ve neler düşündün?
 - ❖ Anne babanın boşanmasından sonraki ilk günlerde neler hissettin?
 - ❖ Şuanda neler hissediyorsun?

- 2) Anne babanın boşanmış olması senin için ne anlam ifade ediyor?**
 - ❖ Ailenin dağılması ne anlam ifade ediyor?
 - ❖ Annen/baban evden gittiğinde neler hissettin/ düşündün?

- 3) Anne babanın boşanmış olduğu hangi zamanlar aklına geliyor? Aklına geldiği zaman neler hissediyorsun?**
 - ❖ Hangi durumlarda anne babanın boşanmış olmasını hatırlıyorsun?

- 4) Boşanma sonrası hayatında ne gibi değişiklikler oldu?**
 - ❖ Boşanma sonrasında zorluklar yaşadın mı?
 - ❖ Ne gibi zorluklar yaşadın?
 - ❖ Bu zorluklarla karşılaştığında neler hissettin?
 - ❖ Anne babanın boşanmış olmasını arkadaşlarınla paylaştın mı? Onlarla paylaşırken neler hissettin?

- 5) Anne babanın boşanmış olması okul hayatını nasıl etkilemektedir?**
 - ❖ Sınıf içerisinde bu durumun bilinmesi sana neler hissettiriyor?
 - ❖ Kendini diğer öğrencilerden farklı gördüğün zamanlar oluyor mu? O zamanlar ne hissediyorsun?

- 6) Anne babanın boşanmasından dolayı yaşadığın zorlukların üstesinden gelmek için neler yapıyorsun, nasıl mücadele ediyorsun?**

- 7) Anne babanın boşanmış olmasını bir resim ile ifade edebilir misin?**

EK 3: KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Değerli katılımcı aşağıda sizinle ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Lütfen dikkatli bir şekilde okuyup cevaplandırınız.

1.Adınız.....

2.Yaşınız.....

3.Kiminle yaşıyorsunuz.....

4.Üvey anne veya babanız var mı

5.Anne-babanız boşanalı kaç yıl oldu.....

Ekleme istediğiniz bir şey varsa lütfen belirtiniz

(.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....)